

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

AHMED YESEVÎ'NİN DÎVÂN-I HİKMET'İNDE
MÜRŞİD KAVRAMI

NURGÜL KAYNAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
Doç. Dr. BETÜL GÜRER

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nurgül KAYNAR
	Numarası	168106061008
	Ana Bilim / Bilim	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Tasavvuf Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Betül GÜRER
	Tezin Adı	Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'inde Mürşid Kavramı

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'inde Mürşid Kavramı başlıklı bu çalışma 21.10.2019 Tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Betül GÜRER(Danışman)	
2	Prof. Dr.	Dilaver GÜRER	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Süleyman NAROL	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nurgül KAYNAR		
	Numarası	168106061008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Tasavvuf Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'inde Mürşid Kavramı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Nurgül KAYNAR

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nurgül KAYNAR		
	Numarası	168106061008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Tasavvuf Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	Tezli Yüksek Lisans
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Betül GÜRER		
Tezin Adı	Ahmed Yesevî'nin <i>Dîvân-ı Hikmet</i> 'inde Mürşid Kavramı			

Tasavvuf insanı manevi olarak geliştiren, onu nefsi arzularının peşine düşmekten kurtaracak reçeteler sunan bir ilim dalı ve bir gelenektir. Bu yolda hataya düşmeden ilerlemek için kâmil bir mürşide ihtiyaç bulunmaktadır. Mutasavvıfların birçoğu da bu konuda aynı fikri beyan etmişlerdir. Ahmed Yesevî de bu mutasavvıflar arasındadır ve mürşidin gerekliliği, mürşidin mürid hayatındaki yeri ve müride etkileri konusunda hikmetlerinde bizlere hitaplarda bulunmuş, rehberlik etmiştir.

Mürşid, müridin manevi yolculuğunda ona rehberlik eden, onun göz aydınlığını sağlayan kişidir. Ahmed Yesevî ise *Dîvân-ı Hikmet*'inde mürşidin vasıflarını hikmetlerinde sıralarken şeraite bağlı, müridine güzel huy ve sevgiyle yaklaşan, bulunduğu konumla böbürlenmeyen, müridinin her halinden haberdar olup ona göre bir eğitim veren rehber olarak değinir. Nefsi arındırmak için girilen çabada nefsi öldürmeyi tavsiye ederken bunun bir mürşid aracılığı ile olabileceğini dile getirir. Bu konu da müride de çok iş düştüğünü anlayabiliriz, mürid her halini mürşidine anlatmalı, ona tazim ve hürmette kusur etmemeli, duasına mazhar olmaya

çalışmalı, mürşidinin sunduğu aşk meyinden içmeli kısaca tam bir teslimiyetle mürşidine teslim olmalıdır.

Ahmed Yesevî'ye göre, kendi hikmetleri marifetullahı ulaşmaya çalışanları sarhoş edecek derecede etkili bir pîrdir. Bu nedenle hikmetlerinin, manevi tekâmülü talep edenlere etkili bir mürşid olabileceğinden bahsetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Yesevî, Dîvan-ı Hikmet, rehber, klavuz, mürşid, eğitim.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Nurgül NAYNAR		
	Student Number	168106061008		
	Department	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/ Tasavvuf Bilim Dalı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	Master's Degree (M. A.)
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Betül GÜRER		
Title of the Thesis/Dissertation	The Thought of Murshid (guide) in Divan-e Hikma by Ahmad Yasawi			

Sufism is a kind of knowledge that develops man spiritually and offers prescriptions to save his soul from pursuing his desires. Murshid is extremely important person for sufism. So that the need for a perfect Murshid. Many of the Sufis have expressed their opinions on this issue. Ahmad Yasawi is also one of these sufi, He expressed his views on the concepts of Murshid and Murid in Divan-e Hikma. In this study, Ahmad Yasawi's thoughts about Murshid and Murid were examined.

In the introduction part of our study, we shortly wrote about Ahmad Yasawi's life. In addition, we have explained the terminology of concepts such as tariqat, Murshid and Murid. In the first chapter, we tried to understand the meaning of Murshid in Ahmed Yasawi's world of thought. In the second part, we examined the necessity of Murshid and the effects of Murshid on Murid according to Divan-e Hikma.

Keywords: Ahmad Yasawi, Divan-e Hikma, leader, guide, murshid education.

ÖNSÖZ

Ahmed Yesevî, tasavvufî ve dini düşünce sistemi ile Türk İslâm medeniyetinin oluşumunda derin etkilere sahip bir Türk mutasavvıfıdır. Türkler arasında İslâm inancının benimsenip geniş coğrafyalara yayılmasında büyük role sahiptir. İlk Türk tarikatı olarak kabul edilen Yeseviyye'nin kurucusu olan Ahmed Yesevî, müridlerine tarikatın adap ve erkânını öğretmiş, bıraktığı manevi mirası sayesinde bugün bile birçok beldede adının anılmasını sağlamıştır.

Gerek Yeseviyye'de gerekse tüm tarikatlarda mürşid manevi terbiyenin asli unsurlarından biridir. Müridin seyr u sülûkunda nefsi arzularına uymadan ilerleyebilmesi için mutlaka bir mürşid, bir rehber, bir kılavuza ihtiyaç vardır. Müridin yetişmesi kemale ulaşması için de kâmil bir mürşidin varlığı ve eğitimi gerekir. Ayrıca, tasavvuf kaynaklarına göre müridin yetişmesi, mürşidin ehliyetine bağlıdır. Tasavvuf tarihi boyunca da mürşidin varlığı ve önemi üzerinde sıklıkla durulmuş, birçok tasavvufî eserde mürşidin vasıfları, mürşid-mürid ilişkisi üzerinde fikirler beyan edilmiştir. Bu sayede manevi yolculuğunda bir önder, bir kılavuz arayanlara bu yolda ışık tutulmuştur.

Mürşidin tasavvufî gelenekteki önemi bizi pîrlerin bu konudaki görüşlerini incelemeye sevk etti. Biz de ilk Türk mutasavvıflarından Ahmed Yesevî'nin bu konudaki tavsiyelerini tez konusu olarak seçtik. Zira Tasavvuf Bilim Dalında bu çerçevede yüksek lisans tezi düzeyinde akademik bir çalışmaya rastlayamadık. Ahmed Yesevî'nin eseri *Dîvân-ı Hikmet*'i esas alıp mürşid konusunu inceledik. Çünkü Ahmed Yesevî, eserinde mürşid kavramı ve mürşidin tesirleri üzerinde sıklıkla durmuş, mürşid-mürid ilişkisi, mürşidin vasıfları, mürşidin yeri ve önemi gibi konularda tasavvufî geleneğin usul ve adabı açısından önemli tespitler yapmıştır. Ayrıca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde mürşide ayrı bir önem verdiğinin görülmesi de bu çalışmaya konu olmasını etkilemiştir.

Birinci bölümde Ahmed Yesevî'nin hayatı ve tarikatı Yeseviyye hakkında çalışmamızın sınırları ölçüsünde bazı genel bilgiler verdik. Tasavvufî gelenekte mürşidin sözlük ve terim anlamlarını değerlendirdik. Genel olarak tarikat geleneğinde mürşidin önemi, vasıfları, mürşid-mürid ilişkisi ve mürşidlik ve irşad konularında bilgilendirmelerde bulunduk.

İkinci bölümde *Dîvân-ı Hikmet*'te mürşid yerine kullanılan eş anlamlı terimleri inceleyerek aralarında anlam farkı olup olmadığını tespiti için çalıştık. Ahmed Yesevî hikmetlerinde mürşidin önemi ve mürşidin nitelikleri, mürşid-mürid ilişkisi gibi konulardaki görüşlerini esas alarak onun bu konuda ki anlayışını tespiti için gayret ettik. Ayrıca Ahmed Yesevî'ye göre hikmetlerin mürşidliği ve bir mürşid olarak hikmetlerin vasıfları, müride etkileri hususlarına açıklamalar getirdik.

Çalışmamızda tasavvuf geleneğinde mürşid konusuna da değinmeye çalıştık. Fakat asıl konumuzun dışına sapmamak, asıl kaynağımız olan *Dîvân-ı Hikmet*'i merkezde tutmak için bu başlıklar altında yeni başlıklara değinme gereği duymadık.

Çalışmamızda *Dîvân-ı Hikmet* haricinde en çok yararlandığımız eserler arasında *El-Lûma*, *Kuşeyri Risâlesi*, *Keşfu'l Mahcûb*, *İhyâ'u ulûmi'd-dîn*, *Mesnevi*, *Nefehatü'l Üns* gibi tasavvufta başvuru kaynağı sayılan eserler yer almaktadır. Bu eserlere ek olarak klasik ve modern sözlüklerden yararlandık. Ayrıca konu ile alakalı diğer eserleri de tesbit edip güncel çalışmalarla birlikte tezimizde yer verdik.

Ahmed Yesevî'nin "hikmetlerim" diyerek bahsettiği eserinde ifadelerin veciz olması, hikmetlerde de anlam yoğunluğunun bulunması bizim ifadelerimizin sade ve eksik kalabileceği endişesi yaşatmıştır. Fakat Ahmed Yesevî: " Benim hikmetlerim okuyana deva, talep edene ilim verir." dediği hikmetlerini okuyunca cesaretlendiğimizi ifade etmek isterim. Bu çalışmamızdan sonra Ahmed Yesevî konusunda yeni araştırmalarda bulunmak isteyenleri, hikmetlerde bulunan bu sözler cesaretlendirecektir.

Tez çalışmamın her aşamasında yardımcı olan, eksiklerimi görme ve düzeltme fırsatı sunarak beni doğruya yönlendirip rehberlik eden, saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Betül Gürer'e şükranlarımı arz ederim. Ayrıca değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Dilaver Gürer ve Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Narol hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Nurgül KAYNAR

Konya-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED YESEVÎ VE TASAVVUFİ GELENEKTE MÜRŞİDLİK

A. Ahmed Yesevî'nin Hayatı	1
1. Doğumu, Ailesi ve Çevresi	1
2. Yusuf Hemedânî'ye İntisabı ve Halifeliği	4
3. Halifeleri	6
4. Türbesi ve Camisi	8
5. Eserleri	9
B. Yeseviyye	12
1. Tarikatın Özellikleri	12
2. Zikr-i Erre	14
3. Halvet	16
C. Tasavvufi Geleneğe Mürşid	18
1. Mürşid Kavramı	19
a. Sözlük Anlamı	19
b. Terim Anlamı	20
2. Mürşidin Önemi	22
3. Mürşidin Vasıfları	26
4. Mürşid-Mürid İlişkisi	30

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN-I HİKMET'E GÖRE MÜRŞİD VE ETKİLERİ

A. Mürşid İle Aynı Anlamda Kullanılan Kavramlar.....	34
1. Şeyh.....	34
2. Pîr	36

3. Velf.....	38
4. Er.....	40
5. Pîr-i Kâmil.....	42
6. Pîr-i Muğan	44
7. Mürşid-i Kâmil.....	48
B. Mürşidin Nitelikleri	50
1. Şeriate Bağlılığı.....	50
2. Mürşidin Ahlaki Özellikleri	54
C. Mürşid-Mürid İlişkisi	56
1. Mürşidin Müride Rehberliği	56
a. Dua ve Zikre Yönlendirmesi	57
b. Edebe Yönlendirmesi	59
c. Müridleri İkaz Noktaları.....	62
2. Mürşidin Nazarı	64
3. Mürşidin Sunduğu Mey.....	66
4. Mürşide Teslimiyet	69
5. Mürşide Hizmet.....	73
D. Tasavvufi Eğitimde Mürşidin Gerekliği	75
E. Mürşidin Mürid Üzerinde Etkisi.....	78
F. Ahmed Yesevî'ye Göre Dîvân-ı Hikmet'in Mürşidliği	79
1. Dîvân-ı Hikmet'in Mürşid Olarak Vasıfları	79
2. Dîvân-ı Hikmet'in Müride Etkileri	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	89

KISALTMALAR

- a.s. : aleyhisselam
- b. : bin
- bk. : bakınız
- c. : cilt
- çev. : çeviri
- DİA* : *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*
- DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
- h. : hicri
- haz. : Hazırlayan
- hz. : hazret-i
- ö. : ölüm tarihi
- s. : sayfa
- s.a.v. : sallallahü aleyhi ve sellem
- sy. : sayı
- tah. : tahkik
- TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
- v.s. : vesaire
- vd. : ve devamı

yay. : Yayınları

y.y : yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED YESEVÎ VE TASAVVUFİ GELENEKTE MÜRŞİDLİK

A. Ahmed Yesevî'nin Hayatı

1. Doğumu, Ailesi ve Çevresi

Tarihi kaynaklarda Ahmed Yesevî, “Sultân-ı ârifin”, “Sultân-ı Türk”, “Ahmed-i Sâni”, “Asitane-i Saadet”, “Kutbü'l-Aktab”, “Şeyhü'l-Meşayih”, “Pîr-i Türkistan” ve “Hz.Sultan Ahmed Yesevî” olarak anılan,¹ halkın dilinde ise “Hazreti Türkistan, Hazret-i Sultan, Hoca Ahmet, Pîr-i Türkistan, Kul Hoja Ahmet ve Sultanım”² olarak anılmıştır.

Bir sufi ve kurucu mürşid olarak kendi adıyla anılan Yeseviyye tarikatının esaslarını belirlemiş, daha sonra da birçok tarikatı derinden etkilemiş ve bu tarikatların şekillenmesinde etkin rol oynamıştır.

Ahmed Yesevî (ö. 562/1166), Batı Türkistân'daki Çimkent şehrinin doğusunda bulunan ve Tarım Irmağı'na dökülen Şâhyâr Nehri'nin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki Sayram kasabasında doğdu.³ İsbicab/İsficab, Aksu, Akturbet, Akşehir, Sayram da denilen şehir, bugünkü Güney Kazakistan'da, Çimkent şehrine yedi km mesafededir. Ahmed Yesevî işte bu şehirde dünyaya gelmiştir.⁴ Bazı kaynaklarda nakledildiğine göre Ahmed Yesevî'nin şiirlerinden oluşan *Dîvân-ı Hikmet*'te de doğumu Türkistan olarak geçmektedir.⁵ Alî Şîr Nevâyî (ö. 902/1501) de meşhur *Nefahatü'l-üns* tercümesinde de Ahmed Yesevî'nin mevlid ve men-şeyni Yesi olarak göstermektedir.⁶

¹Kencetay, Dosay, “Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk-İslâm Anlayışındaki Yeri”, *Orta Asya'da İslâm Temsilden Fobiye-*, 2012, c. II, s. 773.

²Yaman, Ali, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, Yedinci Kapı Yay. , İstanbul 2015, s. 36.

³Eraslan, Kemal, “Ahmed Yesevî”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 160.

⁴Kencetay, “Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk İslâm Anlayışındaki Yeri”, s. 783.

⁵Bice, Hayati, *Hoca Ahmed Yesevi Dîvân-ı Hikmet*, TDV Yay. , Ankara 1993, s. 6.

⁶Eraslan, Kemal, *Ahmed-i Yesevî Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1993, s. 7.

Ahmed Yesevî'nin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir.⁷ “Ancak Yusuf el-Hemedânî'ye (ö. 535/1140-41) intisabı ve onun halifelerinden oluşu dikkate alınır XI. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiğini söylemek mümkündür.”⁸

Ahmed Yesevî'nin babası Şeyh İbrahim, annesi Ayşe Hatun'dur. Babası Şeyh İbrahim, Sayram'ın en ünlü şeyhlerindedir. Annesi Ayşe Hatun ise babasının halifelerinden Musa Şeyh'in kızıdır. Şeyh İbrahim ve Ayşe Hatun izdivacından da Gevher-Şehnaz adlı bir kız ve Ahmed adında bir oğlan dünyaya gelmiştir.⁹ Şeyh İbrahim'in soyu şu şekildedir: “Hoca Ahmed Yesevî bin Şeyh İbrahim bin İlyas bin Şeyh Mahmûd bin Şeyh Muhammed bin Şeyh İftihâr bin Şeyh Ömer bin Şeyh Osmân bin Şeyh Hüseyin bin Şeyh Hasan ibn-i Şeyh İsmâil bin Şeyh Mûsâ bin Şeyh Mümin ibn-i Şeyh Hârûn bin Şeyhü's-şüyûh bahrü'l-irfân cebelü'l-İtmî'nân kutb-ı Türkistân Hâce İshak Bâb bin Abdurrahman bin Abdulkahhâr bin Abdulfettâh bin İmâm Muhammedü'ül-Hanefî bin emîrû'l müminîn Ali bin Ebî Tâlib.¹⁰

Yedi yaşlarında babasını, tarihi bilinmemekle birlikte babasından önce de annesi Ayşe Hatunu kaybeden Ahmed Yesevî, kendisinin sorumluluğunu alan ablası Gevher Şehnaz ile birlikte Yesi'ye göç etmiştir.¹¹ Yesili kabul edildiği için de Yesevî nispesiyle “Yesevî” lakabını almıştır. Ahmed Yesevî, Sayram'da İmam Muhammed b. Alî neslinden gelenlere “Hâce”, bu silsileye bağlı olanlara da Hâcegân silsilesine bağlı olduğu için “Hâce Ahmed, Hâce Ahmed-i Yesevî, Kul Hâce Ahmed” olarak da anılmaktadır.”¹²

Rivayete göre Ahmed Yesevî'nin İbrahim adında bir oğlu, Gevher Şehnaz ve Gevher Hoşnaz adlarında iki kızı olmuştur. Oğlu İbrahim, Ahmed Yesevî hayattayken vefat etmiş ve soyu kızı Gevher Şehnaz yoluyla devam etmiştir. Orta Asya ve diğer Türk beldeleri, özellikle de Anadolu da kendisinin Ahmed Yesevî

⁷Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay. , Ankara 1976, s. 62.

⁸Eraslan, “Ahmed Yesevî”, s. 160.

⁹Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, s. 62.

¹⁰Hazîni, Ahmed b. Mahmud b. Hacı Şah, *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr, İyilerin Dalgalı Denizlerden Çıkardığı İnciler Yesevilik Adabı ve Menâkıbnâmesi*, haz. Cihan Okuyucu, Mücahit Kaçar, Büyüyen Ay Yay. , İstanbul 2014, s. 83.

¹¹Tosun, Cemal, “Hoca Ahmed Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumu Eğitme Metodu”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2000, c. 2, sy. 6, s. 121.

¹²Eraslan, *Ahmed-i Yesevî Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 10.

neslinden geldiğini iddia edenler olmuştur ki Semerkantlı Şeyh Zekeriyya, Üsküplü Şair Ata ve Evliya Çelebi bu kişilere örnek olarak verilebilir.¹³ Bu durum Ahmed Yesevî'nin şahsı ve fikirlerinin geniş coğrafya ve beldelerdeki birçok kişiyi etkilediğini göstermektedir.

Ahmed Yesevî, ilk eğitimine Yesi'de başlamış, küçük yaşına rağmen çeşitli tecellilere mazhar olmuştur. Rivayetlere göre daha küçük yaşta Hz. Hızır'ın (a.s) delâletine nail olmuş, yedi yaşında da Arslan Baba'ya intisapederek onun manevi eğitiminden geçmiştir.¹⁴ Rivayetlere göre Arslan Baba, Peygamber ahabının ileri gelenlerinden olup bir rivayete göre dört yüz diğer bir rivayete göre de, yedi yüz yıl yaşamış Ahmed Yesevî'yi irşada memur kılınmış menkıbevi bir şahsiyettir. Arslan Baba'nın Ahmed Yesevî'yi irşat memuriyeti şu rivayete dayanır: Hz. Peygamber'in (a.s) gazalarının birinde, Ashâb-ı Kiram çok acıkınca Hz. Peygamber'in (a.s) yanına gelip yemek istediler. Hz. Peygamber 'in (a.s) duası üzerine Cebrail (a.s) bir tabak hurma getirdi fakat hurmalardan biri yere düştü. Cebrail (a.s) Hz. Peygamber'e (a.s) hitaben, düşen hurmanın ümmetinden Ahmed Yesevî adında birinin kısmeti olduğunu söyledi. Hz. Peygamber, bu olay üzerine ahabına dönerek bu hurmayı teslim edecek bir emanetçi aradı fakat ahabından hiç kimseden ses çıkmayınca Hz. Peygamber orada bulunan Arslan Baba'nın ağızına hurma tanesini atarak onu bu görevde memur kıldı. Arslan Baba'ya Ahmed Yesevî'nin terbiyesiyle meşgul olmasını söyledi. Arslan Baba Yesi'ye gelerek bu vazifeyi yerine getirdikten bir yıl sonra vefat etmiştir.¹⁵ Ahmed Yesevî tanınmış bir Türk şeyhi olan Arslan Baba'nın iltifatına ve teveccühüne nail olmuştur. Ancak Ahmed Yesevî'nin düşünce dünyası üzerinde kuvvetli bir tesir ettiği araştırmacıların kimileri tarafından kabul görmüş kimileri tarafından ise yukarda bir örneğini vermeye çalıştığımız gibi tabi olmayan olağanüstülüklerle karıştığı için doğru bulunmamıştır.¹⁶ Fakat kendisi şu hikmette bu ilişkiyi şöyle ifade eder:

“Yedi yaşta Arslan Baba'ya verdim selâm,

¹³ Eraslan, “Ahmed Yesevî”, s. 160.

¹⁴ Eraslan, *Ahmed-i Yesevî Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 8.

¹⁵ Köprülü, *Türk Edebiyat'ında İlk Mutasavvıflar*, s. 28.

¹⁶ Baş, Eyüp, “Ahmed Yesevî'nin Bektaşilik, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sy. 52, s. 26.

“Hak Mustafa emanetini eyleyin armağan”
 İşte o anda binbir zikrini eyledim tamam
 Nefsim ölüp lâ-mekâna yükseldim ben işte.
 Hurma verip, başımı okşayıp nazar eyledi,
 Bir fırsatta ahrete doğru sefer eyledi,
 “Elveda” deyip bu âlemden göç eyledi,
 Medreseye varıp, kaynayıp coşup taşım ben işte.¹⁷

Ahmed Yesevî'nin hayatına dair eserlere kaynaklık eden İmam Hüsâmeddin Hüseyin b. Ali Sığnaki (ö. 711/1311)'nin *Menakıb-ı Ahmed Yesevî* adlı risalesinde ise Ahmed Yesevî'nin yüz yetmiş kâmil pîrin hizmetlerinde bulunduğu, icâzetlerini aldığı, hırka giydiği aktarılmaktadır. Şeyhu l İslâm Şeyh Şihâbeddin Sühreverdî (ö. 606/ 1210)'den avâm halka irşad yöntemini öğrenmiştir, zahiri ilimlerde ise İmam Fahreddîn Râzî (ö. 606/ 1210)'nin öğrencisi olarak bulunmuş ve ilim talep etmiştir. Ayrıca kırk yıl Kalenderîler ile seyâhat etmiş ayrıca Hızır ve İlyâs ile arkadaşlık yapmış ve Hızır'ın (a.s) eğitimini almıştır.¹⁸

2. Yusuf Hemedânî'ye İntisabı ve Halifeliği

Ahmed Yesevî ilim ve irfanını arttırmak üzere, Asya'nın önemli İslami merkezlerinden biri olan Buhâra'ya gider. Orada Tayfûriyye (Nakşibendiyye)'den Hoca Yusuf Hemedânî'ye (ö. 440/1049-535/1140) bağlanır.¹⁹ Kaynaklar da Yusuf Hemedânî'den önce Yesevî'nin Şihâbeddin Sühreverdî'ye (ö. 632/1234) veya Ebu'n-Necîb Sühreverdî'ye (ö. 563/1168-69) de mürid olduğu, akrabalarında başka

¹⁷Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, h Yay. , İstanbul 2016, s. 5.

¹⁸Tosun, Necdet, “Ahmed Yesevî'nin Menâkıbı”, *İLAM Araştırma Dergisi*, 1998, c. III, sy. 1, s. 74.

¹⁹Cebecioğlu, Ethem, “Hoca Ahmed Yesevî (ö. 562/1167)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993, c. XXXIV, s. 88.

şeyhlerde olan Yesevî'nin çevresinden de Tasavvufi konuda iyi eğitim aldığı bahsedilmektedir.²⁰

Yusuf Hemedânî, Hemedân bölgesinde Bûzencird kasabasında, h. 440 veya 441 (1049-1050) tarihinde doğmuştur. 460 (1067-68) tarihlerinden sonra Bağdât'a gelerek, Şeyh Ebû İshak Şirâzî'ye intisab etmiştir.²¹ Hanefi mezhebine mensup olan Şeyh Yusuf-i Hemedânî,²² Hadis, Usûl-i Fıkıh, Hilaf ve Nazar'da ileri seviyede bir bilim adamı idi. Hemedânî Isfahan ve Semerkand'da uzun süre hadis tahsil etti. O, Nizâmîye Medresesi gibi önemli bir eğitim müessesinde ders verecek kadar parlak bir ilmi kariyere sahipti. Kaynaklara göre, bu zatın şeyhi Ebu Ali Farmedî (ö. 477/1084) olarak geçmektedir. Hemedânî'nin Nakşi silsilesindeki yeri ise şu şekildedir: Hz. Muhammed (a.s.), Ebu Bekir (ö. 13/634), Selman-ı Farisi (ö. 35/655) Kâsım b. Muhammed (ö. 102/720), Ca'fer-i Sadık(ö. 148/765), Ebâ Yezîd Tayfûr el-Bistâmî (ö. 216/831), Ebu'l Hasen Harakânî (ö. 425/1034), Ebû Ali Fârmedî (ö. 477/1084), Yusuf Hemedânî (ö. 535/1140), Hoca Ahmed Yesevî (ö. 562/1167).²³

Kaynaklarda zikredildiğine göre Şeyh Yusuf-i Hemedânî, bütün ömrünü ilim ve Tasavvuf yoluna hasretmiş, Merv, Herat, Buhâra, Semarkand gibi İslâm merkezlerini dolaşarak halkı irşada çalışmıştır. Dünyaya değer vermeden, ikbal peşinde koşmamış, padişah ve devlet erkânının huzuruna varmaktan kaçınmıştır. Azla kanaat etmiş, sâde bir hayat yaşamış, eline geçenleri muhtaç kimselere dağıtmıştır. İrşad dışında kalan zamanını Kur'ân-ı Kerîm tilaveti ve riyazetle geçirmiştir. Herkese mültefit ve merhametli yaklaşmıştır. Hz. Hızır ile daima sohbet hâlinde bulunmuştur. Halka İslâm esaslarını ve şeriat önceliklerini öğretmiş, müridlerine zühd ve takvâ, riyazet, nefse hâkimiyet tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber ve ashâbın yolundan zerre ayrılmamış, İslâmî esaslarda tevil kabul etmemiştir. Sultan Senver'in kendisini Ashâb-ı Kirâm'ın yolundan ayrılmadığı için çok takdir ettiği ve dervişlerine dağıtılmak üzere elli bin altın gönderdiği rivayet edilmektedir.²⁴ İşte Ahmed Yesevî, müridi olduğu hocası Yusuf Hemedânî'den kazandığı bu ilim ve

²⁰Tosun, Necdet, "Ahmed Yesevî", *Ahmed Yesevî*, editör: Necdet Tosun, Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay. , Ankara 2015, s. 19.

²¹Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 65.

²²Eraslan, *Ahmed-i Yesevî Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 11.

²³Cebecioğlu, "Hoca Ahmed Yesevî (ö. 562/1167)", s. 88.

²⁴ Eraslan, *Ahmed-i Yesevî Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 11.

irfanla yoluna devam etmiş ve çevresi tarafından zühd ve takvasıyla tanınarak adından söz ettirmiştir.

Yusuf Hemedânî daha hayattayken, Abdulhâlık Gucdüvâni (ö. 575/1179-617/1220) ondan halifelerini sorunca halifelerinin sırasıyla Hoca Abdullâh Berkî, Hoca Hasan Andakî, Ahmed Yesevî olacağını söylemiştir. Yusuf Hemedânî, halifelik Ahmed Yesevî'ye ulaşınca da ondan Türkistan'a sefer etmesini istemiştir.²⁵ Ahmed Yesevî de müridinin vefatından sonra onun vasiyeti olan halifelik görevini bir süre yaptıktan sonra müridlerini dördüncü halife Hoca Abdulhâlık Gucdüvâni'ye bırakmış ve Buhâradan Türkistâna Yesi'ye geri dönmüştür.²⁶

Hocası Yusuf Hemedânî gibi Ahmed Yesevî taliplerine, İslâm'ın esaslarını, şeriat ve tarikat ahkâmını, tarikat âdâp ve erkânını herkesin anlayabileceği bir üslupla bulunduğu her yerde anlatmaya devam etmiştir.²⁷

Ahmed Yesevî, rivayete göre altmış üç yaşına basınca tekkesinin yakınına bir çille-hâne yaptırmış ve vefatına kadar burada halvete girmiştir. Hikmetlerinin çoğunu bu halveti sırasında yazmış, çille-hâneye girme sebeplerini halvet sırasında yaşadıklarını hikmetlerinde sıralamıştır.²⁸ Ahmed Yesevî'nin vefat tarihi hakkında ise kaynaklarda farklı tarihler verilse de genel kanaat onun 562/1166 tarihinde vefat ettiğine yöneliktir.²⁹

3. Halifeleri

Ahmed Yesevî'nin Yesi'de irşada başladığı sıralarda Türkistan'da Yedisu havalisinde kuvvetli bir İslâmlaşma yanında tasavvuf hareketleri kendini göstermeye başlamış; medreselerin yanında kurulan tekkeler tasavvuf cereyanının merkezleri durumuna gelmiştir. Ahmed Yesevî de Taşkent ve Siriderya yöresinde göçebe Türkler arasında inandıklarını ve öğrendiklerini, İslâm'ın esaslarını, şeriat hükümlerini, tarikatının adap ve erkânını halka anlayabilecekleri sade bir dil ile

²⁵ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 70.

²⁶ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 72.

²⁷ Güner, Dilaver, *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 120.

²⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 75.

²⁹ Kencetay, "Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk İslâm Anlayışındaki Yeri", s. 788.

aktarmayı başarmış; çok sayıda takipçi bulmuştur.³⁰ Ahmed Yesevî'nin gerek yaşadığı dönemde gerekse vefatından sonra on iki bini kendi yaşadığı coğrafyada, doksan dokuz bini de diğer coğrafyalarda yaşayan müridlerinin varlığından bahsedilmektedir.³¹ Ahmed Yesevî'nin etkisinin günümüze kadar ulaşmasında Türkistan'ın birçok yerine irşad için gönderdiği bu halifelerinin payı büyüktür. Yeseviyye müridleri, tarikat adabının uygulanması ve benimsetilmesi için vazifelenmişlerdir.

Ahmed Yesevî'nin ilk halifesi, Arslan Baba'nın oğlu Mansur Atâ daha sonra Abdülmelik Ata, daha sonra da Abdülmelik Ata'nın oğlu Tac Hoca'dır. Tâc hoca, daha sonra gelecek olan halifelerden en meşhur Zengî Atâ'nın babasıdır.³² Vefat tarihi 615/1218-19 olan ikinci Halîfe Harezmlî Sa'id Ata hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Üçüncü Halîfe Süleyman Hakîm Ata ise Türkler arasında en tanınmış halifesidir. Tarikata mensup birçok mürid, Hakîm Ata'nın etrafında toplanmıştır.³³

Hakîm Ata'nın tanınmış birçok halifesi arasında en meşhuru Zengî Ata'dır.³⁴ Zengî Ata'nın başta gelen müridleri, Uzun Hasan Ata, Sadr Ata ve Bedr Ata'dır. Yeseviyye sülalesi bilhassa Zengî Ata'nın iki müridi, Sadr Ata ve Bedr Ata'dan gelmektedir.³⁵

Ahmed Yesevî'nin menkıbelerinden çıkartılan bilgiler haricinde farklı birçok kaynakta ismi anılan müridi, halifesi olduğunu ve Ahmed Yesevî soyundan geldiğini iddia edenler olmuştur. Şöyle ki: “Ünlü Osmanlı gezgini Evliya Çelebi Hoca Ahmed Yesevî'nin soyundan geldiğini seyahatnamesinde belirtmiştir. Evliya Çelebi, ayrıca gezdiği yerlerde rastladığı Yesevî dervişlerine ait makamları da eserinde kaydetmiştir. Bu derviş-gaziler arasında Deliorman'daki Demirci Baba, Niyazabad'daki Avşar Baba, Merzifonda'daki Pîr Dede, Karadeniz kenarında Batova'daki Akyazılı, Bursa'daki Geyikli Baba, Abdal Musa, İstanbul Unkapanı'ndaki Horaz Dede, Bozok Sancağı Yozgat'taki Emir Çin Osman, Tokat

³⁰ Sungurhan, Aysun, “Ahmed Yesevî'nin Hikmetlerinde Pîr-i Kâmil” , *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. Y.Y. Medeniyet Merkezi Sempozyumu*, Aralık 2018 Konya, s. 88.

³¹ Eraslan, “Ahmed Yesevî”, s. 161; Tosun, Necdet, “Yeseviyye” , *DİA*, c. 43, İstanbul 2013, s. 487.

³² Köprülü, *Türk Edebiyat'ında İlk Mutasavvıflar*, s. 87.

³³ Köprülü, *Türk Edebiyat'ında İlk Mutasavvıflar*, s. 88.

³⁴ Köprülü, *Türk Edebiyat'ında İlk Mutasavvıflar*, s. 92.

³⁵ Cebecioğlu, “Hoca Ahmed Yesevî (ö. 562/1167)”, s. 91.

merkezindeki Gaj- Gaj Dede ve Zile ilçesindeki Şeyh Nusret Evliya Çelebi'nin tesbit edebildiği Yesevî dervişleridir. Ancak bunlardan hiçbirisi Nevşehir'de yerleşen Hacı Bektaş Veli kadar ün kazanmamıştır. Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektaş Veli'yi Anadolu'ya göndermesine ilişkin rivayete göre O'nu şu sözlerle uğurlamıştır: “Ya Hacı Bektaş Veli, işte nasibini aldın. Sana beşaret olsun ki, “kutbü'laktâb” lık mertebesi senindir ve kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye kadar bizim idi. Bundan sonra sizin olsun. Zaten bizim de intikâl vaktimiz geldi. Haydi, git seni Rûm'a saldım ve Rûm abdallarına seni baş kılıp ser çeşme eyledim!” demiştir.³⁶

4. Türbesi ve Camisi

Küllüye Siriderya nehrinin doğusunda Türkistan şehrinin kurulduğu ovada bulunmaktadır. Külliye'nin bir bölümünün Ahmed Yesevî hayatta iken mevcut olduğu, yapılan kazılarda belli olmuştur. İlk külliye, şimdiki binanın kuzey kısmında mescid ve türbenin bulunduğu yerdedir. Burada Hâkânî Türk mimarisi üslubunda, kelebek biçiminde kesilmiş tuğla süslemeleri bulunan bir duvar ortaya çıkarılmış, ayrıca ilk külliye'nin içinin süslenmesinde kaynak taşından oymalı kaplamalar kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kazılarda türbenin yerinin değişmediği ve çevrede bulunan kemiklerden Ahmed Yesevî'nin ölümünden sonra külliye'nin etrafında büyük bir mezarlığın teşekkül ettiği anlaşılmıştır. Arkeoloji çalışmaları ile veli şairin, “Altmış üçte sünnet dedi işitip bildim, Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.”³⁷ beytinin manası da aydınlanabilmiştir. Külliye'nin yakınında yer altında bulunan dehliz, kubbeli mescit ve yine kubbeli daha küçük çilehane, Ahmed Yesevî'nin, Hz. Peygamber'in öldüğü yaşta onun için matem tutmak gayesiyle nasıl yer altına girdiği sorusunu cevaplandırmıştır.³⁸

Ahmed Yesevî'nin mezarını Timur'un yaptırdığı bilinmektedir. Rivayete göre Timur (ö. 799/1396-97), büyük zaferler elde ettikten sonra, Türkistan'da geniş bir şöhrete sahip olan Ahmed Yesevî'nin mezarını ziyaret için Yesi'ye gelir. Timur,

³⁶Bice, *Hoca Ahmed Yesevî Divân-ı Hikmet*, s. 15.

³⁷Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 8.

³⁸Esin, Emel, “Ahmed Yesevî Külliyesi”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 162.

Ahmed Yesevî'nin ilmine ve irfanına hürmeten büyük bir türbe yapılmasını emreder. Timur, Ahmed Yesevî'nin bugünkü türbesini inşa ettirir. Mevlânâ Abdullah Sadr emirliğinde, Hoca Hüseyin Şirâzî adlı mimar eliyle büyük bir kubbe ve minareden sayısız sofalar, hücreler, kümbetlerden oluşan bir bina inşa edilmiştir.³⁹ Timur'un inşa ettirdiği bu eser, zamanla hasar görmüş, Özbek Hanı Abdullah Han veya Nakşibendî olan Şeybani Han tarafından eser tamir ettirilmiştir. Bu hizmet göstermiştir ki Ahmed Yesevî'nin şöhreti Türkmenler arasında sınırlı kalmamış Özbekler arasında da yayılmıştır. Türbe birçok Türkmen, Özbek ve Kazak-Kırgız Türkleri tarafından ziyaretgâh olarak kabul edilmiştir.⁴⁰ Günümüze kadar da önemini yitirmeyen külliye Müslüman Türklerin en önemli ziyaret mekânı olmaya devam etmiştir. Özellikle sûfiler türbeyi sıkça ziyaret etmişler ve senede bir defa Zilhicce ayının onunda burada halvete girmişlerdir.⁴¹

Türbenin bulunduğu camiye Cami-i Hazret ve Türkistan şehrine de bu camii havi bulunmasından sonra Hazreti Türkistan veya sadece Hazret de denilmiştir.⁴²

5. Eserleri

Kaynaklarda, Ahmed Yesevî'ye *Dîvân-ı Hikmet* ve *Fakrnâme* adında iki eser izafe edilir. Bunlardan ilki ve en önemlisi olan *Dîvân-ı Hikmet* adlı eseri, Ahmed Yesevî'nin hikmet adı verilen dini- tasavvufi manzumelerini içine alan şiir mecmuasıdır.⁴³

Hikmet, tasavvufta genellikle “ilahi sırların ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların var oluş amaçlarının kavranması, sebeplerle bunların sonuçları arasındaki ilişkilerde ilahi iradenin rolünün keşfedilmesi” anlamında kullanılır.⁴⁴ Doğu Türklerinde de Ahmed Yesevî'nin ve o tarzda şiirler yazan diğer dervişlerin eserlerine genellikle

³⁹ Köprülü, *Türk Edebiyat'nda İlk Mutasavvıflar*, s. 80.

⁴⁰ Eraslan, *Ahmed-i Yesevî Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 16-17.

⁴¹ Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, s. 85.

⁴² Özköse, Kadir, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Ensar Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 72.

⁴³ Eraslan, Kemal, “Dîvân-ı Hikmet”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 429.

⁴⁴ Kara, Mustafa, “Hikmet”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 17, s. 519.

“hikmet” denmiştir. Bundan dolayı da *Dîvân-ı Hikmet*’in ona has bir unvan olmayıp, sonradan bu isimle anıldığı iddia edilmiştir.⁴⁵

Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinin başlıca gayesi, İslâm dinine yeni girmiş veya bu dini henüz kabul etmemiş Türklere İslâmiyet’in esaslarını, şeriat ahkâmını ve Ehl-i sünnet akîdesini öğretmek, Yeseviyye tarikatı müritlerine tasavvufun inceliklerini, tarikatın âdâb ve erkânını telkin etmektir. Bu sebeple hikmet sanat endişesinden uzak, sade ve kuru bir ifade yanında didaktik bir özellik taşımaktadır. Ancak bazı hikmetlerde ifadenin sûfiyane ve coşkulu oluşu onları basit manzumeler olmaktan kurtarmıştır.⁴⁶

Ahmed Yesevî hikmetlerinde eğitim metodu olarak dili çok iyi kullanmış, zamanının anlayabileceği tarzda, dörtlük ve hece ölçülerini kullanarak hikmetlerini Türkçe olarak söylemiştir. Ancak Türkçenin hangi şivesini kullandığı bilinmemektedir.⁴⁷

Ahmed Yesevî, “hikmet” adını verdiği şiirleri dervişleri vasıtasıyla uzaktaki Türk topluluklarına kadar ulaştırmıştır. *Dîvân-ı Hikmet* özellikle Doğu ve Kuzey Türkleri-Özbekler, Kırgızlar ve Volga Türkleri- arasında dinî mukaddes bir kitap gibi algılandığı için çok sayıda yazma nüshaları ve basımları vardır.⁴⁸ *Dîvân-ı Hikmet* nüshaları, hem içerik hem de dil özellikleri bakımından değişiklik gösterir, bu da *Dîvân-ı Hikmet*’in farklı kişilerce yazıldığı düşüncesini kanıtlamaktadır. Yani zaman içerisinde Yesevî dervişlerinin hikmetleri de *Dîvân-Hikmet*’e karışmıştır.⁴⁹ Birçok araştırmacı da dil farklılıklarının olduğu kanaatindedir ve bu durum *Divan-Hikmet*’in eski yazma nüshaları ele geçirilip tetkik edilinceye kadar sürecek ve kesinlik kazanmayacaktır.⁵⁰ Ancak Ahmed Yesevî hikmetleri her ne kadar dil bakımından korunamasa da türbe ve tarikatının içinde asırlarca hikmetlerin belli bir

⁴⁵Köprülü, *Türk Edebiyat’ında İlk Mutasavvıflar*, s. 119.

⁴⁶Eraslan, “Dîvân-ı Hikmet”, s. 429.

⁴⁷Tosun, “Hoca Ahmed Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumu Eğitme Metodu”, s. 126.

⁴⁸Sungurhan, “Ahmed Yesevî’nin Hikmetlerinde Pîr-i Kâmil”, s. 88.

⁴⁹Eraslan, “Dîvân-ı Hikmet”, s. 429.

⁵⁰Nadirhan, Hasan, “Hoca Ahmed Yesevî’nin Hayatı, Eserleri ve Yesevilik Araştırmalarının Bazı Meseleleri Üzerine”, *I.Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, 29-30 Nisan 2016 Ankara, editör: Ahmet Kartal, 2017, s. 668.

makamla okunması ile, ruh bakımından muhafazasını sağlamıştır ve bu ritüel *Dîvân-ı Hikmet*'e kutsallık kazandırmıştır.⁵¹

Dîvân-ı Hikmet'in Yesevî'nin bütün hikmetlerini içine alan tam ve güvenilir bir nüshası mevcut değildir. Elde ki nüshaların en eskisi tahminen XVI veya XVII. yüzyıla aittir. Nüshalar değişik kişiler tarafından değişik sahalarda tertip edildiği için hikmet sayısı bakımından da farklılık gösterir.⁵² Bugüne kadar derlenebilen Yesevî'ye ait hikmetler 250'yi bulmaktadır. Bu sebeple hikmetlerin birinde yer alan, “Dört bin dört yüz hikmet söyledim” ifadesi bir rivayetten öteye gitmemektedir.⁵³

Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde, dinî-tasavvufî unsurlar ile millî unsurlar göze çarpar. Hikmetlerde Ahmed Yesevî'nin inanç ve düşünceleri, tarikatın esasları, peygamber sevgisi, kıyamet ahvali, cennet ve cehennem tasvirleri, dervişlerle ilgili menkıbeler sade bir dil ile anlatılırken özellikle “pîr-i kâmil” üzerinde durulmakta; sahte şeyhlerden, dervişlerden cahillerden söz edilmektedir.⁵⁴

Dîvân-ı Hikmet'i, Türk Edebiyatında var olan eserler arasında önemli kılan bazı yönler vardır: Öncelikle Ahmed Yesevî XII. yüzyılda öldüğü kabul edilirse, *Dîvân-ı Hikmet* Kutadgu Bilig'ten sonra İslami Türk Edebiyatının en eski örneği kabul edilmiştir. Dil ve Edebi olarak çok az eserin mevcut olduğu dönemde bu önemli eserin kaleme alınması, *Dîvân-ı Hikmet*'in dil ve Edebiyat Tarihi açısından değerini arttırmıştır. Eski Halk edebiyatının birçok unsurlarını kullanarak, İslam ruhunu yansıtan bir eser olması bakımından da tasavvufî Türk Edebiyatı'nın en eski ve en önemli eseri sayılmıştır.⁵⁵

Ahmed Yesevî, ilk defa bütün Türk memleketlerine yayılan güçlü bir tarikat kurarak, Orta Asya edebiyatında bir halk tasavvuf edebiyatı ve hikmet tarzı oluşturmuş, kendinden sonra gelecek Orta Asya ve tüm beldelerdeki mutasavvıf-şairlere örnek olmuştur. Yani kendi şahsiyetini de içine alan bir tekke edebiyatı oluşturmuştur.⁵⁶

⁵¹Eraslan, *Ahmed-i Yesevî Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 32.

⁵² Eraslan, “Dîvân-ı Hikmet”, s. 429.

⁵³ Eraslan, “Dîvân-ı Hikmet”, s. 429.

⁵⁴ Sungurhan, “Ahmed Yesevî'nin Hikmetlerinde Pîr-i Kâmil”, s. 88.

⁵⁵ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 119-120.

⁵⁶ Kara, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yay., İstanbul, s. 177.

Ahmed Yesevî'ye izafe edilen *Fakrnâme* ise *Dîvân-ı Hikmet*'in Taşkent (Hikmet-i Hazret-i Sultanü'l-arifin Hâce Ahmed b. Mahmud İftihar-ı Yesevî, 1312, s. 2-15) ve bazı Kazan baskılarında (mesela, Sultanü'l-arifin Hâce Ahmed b. İbrahim b. Mahmud İftihar-ı Yesevî, 1311, s. 3-17) yer almaktadır. Müstakil bir risaleden çok *Dîvân-ı Hikmet*'in mensur bir mukaddimesi durumunda olan *Fakrnâme*'nin, *Dîvân-ı Hikmet* yazmalarının hiç birinde bulunmaması, Ahmed Yesevî tarafından kaleme alınmadığını, daha sonra *Dîvân-ı Hikmet*'i Tertip edenler tarafından yazılıp esere dâhil edildiğini göstermektedir. *Fakrnâme*, metnin dil hususiyetlerinin ele alındığı geniş bir incelemeyle birlikte Kemal Eraslan tarafından yayınlanmıştır.⁵⁷

B. Yeseviyye

1. Tarikatın Özellikleri

Yeseviyye Tarikatı, önce Seyhun çevresinde, Taşkent ve civarında tutulduktan sonra, Hârezm dolaylarına yayılmış ve Mâverâünnehr'de kuvvetlenmeye başlamıştır. Daha sonraları Yeseviyye dervişleri vasıtasıyla Horasan, Azerbeycan, Anadolu mintikalarına yayılmıştır.⁵⁸

Ahmed Yesevî, tarikatına gönül veren müritlerinin hepsine tarikatın derecelerinde hiçbir sıkıntıya uğramadan eksiksiz sülûk etmeleri için dört tane tavsiyede bulunmuştur. Bunlar, mekân, zaman, ihvan ve padişahla irtibattır. Bu şartları gerçekleştiren birçok müridi meşhur olmuş ve irşad etme yetkisi kazanmıştır.⁵⁹

Yeseviyye tarikatının adap ve erkânından bahseden eserler vardır. Özellikle Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Kemal Eraslan, Yesevî Fakrnâmesi ve İlk Farsça Risalesi, gibi eserler de Yeseviyye tarikatının usul ve adabı konusunda bilgiler verilmektedir. Bu konu da bir başka kaynak eser olan Hazînî ise Yeseviyye tarikatı hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

⁵⁷ Eraslan, "Ahmed Yesevî", s. 161.

⁵⁸ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 333.

⁵⁹ Hazînî, *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr*, s. 146.

“Şeyler şeyhi şöyle buyurmuştur: Tarikat şeyhlerinin hükümleri altı tanedir: Birincisi Cenâb-ı Hakk’ın marifeti; ikincisi mutlak cömertlik; üçüncüsü mutlak doğruluk; dördüncüsü kendinden geçmiş bir şekilde mutlak iman; beşincisi rızıkına tevekkül etmek ve altıncısı da ince ve ayrıntılı bir şekilde tefekküre dalmak.

Şeyh olmanın şartları da altı tanedir: Birincisi sağlam bir dini ilim; ikincisi yumuşak huyluluk ve şefkat; üçüncüsü güzel sabır; dördüncüsü Allah’tan gelenlere rıza göstermek; beşincisi Hz. İbrahim’inki gibi dostluk ve samimiyet; altıncısı da Allah’a yakın olup, huzur hali üzere olmak.

Tarikatı vacipleri de altıdır: Birincisi kemal sahibi birini arayıp Cenâb-ı Hakk’a yakın olmayı dilemek; ikincisi Allah’a kavuşmaya şevk duymak; üçüncüsü Cenâb-ı Hak’tan gece gündüz daima korkmak; dördüncüsü hiçbir durumda Allah’tan ümidini kesmemek; beşincisi gece gündüz Allah’ı zikretmek; altıncısı Cenâb-ı Hakk’a kavuşmayı düşünmek.

Tarikatın sünnetleri de altı tanedir: Birincisi cemaatle namaz kılmak; ikincisi “Seherlerde istiğfar edenler”⁶⁰ ayetine uyarak seherlerde uyanık olmak; üçüncüsü sürekli abdestli olmak; dördüncüsü Cenâb-ı Hakk’ın her yerde hazır ve nazır olduğunu bilmek; beşincisi Allah’ı zikretmek; altıncısı da kendisine uyulan salih ve ârif kişiye mutlak itaat.

Tarikatın müstehapları da altıdır: Birincisi, sevinç ve mutluluk içinde yani şenlikle misafir gözetmek; ikincisi elinden geldiği kadarıyla misafir kabul etmek; üçüncüsü misafir ne kadar fazla durursa bunu ganimet bilmek; dördüncüsü misafiri evden kırk adım uzaklığa kadar uğurlamak; beşincisi misafirin hatırını hoş tutmak; altıncısı da Ahmet Yesevî’ye ve şeyhe dua etmek.

Tarikat adabı da altıdır: Birincisi; edep ve tevazuuyla iki dizi üzerine çöküp oturmak; ikincisi kendisini bütün insanlardan alçak görmek; üçüncüsü herkesi kendisinden daha faziletli görmek; dördüncüsü bütün şeyhleri ve yüce zatları veli bilip karşılarında sükût içerisinde durmak; beşincisi şeyhler meclisinde izin

⁶⁰Al-i İmran, 3 /17.

verilmeden konuşmamak; altıncısı da şeyhinin ve başkalarının velayete ve keramete dair sırlarını mutluluk ve inançla kendi hafızasında saklamak”⁶¹

Ahmed Yesevî, tarikatı incelendiğinde Kur’an-ı Kerim’in hükümlerine sıkı sıkıya bağlı, Ehlisünnet ve’l cemaati esas alan bir düşünce yapısı geliştiği ortaya çıkmaktadır. Dini bilgi ve ibadetlerden taviz vermeyen, dini bilgi ve uygulama olmadan tarikat mensubiyetini doğru bulmayan bir anlayışa sahiptir.⁶² Ahmed Yesevî, mazbut, muhakemeli, aşırılıklardan uzak, toplumun gerçeklerini asla göz ardı etmeyen ve dünya ve ahret dengesine riayet eden bir tasavvuf ve tarikat anlayışı oluşturmuştur.⁶³

Ahmed Yesevî, tarikatı içerisindeki müridin dünya ve ahiret saadetine ulaşabilmesi ve nefsinin terbiyesi için halvet ve zikre ayrı bir önem vermiştir. Halvet, Ahmed Yesevî ile ayrı bir anlam kazanmış ve değer verilmiştir. Zikir ise müridin Allah ile muhabbet kurabilmesi için şart koşulan bir ibadet olarak kabul edilmiştir. Bu konunun alt başlıklarında da Yeseviyye tarikatı için en önemli esaslardan olan halvet ve zikir konusuna değineceğiz.

2. Zikr-i Erre

Yesevi gelenekte toplu olarak yapılan ve Farsça’da testere zikri anlamına gelen zikre, zikr-i erre denilmiştir. Yesevilikle özdeşleşen bu zikir şeklin de kelimeler bir süre sonra yerini boğazdan testere sesini andıran bir sese bırakır. Ahmed Kâşânî (949/1542)’ye göre Ahmed Yesevî Türkistan bölgesine gelmeden önce hafi(sessiz) zikir ile meşgul olurken daha sonra ise bu yörenin halkını bu zikirle değil de kuvvetli ve etkili bir zikir olarak gördüğü zikr-i erre ile etkileyebileceğini düşünerek bu zikre devam etmiştir.⁶⁴

⁶¹Hazînî, *Cevâhirü’l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr*, s. 118-119.

⁶²Küçükkaya, M. Askeri, “Yeseviyye Tarikatı’nın Temel İlkeleri” , *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 40, Temmuz- Aralık 2018, s. 145.

⁶³Türer, Osman, “Hoca Ahmed Yesevî’nin Türk-İslam Tarihindeki Yeri ve Tasavvufi Şahsiyeti”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 12,1995, s. 18.

⁶⁴Tosun, Necdet, *Hoca Ahmed Yesevî Seçme Makaleler*, editör: Necdet Tosun, Ahmed Yesevî Üniverstesi İnceleme ve Araştırma Dizisi No: 40, Ankara 2017, s. 156.

Rivayete göre Hızır Peygamber bir gün Ahmed Yesevî'ye şöyle dedi: Her gün yedi iklimde yedi kere sohbet arkadaşını aradım. Senden daha iyi bir arkadaş bulamadım. Sen sürekli mutlu ve neşeli görünürdün; fakat seni bugün sıkıntılı gördüm, sebebi nedir? Şeyh şöyle cevap verdi: “Gayb âlemlerindeki dereceleri kazanmaya çalışan müridlerin içini sıkıntı kaplamış, bu sıkıntıyı nasıl gidereceğim konusunda hayrette kaldım.” Hızır aleyhisselâm bunun üzerine âhâh diyerek sûfler arasında şimdi “Erre zikri “ olarak bilinen zikre başladı. Ahmed Yesevî de Hızır aleyhisselâmın işaretleriyle bu zikre başladı ve kendisinin emriyle bu zikir Yesevîler arasında vird oldu.⁶⁵

Bu zikrin yapılışı şu şekildedir: Zikr-i errenin yolu, iki elini, iki uyluğunun üzerine koyarak, nefesini de göbeğine doğru vererek “ hû” deyip nefesi de göbek altından uzatarak, baş, bel, sırt, aynı hizaya getirilmek suretiyle, şiddetle “Hayy” diyerek, zikre, bu tarz üzere devam etmektir.⁶⁶ Ahmed Yesevî'nin bu zikir şeklinin sonucu olarak her iki göğsü de delindiği için Ahmed Yesevî'nin bir adı da kaynaklara “serhalka-ı sînerişan”(sine yaralayanların başı) olarak geçmiştir.⁶⁷

Ahmed Yesevî için zikir taharetsiz ve abdestsiz yapılmayacak kadar mühim bir ibadettir. Nitekim hikmetlerinde “Taharetsiz zikir söyleyene lânet yağar”, Taharetsiz zikrin söyleyen iman etmez”, “Mümin olsan taharetsiz zikrin söyleme”⁶⁸ gibi hitaplar yer almaktadır.⁶⁹ Zikir ile meşgul olan zâkirlere ise şu şekilde hitap ederek “Zâkir olsa şükredici olsa yeri cennet,” , “Zâkirlere Allah özü vaad eyledi,”⁷⁰ zikir ile meşgulliyeti artıranların Allah'ın hoşnutluğunu elde ederek cenneti kazanacağından ve Allah'ı zikir ile meşgul olunursa Allah'ın da onları sürekli zikir edeceğini vad ettiğini dile getirmektedir. Bir Yesevî şeyhi olan İsmail Ata'nın da zikir hususunda şöyle söylediği rivayet edilir: “Demirci demiri ateşte ısıtıp çekişle dövdüğü gibi, mürid de kalbini Hû zikrinin çekici ile dövüp temizlemelidir.” sözleriyle zikrin salık için öneminden bahsetmiş ve zikri, kalbi

⁶⁵Hazînî, *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr*, s. 93.

⁶⁶Cebecioğlu, “Hoca Ahmed Yesevî (ö. 562/1167)”, s. 33.

⁶⁷Bice, *Hoca Ahmed Yesevî Dîvân-ı Hikmet*, s. 12.

⁶⁸Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 101.

⁶⁹Küçükaya, “Yeseviyye Tarikatı'nın Temel İlkeleri” , *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 159.

⁷⁰Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 100.

temizleyici olarak nitelemiştir. Yine İsmail Ata müridlerine zikir telkiniyle birlikte şunları söylemiştir: “ Ey derviş! Tarikat kardeşi olduk. Benden bir nasihat kabul et: Bu dünyayı yeşil bir kubbe olarak düşün, farz et ki âlemde sadece sen varsın, bir de Hak Teâlâ var. O kadar zikret ki, tevhidin galebesi ile sadece Hak Teâlâ kalsın, sen aradan çık!” Hoca İshak b. İsmail b. Ata, her şeyhin ve mürşidin zikir için Allah’ın isimlerinden birini tercih ettiğini, Hoca Ahmed Yesevî’nin ise “Allah” ve “Hû” isimlerini müridlerine telkin ettiğini dile getirmiştir.⁷¹

Ahmed Yesevî için zikir Allah’a vuslatı sağlayan bir araçtır. Bu nedenle sıklıkla zikrin önemi üzerinde durmuş, müridlerini de zikrin önemi konusunda yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz hikmetleri aracılığı ile eğitmiştir.

3. Halvet

Tasavvufta manevi gelişim metotlarından biri de halvettir. Halvet, sözlükte bir kimse ile yalnız kalmak, تنها bir yere çekilmek,⁷² manasına gelir. Tasavvuf ıstılahı olarak ise sufînin kötülüklerin kaynağı olarak görülen nefsinin istek ve arzularından uzaklaşmak için dış dünyadan bağını koparabileceği bir yerde, mürşid gözetiminde toplu veya tek olarak nefsinin terbiye için uğraşmasıdır.⁷³

Yeseviyye tarikatının en önemli özelliği de “halvet” adabıdır. Halvet, Yeseviyye tarikatına göre kalbin nefsi ve şeytani arzularından arınması ve gönlün masivadan soğuması esasına dayanır. Halvetin iki çeşidinden bahsedilir. Bunlar Şeriat halveti ve Tarikat halvetidir. Şeriat halveti olmadan Tarikat halvetinden bahsedilemez. Tarikat halvetinde ise bütün yaptığı günahlardan tövbe edip devam etmek esastır.⁷⁴

Yeseviyye tarikatında halvetin özel merasimleri vardır bu adap ve merasimlerden ise Hazînî, *Cevâhiru'l-Ebrâr* adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Biz de burada özetle bahsetmek istiyoruz. Öncelikle bir kâmil mürşid

⁷¹Tosun, “Ahmed Yesevî”, s. 49.

⁷²Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay. İstanbul 2005, s. 206.

⁷³Uludağ, Süleyman, “Halvet”, *DİA*, c. 17, İstanbul 1997, s. 386.

⁷⁴Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 336.

rehberliğinde halvetten bir gün önce oruca niyet edilir, halvet arifesin de zikir ve tazimler artırılır. Nefse açılan bu savaşta Allah'tan kolaylık ve yardım istenir. İkinci namazından sonra halvethanenin kapıları usulüne uygun olarak kapatılır. Daha sonra kara darıdan halvet çorbası içilir ve başka bir bölümde tıraş olunur mum sönene kadar ibadete devam edilir ve gerekli olan uyku ihtiyacı giderildikten sonra yine aynı usulle kırk gün boyunca ibadete devam edilir. Kırk günün sonunda kurbanlar kesilerek bu kurbanlardan yapılan yemekler yenilir ve yine toplu zikirler çekilir sonunda halvet merasimi yerine getirilmiş olur. Yine bu eserden çıkarılan bilgilere göre halvet Yesevilikte diğer tarikatlardan farklı olarak toplu halde yapılmaktadır.⁷⁵

Halvetin mürşidin hayatında ki yeri ve şekli hususunda tarikat şeyhleri ve mutasavvıflar ayrı ayrı farklı yorumlar getirmişlerdir. Tamamen masivadan alakayikesmeyi, her an kalbi Allah ile bir tutup her işinde O'nun huzurundaymış gibi hareket etmeyi, bir çeşitkalbi halvet diyebileceğimiz halveti savunanlar olduğu gibi aynı düşüncelerle halk içinde de hareket ederken halvetin gerçekleşebileceğini savunanlar olmuştur. Bu konu da İmam Gazzâlî (505/1111) "*İhya'u Ulûmi'd-Din*" adlı eserinde halveti kabul edenler ve etmeyenlerin delillerini ayrıntılı şekilde getirdikten sonra halvetin fayda ve afetlerini sıralamıştır. Sonuç olarak ise belirli zaman aralığında hem uzletin hem de insanlarla münasebetin devam etmesi gerektiğini ikisinin birlikte yürütülerek yapılabilecek bir halvet adabının varlığını önelemiştir.⁷⁶

Halvetin süresi de tarikatlara göre değişiklik gösterir üç gün, kırk gün, binbir günlük uygulamaları vardır. Tarikatlar arasında en yaygın kullanılanı ise kırk gündür. Halvetin tarikatlara kurallarının yerleştiği süreçten sonra Ahmed Yesevî gibi halveti kendine özgü eğitim metodu olarak gören ve farklı yorumlar getiren sufiler olmuştur. Ahmed Yesevî, altmış üç yaşına girince Peygamber'e (s.a.v) hürmeten kendi yaptırdığı halvethane de halvete girmiş ve vefatına kadar ibadet ve zikirle meşgul olmuştur.⁷⁷

⁷⁵Hazîni, *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr*, s. 83-84.

⁷⁶Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay. , İstanbul 1985, c. 2, s. 565-618.

⁷⁷Demirtaş, Öncel, "Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevi Eğitimdeki Rolü", *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 53, 2012, s. 135.

C. Tasavvufi Gelenekte Mürşid

Mürşid tasavvufi gelenekte mühim bir yere sahiptir. Mürşid, okuldaki hoca görevini üstlenmiş müridin manevi eğitim ve terbiyesi için yol gösterici olmuştur. Nasıl iyi bir eğitim için eğiticiye ihtiyaç varsa, terbiye içinde kâmil bir mürşidin yol göstericiliğine ihtiyaç duyulmuştur. Medresede hoca zahiri ilimlere vakıf olmayı öğretirken, mürşid, müridine batına yönelmesi için yol gösterir eğitim verir. Salike nefsin ve şeytanın hilelerinden nasıl korunacağı konusunda rehberlik ve önderlik eder. Mürşid, kendisine intisap eden müridlerine kabiliyetleri ve istekleri doğrultusunda yol gösterir. Onların kalplerini Allah aşkıyla doldurmaya çalışır.

Tasavvuf geleneğinde mürşid, müridleri tarikatın kural ve yöntemleri ile eğiten, terbiye eden kişidir. Ehl-i tasavvuf, tarih boyunca ilk ve gerçek mürşid olarak Hz. Muhammed'i kabul etmiş daha sonra ise irşad görevini ancak tasavvuf ve tarikat yolunda olanlara hasretmişlerdir.⁷⁸ Tasavvuf tarihi boyunca bütün tarikatlar bir kâmil mürşide intisap etmenin önemine vurgu yapmışlar bunun sonucu olarak da birçok önemli tarikat kâmil bir mürşidin öğretileri etrafında şekillenmiştir. Yeseviyye, Bektaşiyye, Nakşibendiyye, Bayramiyye ve Mevleviyye gibi daha birçok tarikat bu konuya örnek gösterilebilir.

Mürşidin önemi ve gerekliliği hususunda sıklıkla duran mutasavvıflar, bu konunun sonucu olarak; mürşid-mürid ilişkisi nasıl olmalıdır? , ne şekilde ilerlemelidir? , mürşid kabul edilecek kişide ne gibi vasıflar bulunmalıdır? , konusunda da fikirlerini beyan etmişlerdir. Biz de alt başlıklar altında, tasavvuf literatürü içerisinde mürşid kavramına nasıl yer verildiği ve mürşidin önemi, vasıfları konusunda Ahmed Yesevî hikmetlerinden de yararlanarak değerlendirmelerde bulunacağız.

⁷⁸Cürcâni, Ebü'l Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, *Tarifât*, Darun'n- Nefais, Beyrut 2003, s. 293.

1. Mürşid Kavramı

a. Sözlük Anlamı

Mürşid, irşad ve rehberlik eden, kılavuz,⁷⁹ sırat-ı müstakimi gösteren, delaletten önce hak yola ileten manasına gelen mürşid ayrıca şeyh, veli, er, eren, pîr, kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Mürşid merdiven gibidir, başkaları ona basa basa yükselir; mum gibidir, kendisi yanar, ama çevresindekileri aydınlatır.⁸⁰

Her şeyh aynı zamanda mürşiddir.⁸¹ Özellikle mürşid, şeyh ile aynı manada kullanıldığı için ayrıca simasında yaşlılık alameti beliren; yani en az elli yaşları civarında olan kimse olarak da tanımlanabilir.⁸²

Ahmed Yesevî *Divân-ı Hikmet*'inde "Mükemmel mürşid-i kâmil yol göstericin hani?"⁸³ müridlere soruyla hitap ederek mürşidi kâmil bir yol gösterici olarak tanımlamıştır. Başka bir beyitte ise:

"İnci kaynağı benden sorsan sâdik şeyh,
Öyle kulun ahlakı-huyu Hakk'a lâyıık,
Gönlü vasi, camı Mesih, özü âşık,
Öyle mürşid Hakk'dan mahrum kaldığı yok."⁸⁴

"Erenleri Hakk yadından gafil olmaz;
"Ricâlun lâ tulhihim" der insanların Halık'ı
Eren yolunu tutan asla yolda kalmaz;
O hazrette sır esrarı makbul olur."⁸⁵

⁷⁹Cürcânî, *Tarifât*, s. 292-293. ; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, tah. Abdullah Ali el-Kebîr vd. , Dâru'l-Meârif, Kahire 1119, c. IV, s. 2373; Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, Anka Yay. , s. 455.

⁸⁰Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay. İstanbul 2005, s. 263.

⁸¹Yılmaz, Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, s. 185.

⁸²Öngören, Reşat, "Şeyh", *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 50.

⁸³Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 190.

⁸⁴Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 256.

⁸⁵Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 218.

diyerek mürşidi müridlerinin gönlünü zenginleştirecek incinin kaynağı olarak tabir etmiştir. Ahmed Yesevî, burada mürşidden soranlara Hak ile birliğe ermiş bir mürşid tanımı yapmıştır. Yine “İyi bilsen tarikatın tehlikeleri var, klavuzsuz iş bu yola girmeyin dostlar.”⁸⁶ beytinde de mürşidi klavuz olarak tanımlamıştır. Klavuzsuz tarikatın tehlikeli yolunda sapmadan ilerlenemeyecektir, bir klavuz olarak mürşid, müridin seyr u sülûkunda gereklidir, erenlerin yolunu tutanlar asla yolda kalmayacaktır.

Ahmed Yesevî, yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz hikmetlerinin daha birçok mısrasında mürşidi sözlük manasında olduğu gibi klavuz, rehber, yol gösterici, incinin kaynağı olarak tanımlamıştır. Ayrıca çoğunlukla mürşid yerine aynı manayı karşılayan şeyh, pîr, velî, er, pî-i kâmil, mürşid-i kâmil, pîr-i muğan terimlerini de kullanmıştır.

b.Terim Anlamı

Mürşid, şerîat, tarîkat, hakîkat ilimlerinde olgunluğa eren, müridini de bu kemâle ermesi için eğiten ve ona klavuzluk eden kişidir. Isfehâni : “Takva batınına taalluk etmekle ol pâye sahibine mürşid”⁸⁷ demiştir. Mürşid, kendisine intisab edenlerin istidat ve kabiliyetleri doğrultusunda olgunluğa erişmelerini sağlayan kişidir.⁸⁸ Mürşid, Allah’a giden yolda müride yol gösteren bir tarikat lideridir.⁸⁹ Müridlerine Allah’ın sevgisine ulaşabilmeleri için irşatta bulunur ve nefsi hatalarından uzaklaştırarak onların olgunlaşmalarını sağlar.

Sözlük ve terim anlamlarından yola çıkarak diyebiliriz ki mürşid, irşad edendir ve ruh ile meşgul olur, terbiyecidir. Kendisine intisab eden müridin kalbindeki ve ruhundaki sıkıntıları izale etmeye çalışır. Saliki gece yolculuğu yapan birine benzetirsek, yolunu aydınlatacak kandilleri mürşid olarak tanımlayabiliriz.

⁸⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 133.

⁸⁷ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü İstulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, haz. İhsan Kara, İnsan Yay. , İstanbul 2008, s. 1033.

⁸⁸ Cürcâni, *Tarîfat*, s. 292. ; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 263

⁸⁹ Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 455.

Mürşid, müridlerine yaratılışın sırlarını, yaratılmışlardaki hikmetleri açıklayan ve onları gaflete düşmekten koruyan kişidir.

Mürşid kelimesi, Kur'an-ı Kerim de sadece bir yerde geçerken⁹⁰, türevleri ile birlikte on dokuz yerde geçmektedir. Şeyh kelimesi ise dört yerde ihtiyar kişi manasında yer almıştır.⁹¹ Tasavvuf literatürün de ise aynı manayı karşılayacak şekilde özellikle şeyh ve mürşid birbirleri yerine kullanılmışlardır.⁹²

Şeyh, içinde sinsilik ve riya olmayan kimseye denir. İrşad ve terbiyeyi ancak ve ancak Hakk'ın rızası için yapan kimsedir. Nefs-i emârenin hevesâtına ait sıfatlarla muttasıf olan kimse şeyh olamaz. İnsanları shevî yönleriyle anlayıp onların meşrebine ve mezhebine giren de aynı şekilde şeyh olamaz. İbn Atâ Hazretleri şöyle buyuruyor: “Şeyh demek, seni bir kapıya davet eden kimse demek değildir. Şeyh, bilakis seninle Allah arasındaki perdeyi kaldırandır, seni heva ve hevesin hapsinden kurtarandır, seni Mevlâ'ya vardırandır. Şeyh dediğin; senin kalbinin aynasını cilalayarak onda Hakk'ın nurunun tecellisini sağlayandır.”⁹³ Şeyh, Mevlâ'ya giden yolda aradaki engelleri kaldıran, karanlığa ışık tutup salikin yanlış yollara sapmasını engelleyen kişidir. Hakk'ın nuruna ulaşacak reçeteyi sunan bir klavuzdur. Ahmed Yesevî hikmetlerinde de bu konu da şu beyit yer alır:

“ Mürşidlere hizmet eylesen, nefse afet;

Değme cahil bu yollarda eyleyemez takat,

Sadık kullar bu yolları bilir rahat;

Diri ölmeden cemal arzu eylemeyin dostlar.”⁹⁴

Burada mürşide hizmet ve teslimiyetle nefsin ve şeytanın tuzaklarına balta vurulduğunu ifade eder. Ona göre de mürşid, Hakk'a giden yolda müride rehberlik ederek, müridinin yetişmesini sağlayan bir önderdir. Mürşid rehberliğinde mürid, Hakk'ın cemaline ulaşabilecek, iman nuruyla dolacaktır.

⁹⁰Kehf, 18/17.

⁹¹Hûd,11/72; Yusuf, 12/78; Kasas, 28/23; Mü'min, 40/67.

⁹²Çatak, Adem, “Şeyh İslam'ın Mu'inü'l-Mürîd Adlı Eserindeki Bazı Tasavvufî Kavramlar”, *Turkish Studies –Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2012, c. VII, sy. 2, s. 297.

⁹³İsmail Ankaravî, *Minhacu'l Fukara*, haz. Saadetin Ekici, İnsan Yay. , İstanbul 2005, s. 55.

⁹⁴ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 134.

2. Mürşidin Önemi

Kamil bir mürşid, müridine kulluğunu kemale erdirebilmesinde, her durumda imamlık eder. Kuran ve sünneti hayatına tam manasıyla tatbik eden mürşid, müridin de manevi yolculuğunda ona örnek olan, müridlerinin sorumluluğunu üstlenen kişidir. Nasıl ki insan ailede anne baba terbiyesine, okulda öğretmen terbiyesine muhtaçsa ve hayatında gerekli olan ilmi kendi kendine öğrenmesi mümkün değilse, manevi eğitim basamaklarında sarsılmadan ilerlemesi içinde bir irşad ediciye ihtiyaç duyar. Bundan dolayıdır ki mürşidin biri beşeri, diğeri ruhani olmak üzere iki suretinden bahsedilir. Beşer suret bize görünenken, ruhani suret müridle devamlı bulunan surettir. Müridin vefatından sonra onunla birlikte olur ve kabir sorularına cevap verir eğer ki birinin şeyhi olmazsa, o kişiye Peygamber Efendimiz'in(s.a.v.) ruhaniyeti gelerek zorlandığı yerde ona yardımcı olur.⁹⁵

Müridin, manevi yolculuğunda nefsin en iyi şekilde eğitebilmesi için kâmil bir mürşide ihtiyaç vardır. Nefsin terbiyesi mürşidin irşadı ile mümkündür. Şeytanın hileli yolları karşısında şeyhi olmayan kişiyi, şeytan kendi yollarından birine çekmeye çalışır yani muhafızsız rehbersiz çöl yoluna düşen kişi kendini tehlikeye atar. Sonu kendiliğinden çıkan ağaca benzer ki sulayanı olmayınca kurur. Kurumasa yeşerse bile, kendiliğinden yetiştiği için meyve vermez.⁹⁶ Tam ve tamamlayıcı bir zatın terbiye eline teslim olmak gerekmektedir ki bu bakımdan “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” denilmiştir.⁹⁷

Kuşeyrî (ö. 465/1072), Üstadı Ebu Ali Dekkâk'ın (ö. 405/1015) bu konuda şu sözünü ve kanaatini aktarır: “Yetiştireni ve dikenini olmadan kendi kendine ve huhâb-nâbit olarak biten bir ağaç yaprak açar, fakat meyve vermez. Nefes nefese ve tedrici bir surette tarikatın adabını öğretecek bir üstada sahip olmayan müridin durumu da böyledir. Bu durumda olan mürit hevâve hevesine tapar, başka bir kurtuluş yolu

⁹⁵Erginli, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yay. , İstanbul 2006, s. 732.

⁹⁶Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, c 3, s. 173.

⁹⁷Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi Yay. , İstanbul 1992, s. 265.

bulamaz.”⁹⁸Kuşeyrî’ye göre bir mürşidden edep öğrenmek mürid üzerine vaciptir. Mürşidin gerekliliğini, şeyhinin sözünü aktararak dile getiren Kuşeyrî, tarikat adabının öğrenilebilmesi ve nefsin heva ve hevesinin kurbanı olmamak için bir mürşide bağlanması lüzumu üzerinde sıklıkla durmuştur. Kendi kendine yeteceklerini sanan ve adabları uygulayan müridler birçok konu da hataya düşmüşler doğru bildiklerini sandıkları uygulamalar yanlış çıkmıştır. Örneğin, Ebû Nasr Serrâc Tûsî (ö. 378/988) ait *el-Luma’* adlı eserinde, mürşide uymadan günlerce savm-ı visâl orucu tutarak bunu manevi bir hal zanneden müridlerden bahsetmiş ve bu konular da müridi yeterli sınırlarda tutacak bir mürşide gerek duyulduğunu vurgulamıştır.⁹⁹ 15. Yüzyıl sufi şairlerinden Eşrefoğlu Rûmî de mürşidin önemi konusunda dizelerinde burada aktardığımız görüşlerin aynısını ifade etmiştir. Mürid eğer bir mürşid gözetiminde olmazsa şeytanın tuzaklarına yenik düşecektir. Ona göre mürşidi olan mürid muvahhidir, eğer mürşidsiz bu yolda ilerlemeye kalkarsa da ya dehidir ya da mülhidir. Klavuz olarak nitelendirdiği mürşidin önemini şu dizlerinden anlıyoruz:

“Gerekmiş talibe elbette mürşid
Olur pes mürşide uyan muvahhid
Eğer mürşide uymazsa ey talib
Olursun sen ya dehri vü ya mülhid

Bu yola kim ki gittiyse delilsiz
Anı şeytan kodu dinsiz imansız
Gerektir bil sana yolda klavuz
Varımsın bu yolu klavuzsuz

İlahi talibi mürşide duş et

⁹⁸Abdulkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul 2016, s. 483.

⁹⁹Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, *El-Lûma’*, haz. H. Kamil Yılmaz, *Tasavvufla İlgili Sorular ve Cevaplar*, Altınoluk Yay. , İstanbul 1996, s. 421. Ayrıca müridin, şeyhe uymadığı zaman çeşitli konularda düşeceği yanlışlar için bkz. Tûsî, *El-Lûma’*, s. 414-430.

Anın mürşid ile vaktini hoş et

İlahi talibine dert bağışla

Pişir derdin od ile perveriş et”¹⁰⁰

Çalışmamızın asıl kaynağı *Dîvân-ı Hikmet*'te mürşidin mürid hayatında önemi konusunda şu beyitler yer alır:

“Erenlerin yaptıklarını yapamasan,

Pîrsiz yürüyüp vird ve evrad bilemesen.

Yardım dileyip dua alamasan

Seçkin ulular sana ne diye dua eylesin?”¹⁰¹

“Geçti ömrüm şeriata yetemedim,

Şeriatsız tarikata geçemedim,

Hakikatsız marifete batamadım,

Sarp yoldur Pîrsiz nasıl geçer dostlar.”¹⁰²

Ona göre, mürşidsiz çıkılan yolda vird ve evrad bilinmeden ilerlenemeyecektir. Şeriat, tarikat, hakikat bilgisine tam olarak vakıf olunabilmesi ve çıkılan yolda nefse ağır gelen birçok zorluktan zarar görmeden kurtulmak için mürşide ihtiyaç vardır.

6. y.y sufilerinden Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1165-66)'ye göre ilm-i ledünnî eğitimi için önder kabul edebileceği bilgi ve tecrübe sahibi bir rehber edinmesi mutlak surette gereklidir. Bu hususu şöyle dile getirmiştir: “Ey insanlar! Sizler hüküm dünyasındasınız. Vasıtaya muhtaçsınız. O halde Mâbûd'unuzdan kalp hastalıklarınızı iyileştirecek, sizleri tedavi edecek bir talip, size rehberlik edecek delil isteyiniz.” Yani insanın bedeni hastalıklarına tedavi için nasıl vasıtaya ihtiyacı varsa,

¹⁰⁰ Eşrefoğlu Rûmî, *Eşrefoğlu Rûmî Divanı*, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul 1967, s. 80.

¹⁰¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 220.

¹⁰² Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 238.

ruhi hastalıkları için de bir öndere ihtiyacı vardır.¹⁰³ Bu durum Tasavvufun tatbiki bir ilim olmasından kaynaklanmaktadır. Tarikat ehli kimseler müridin mürşidini araması gerektiği üzerinde önemle durmuşlardır. Örneğin Nakşibendiyye tarikatının önemli esaslarından biri de “sefer der-vatan”ın içeriği de bir mürşid aramak için çaba sarf etmektir.¹⁰⁴

Allah Teâlâ, Hz İbrahim’i ateşten koruduğu gibi sevdiği kullarını zorluk anında korur. Allah’ın koruması altına girmek isteyen mümin için önemli ve ilk yol ise kâmil bir mürşid, rehber ve kılavuz aramaktır ona tabi olmaktır.¹⁰⁵ Bu sayede Allah mürşid rehberliğinde doğru yolda ilerleyen kulunu koruması altına alır ve her zorlukta ona çıkış kapısı gösterir.

Şeyh İslam, insanın mutlaka bir eğiticiye ihtiyaç duyduğunu “Sana senden özge mürebbî gerek” sözleriyle ifade ederken bir şeyhe bağlanmanın önemi konusunda da bıçak meteforunu kullanır:

“ürün üzre nûrdın bitilmiş bitig
okıp uksa bolmas munı köp tetik
yonar mu ayıtgıl bıçak öz özin
neçe bolsa edgü bilenmiş yetig”

(Beyaz üzerine nurdan yazı yazılmış. Birçok zeki kişi bunu okuyup anlayamaz. Söyle ne iyi bilenmiş keskin olursa olsun, bıçak kendi kendini keser mi?)

Bu dörtlükte bıçak ne kadar keskin olursa olsun kendi kendini kesemeyeceği, kişinin de ne kadar zeki ve anlayışlı olursa olsun kendini eğitip doğruya yönlendiremeyeceği doğruyu seçemeyeceğini ifade ederek mürşidin önemini vurgulamıştır.¹⁰⁶

Sultan Veled de (ö. 712/1312) “selin, suyu denize kavuşturması gibi” ifadeleriyle tanımladığı şeyh-i kâmilî, kulu Rabbe ulaştıracak bir vesile olarak görmüş ve tasavvufî geleneğe uyararak şeyhin gerekliliğine ve önemine vurgu

¹⁰³Gürer, Dilaver, *Abdulkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay. , İstanbul 1999, s. 242.

¹⁰⁴Türk, İdris, *Tarikatlar Öncesi Dönemde Mürşid-Mürîd İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, s. 64.

¹⁰⁵Kotku, Mehmet, *Nefsin Terbiyesi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1999, s. 35.

¹⁰⁶Çatak, Adem, “Şeyh İslam’ın Mu’inü’l-Mürîd Adlı Eserindeki Bazı Tasavvufî Kavramlar”, s. 300.

yapmıştır. “Yeryüzünde bir halife yaratacağım.”¹⁰⁷ ayetindeki “halifeden” maksat “şeyh” olarak görülür ve şeyh Allah’ın yeryüzündeki halifesidir denilmiştir. Onunla Hak, doğru ve güzel olan ne varsa gün yüzüne çıkar.¹⁰⁸ Sonuç olarak müridin Rabbine nefsinin heva ve hevesine kanmadan noksansız bir şekilde ulaşabilmesi için kâmil bir mürşide ihtiyacı vardır. Mürid, şeytanın hileli tuzaklarından ve nefsinin aldatmacalarından mürşidin rehberliği sayesinde korunabilir ve doğruya ulaşabilir. Çünkü mürşidsiz mürid, öğretmensiz ilim öğrenmeye çalışan bir öğrenci, tabipsiz bir hasta, kendiliğinden yetiştiği için yeşil fakat meyvesiz bir ağaç gibidir. Mürşid, müridinin hangi ibadeti ne zaman hangi sıklıkla yerine getireceği, hangi zikre ne kadar yoğunlaşacağına kadar onunla ilgilenecek müridinin daha temkinli ve daha verimli yol almasını sağlar Rabbine giden yolda müridinin göz aydınlığı olur.

3. Mürşidin Vasıfları

Müride rehberlik edecek şeyhin belli vasıflara sahip olması gerekir. Mürşid, bir öğretici, bir rehber olarak tam ve eksiksiz olmalıdır. Şeyhlik makamı önemli bir makamdır kendini ben şeyhim diye ortaya atan her kişi şeyh değildir. Şeyhlik birçok vasıf kazandıktan sonra Allah tarafından tevdi edilmekle elde edilecek bir makamdır. Şeyhte bulunması gereken birçok vasıf zikredilir ki İsmail Hakkı Bursevî “Ahdnâme” adlı eserinde, bu hususta 250 özellik saymıştır.¹⁰⁹

Şeyh tüm vasıflarıyla mürid için irşad edicidir. Şeyh, müride tasarrufta bulunur ve onun ölmüş olan gönlünü diriltir, kör olan gözünü açar, karanlığını nur yapar ve böylece bakır gibi olan derunu altın olur. Şeyh o kimsedir ki baktığında o kişiye bütün velayetini bahşeder.¹¹⁰

Şeyhlik makamı için bazı vasıfların şeyh diyebileceğimiz kişide sadır olması gerekir. Bunlar irşad edicinin irşadının kalitesini belirler. İrşad makamında ilk ve

¹⁰⁷Bakara, 2/32.

¹⁰⁸Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif’i*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. , Konya 2005, s. 120.

¹⁰⁹Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Yay. , İstanbul 1998, s. 110.

¹¹⁰Küçük, *Sultân Veled ve Maârif’i*, s. 120.

gerçek söz sahibi Peygamber'dir (s.a.v). Her mürşidde olması gereken ilk özellik de Kur'an ve sünneti hayata tam manasıyla tatbiktir.

Şeyhin uyması gereken edepleri ve şeyhte olması gereken vasıfları Sühreverdi *Avârifü'l Maârif*adlı eserinde şöyle sıralar:

1. Sufiler arasında yer edinmek için fazladan lütuf, merhamet, konuşma gösterisinde bulunmadan şöhret heveslisi olmamalıdır. Kendisine talip olarak gelenleri imtihan ve rahmet vesilesi olarak görmeli ve onlara şefkat ve itina yaklaşmalı onlara faydalı olacak yönlendirmelerde bulunmalıdır. Karşısına gelen taliplerin durumlarına göre konuşmalıdır.

2. Şeyhin celvet ile halk arasına düştüğünde kendisine faydalı olması için halvet yeri ve zamanı ayarlaması gerekir ki halk ile fazla münasebet ona zarar vermeyeceği vehmine kapılmasın. Gerektiğinde nefisini arındırmak için halvete çekilmeli ve kalbini sükûnete erdirmelidir.

3. Mürşid, kendisine irşad için gelen salıklere, saygı sevgi çerçevesinde davranması onların haklarına riayet etmesi, onlara mütevazı davranması gerekmektedir.

4. Mürşidin müridlerini devamlı olarak sevmesi, her zorluklarında onların yanlarında olması gerekir.

5. Mürşid eğer müridlerinde nefis tezkiyesi konusunda bir güçsüzlük görürse onların azimetteki sadakatlerine güvenerek ruhsat sınırına kadar bu hallerine göz yumması şeyhliğin gereklerindedir.¹¹¹

Genel olarak ise bir kimsenin şeyh olabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerekir:

1. İlim, irfan ve manevi zevk sahibi olmak.
2. Şer'i ilimleri, yani İslam'ı çok iyi bilmek.
3. Belli bir tarikatın usulüne göre seyrü sülûkunu tamamlamış ve irşadla vazifeli kılınmış olmak.

¹¹¹Sühreverdi, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Tasavvufun Esasları, Avârifü'l Mearif Tercümesi*, haz. H. Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, Vefa Yay. , İstanbul 1990, s. 519.

4. Kötü ahlaklardan arınmış, iyi ahlaklarla donanmış, şefkat ve himmeti yüce olmak.

5. Mürid yetiştirmeye, yani insanları terbiye etmeye kabiliyetli olmak.

6. Dini vazifeleri yerine getirmekte titiz ve ciddi olmak.¹¹²

Tasavvufi gelenekte müşidin lüzumunu sıklıkla vurgu yapan, Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî (1228/1813-1311/1893) kâmil bir müşidde İslam'ı çok iyi bilmek, manevi zevk sahibi olmak, şefkat ve himmeti bol âli olmak, Allah'tan gelen her şeye razı olmak, basiretinde isabetli telkininde tesirli olmak gibi özelliklerin olması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹³ Sultan Veled'e göre ise şeyhin müridinde gizli hazineleri görebilmesi için onu tanıyabilecek tecrübe ve psikoloji bilgisine sahip olması gerekir. Nasıl ki önceden hırsızlık yapmış bir polis hırsızların hilelerini, entrikalarını, huylarını daha iyi bilip onları terbiye etmede güçlük çekmese, önceden günah işlemiş bir şeyh de halkı daha iyi anlayacağı için, daha faydalı olur.¹¹⁴

Bir müşidin en önemli özelliklerinden biri de sır sahibi olmasıdır. Müridlerinin sırlarını onlar anlatmış olsun veya olmasın sırlarını emanet olarak görmeli başkalarını bu sırdan haberdar etmemelidir. Abdulkâdir Geylânî bu konuda şöyle der: "O, müridlerinin sırrını korumalı, velev ki, o sırta ilm-i ledünnî veya müridin kendisine açıklamasıyla ulaşmış olsun, onu başkalarına açıklamamalıdır. Çünkü sır bir emanettir. Şeyh müridler için bir müsterah (rahatlığa kavuşulan huzur duyulan yer kişi) bir sığınak bir melce olmalıdır."¹¹⁵ Müşid, bu emanetin sahibi olduğunun farkında olmalı, müridinin daima güveneceği, her sırrını açabileceği, her sıkıntısını rahatça konuşabileceği kişi vasfını korumalıdır.

Müşidin vasıflarına hikmetlerinde sıklıkla değinen Ahmed Yesevî de müşid kabul edeceğimiz kişide olmaması gereken özellikler hakkında şunları söyler:

"Cahil şeyhler kulak, kuyruksuz eşek olur,

¹¹²Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 110.

¹¹³Demirdaş, Öncel, "Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'ye Göre Mürid-Müşid İlişkisinin Boyutları", *I. Uluslar Arası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (03-05Ekim 2013 Gümüşhâne)*, 2014, s. 325.

¹¹⁴Küçük, *Sultân Veled ve Maârif'i*, s. 121.

¹¹⁵Gürer, Dilaver, *Abdulkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 246.

Himmatleri dünya malını yığar olur,
 Cemmati yoldan azdırıp gider olur,
 Öyle şeyhler hayvanaattan beter imiş.”¹¹⁶

“Halk içinde tesbihi alıp yürüyen,
 Şeyhim diye cahillere vazın söyleyen,
 Adağımı alıp gelir mi diye bakıp duran,
 Pîr odur ki zahir batın sefa kılsın.”¹¹⁷

Burada olmaması gerekenden hareketle mürşid vasıflarını şöyle sıralar ki; mürşid asla halktan teveccüh bekleyen, halkın sevgisi için şekilden şekle giren kişi değildir. Mürşid, ilmiyle amel olan, halkı sadece Hakk rızası için bir araç olarak gören, tevazu sahibi gerektiğinde sırrını kendinden bile gizleyen kişidir. Mürşid daima bu edep ile hareket edeceğini bilen kişidir. Eğer bu özelliklere sahip değilse de hayvanattan aşağı bir konumdadır.

Mürşid güzel ahlak sahibi, makam hırsından uzak, her haliyle itidalli davranan ve bunu tavsiye eden, boş işlerle vakit geçirmeyen, yüzü nurani sözleri Rabbanidir. İnsanları hatalarından ötürü utandırmaz, zarif ve latif kimselerdir, helal konusunda şüpheli şeylere yaklaşmadıkları gibi takva konusunda tam kimselerdir.¹¹⁸

Tasavvuf kaynaklarının yaptığı açıklamalara dayanarak mürşidin şu niteliklere sahip olması gerekir: Mürşid mütevazı olmalı kibirden ve gururdan uzak olmalıdır. Her türlü mal ve şöhret kaygısından, dünya sevgisinden de uzak olmalıdır. Müridlerine saygı ve sevgi çerçevesinde yaklaşmalıdır.

Mürşid, sır ehli olmalıdır. Taliplerinin sırrlarını gizlemeli, hatalarını ifşa etmemelidir. Müridlerinin hallerinden haberdar olmalıdır. Müridlerine bir sığınak olduğunun farkında olarak hareket etmelidir.

¹¹⁶ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 232.

¹¹⁷ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 2316.

¹¹⁸ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. , İstanbul 1994, s. 117.

Mürşid, müridinin her türlü eğitimiyle ilgilenebilecek birikim ve kabiliyete sahip olmalıdır. Çünkü sadece bilmek eğitim-öğretim için yeterli değildir iyi bir aktarım gücüne sahip olunmalıdır ki bu kabiliyetin mürşid kabul edeceğimiz kişide de var olması gerekir.

Sonuç olarak bir mürşidin ilmiyle amel olması ilk ve en önemli özelliği olmalıdır. Ehl-i sünnet itikadında olup, Allah'ın emir ve yasaklarını bilmeli ve bunları noksatsız şekilde yerine getirebilmelidir. İslam ahlakının iyi bir yaşayıcısı olurken taliplerine de sevgi diliyle bir eğitim vererek onların da bu ahlak üzere yetişmelerini sağlamalıdır.

4. Mürşid-Mürid İlişkisi

Tasavvufi terbiyede oldukça mühim etkisi olan mürşid-mürid ilişkisi tasavvufi literatürde ana hatlarıyla; müridin şeyhe saygılı davranması, müridin mürşidinin sözlerini önemsemesi, birbirlerine sevgi ve saygı çerçevesinde yaklaşması, müridin mürşidine muhalefet etmemesi gerekmektedir. Aralarında baba oğul ilişkisi gibi bir sıcaklığın oluşabilmesi gerektiği, müridin kendisine rehberlik edebilecek kâmil bir mürşide bağlanmasının yetişmesi için önemli olduğu şeklinde ele alınmıştır.

Sühreverdi'ye göre müridlerin şeyhleriyle birlikte uymaları gereken belli adaplar vardır. “Bu konuda örnek ise Peygamber ve ashabının ilişkisidir ki onlar Kur'an'daki şu ilahi emir düsturu ile hareket etmişlerdir: “Ey iman edenler, Allah'ın ve Resulünün huzurunda öne geçmeyin. Allah'dan korkun. Çünkü Allah hakkıyla işiten, bilendir.”¹¹⁹ Bu ayet sadedince mürid mürşidin izni olmadan konuşmamalı mürşidin huzurunda sukut etmeli gerekli görülen zaman ve mekân da konuşmalıdır.

Şeyh müridine söz söylemede ilham ile hareket eder nasıl ki Peygamber için Cebrail bir vahiy elçisi ise şeyh de müridleri için bir ilham elçisidir. Nasıl Cebrail'in vahiyde ihaneti olmadığı gibi şeyhinde ilhamda ihaneti olmaz.

¹¹⁹Hucûrat, 49/1.

Müridin şeyhi karşısında tavrı şeyhi kendine yönelik bir söz veya tavır sergileyene kadar sessiz ve sakin beklememesi ve şeyhin makamından üstün bir makam tanımaması gerekir. Yine sadık bir mürid, anlatılan her kıssadan çıkarımda bulunmalı, mürşidini Allah' ve Resulü'nden bir örnek olarak görmeli, şeyhinin huzurunda ashabın edebiyiyle edeplenmelidir.

Yine müridin kendi aldığı eğitim ve terbiyesine en uygun şeyhi bulmalı uygun olmayanın sohbetine dâhil olmamalıdır. Mürid kendisine zuhur eden hiçbir hali şeyhinden gizlememesi edeptendir. Mürid şeyhinden habersiz rüyalarını ve hallerini yorumlamamalıdır. Müridin her işinde onun düşüncesi etrafında hareket etmelidir.”¹²⁰

Tasavvufi gelenekte mürşid müridin dayanağı olarak görülmüştür. Irmak kenarında yürüyen bir kör, rehberine nasıl sıkı sıkı sarılırsa, mürid de şeyhine öyle sarılmalıdır. Her şeyi ile ona bağlanmalı, evrâd ve ezkârında mürşidine muhalefet etmemelidir. Gazzâlî'ye göre mürid, bir şekilde doğru yolu tutarsa bile, mürşidin yanlış yolu, müridin yolundan daha faydalıdır. Ona göre mürşidle gidilen yol bir şekilde kendi kendine gidilen yoldan daha faydalıdır ve müridin yetişmesine daha çok katkı sağlar.¹²¹

Şeyh ile mürid arasındaki ilişki esasen bir antlaşmadır. Bu antlaşmaya göre hangi tarikata girmek isterse istesin mürid, bir mürşide intisap etmek, el vermek, teslim olmak, şeyh huzurunda günahlarından tövbe etmek, bir daha yalan söylemeyeceğine, kimsenin malını çalmayacağına, zina etmeyeceğine yani hiçbir kötü fiilde bulunmayacağına Allah ve Resulü ve o yolun piri adına söz vererek yapılan bir anlaşmadır.¹²²

Mürşid ile mürid arasında münasebet, baba evlat ilişkisi sıcaklığında olmalıdır. Çünkü Peygamberler, ümmetlerine “baba” mesabesinde olduğu gibi; peygamberlerin vekilleri konumundaki şeyhlerde müridlerine karşı “baba”

¹²⁰Sühreverdi, *Avârifü'l Mearif Tercümesi*, s. 505.

¹²¹Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, c. 3, s. 173.

¹²²Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 266.

durumundadır. Bu yüzden bazı tarikatlarda şeyh karşılığı “dede” ve “baba” terimleri kullanılmıştır.¹²³

Mürşid ile mürid arasında oluşan muhabbet Tasavvuf ehlinin artmasına ve tasavvufi öğretilerin geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağlamıştır. Bu muhabbeti oluşturan da şeyhlerin yaklaşımlarıdır. Şeyhler rüyadan, Kuran-ı Kerim ve hadis-i şerifeden alınan ilhamlardan ve doğrudan doğruya kalplere doğan varidattan ve Furkan-ı Hâkim’in gösterdiği tefekkürü zikirden beslenerek müridlerine yol göstermişler ve rehberlik etmişlerdir.¹²⁴ Bu rehberliğin de bazen sünnete bağlılığı, bazen ilmi, bazen de tevazu gibi yüksek ahlaki etkili olmuştur.

Mürşid ile mürid duygu birlikteliğini oluşturabilmelidir. Mürşidiyle aynı duygu birlikteliği aynı düşünceye sahip olunursa ancak o zaman gerçek bir ilişkiden bahsedilebilir. Mürid, mürşidinin her yaptığını doğru görmeli bunu bir “keramet” olarak algılamalıdır. Böylece kendisini Hakka ulaştıracak şeyhe bağlanarak, hakiki bir mürid olabilir ve mürşid ile mürid tek kişi olarak algılanır. Bu şekilde mürşid ve mürid tek kişi olarak algılanırsa gerçek bir mürşid-mürid ilişkisinden bahsedilebilir.¹²⁵ Mürşid bu şekilde mürşidiyle bir olabilmeli ona muhalefetten kaçınmalı, mürşide itiraz etme konusunda dikkatli olmalıdır. Şeyh Ali Dekkâk’a (ö. 405/ 1015) göre : “Her anlayışın başı muhalefettir.” Kuşeyri ise bu söze binaen şöyle bir açıklamada bulunur: Şeyhine muhalefet eden kimse, artık onun tarikatı üzerinde devam edemez. Aynı bölgede yaşama hali onları bir arada toplasa da aradaki alaka ve râbîta kesilir. Bir kimse bir şeyh ile sohbet eder, ona mürid olur, sonra kalbi ile ona itiraz ederse sohbetteki ahdini bozmuş olur. Onun içinde üzerine tevbe vâcip olur. Hâlbuki şeyhler, hoca ve üstaplara itaatsizliğin ve saygısızlığın tevbesi yoktur derler.¹²⁶

Mürid, mürşidine samimi bir kalp ile gitmelidir ki o zaman, mürşidiyle arasında tam manasıyla duygu birlikteliğinden bahsedilebilsin. Tarikatların en çok önem verdiği tarikat rukunlardan birisi, teslimiyettir. Bir müridin doğru yolda istikamet üzere olmasının yolu, mürşidine tam manasıyla teslim olmaktan geçer. Bu

¹²³Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 184.

¹²⁴ İz, Mahir, *Tasavvuf*, Kitabevi Yay. , İstanbul 1997, s. 26.

¹²⁵ Küçük, *Sultân Veled ve Maârif'i*, s. 120.

¹²⁶Abdulkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, s. 418.

konu da Sühreverdi (ö. 632/1234) Şu beyanda bulunur: “Bir sadık mürşid Şeyhin iradesi altına girer, ona teslim olur ve onun edebiyile edeplenirse, Şeyhin batnından (derunundan) bir nur, müridin batnına (kalbine) intikal eder. Bu nur müride, sohbet ve Şeyhinin söylediğini dinlemesi vasıtasıyla intikal eder. Böylece mürid Őeyhiyle nefsen birleŐir. Ve nefsinin iradesinden kurtulur, Şeyhinde fena bulur. Bu nefsinin iradesini bırakması, terk etmesi sayesinde olur. Sevenle sevilen arasında ruhani birleŐmenin olması gibi Őeyhle mürid arasında manevi bir ülfet hasıl olur. Mürid, nefesine ait iradeyi terkten ötürü Şeyhte fena bulmakla kalmaz, Allah’ta fena bulur ve neticede Şeyhinden alarak anladığı Şeyi Allah’tan da alarak anlamaya başlar.”¹²⁷

Mürşid-mürid ilişkisinde önemli noktalardan biri de mürşid için müridin, Allah tarafından bir hediye olarak görölmesidir.¹²⁸ Kendisine tam olarak teslim olmuş müridinin farkında olan mürşid, bu hediyeinin kıymetini bilerek hareket emeli ve müridine en iyi Şekilde eğitim vermek için çabalamalıdır. Müridinden herhangi bir maddi menfaat beklememelidir. Allah’ın emri dışında beklediği her menfaatin, yanlış olduğunu bilerek hareket etmelidir.

¹²⁷İsmail Ankaravî, *Minhacu'l Fukara*, s. 62.

¹²⁸Gürer, *Abdulkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 245.

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN-I HİKMET'E GÖRE MÜRŞİD VE ETKİLERİ

Tasavvuf kaynaklarında, müridin manevi olarak ilerlemesinde mürşidin katkısı hakkında pek çok bilgi bulunmaktadır. Bu bölümde ise müridin manevi yolculuğunda mürşidin katkısı, mürşidin mürid eğitimindeki rolü hakkında *Dîvân-ı Hikmet*'te hangi bilgiler verilmektedir ve Ahmed Yesevî bir mürşid olarak bizlere bu konu da ne tür tavsiyelerde bulunmaktadır bu konunun değerlendirmesini yapacağız. Fakat asıl konumuza geçmeden önce *Dîvân-ı Hikmet*'te mürşid ile aynı anlamda kullanılan kavramların sözlük ve terim anlamları dahil olmak üzere değerlendirmesini yapmayı uygun bulduk.

A. Mürşid İle Aynı Anlamda Kullanılan Kavramlar

1. Şeyh

Dîvân-ı Hikmet'te mürşid kavramıyla aynı anlama gelen birçok kavram yer almaktadır. Bu kavramların hepsinde de Ahmed Yesevî'nin mürşide yüklediği rehber ve kılavuzluk manası ön plana çıkmaktadır. Daha önce mürşid kavramının sözlük ve terim anlamını vermiştik bu başlık altında da *Dîvân-ı Hikmet*'te mürşid anlamında kullanılan diğer kavramların sözlük ve terim anlamları verirken yine bu kavramların genel değerlendirmesini yapacağız. Başlıkları sıralarken Şeyh, Pîr, Velî, Er, Pîr-i Kâmil, Pîr-i Muğan, Mürşid-i Kâmil olarak vermemiz de ise Ahmed Yesevî'nin eseri *Dîvân-ı Hikmet*'te bu kavramları kullanım sıklığı göz önünde bulundurulmuştur.

Sözlükte yaşlı kimse¹²⁹, üstad, pîr,¹³⁰ bey, önder, kabile başkanı,¹³¹ insan-ı kâmil¹³² manalarına gelir. Tasavvufta ise, müridlerini sıratı müstakime ulaştırmak

¹²⁹ Öngören, "Şeyh", s. 50.

¹³⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, c. III, s. 31; Kâşânî, Abdurrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2004, s. 319.

¹³¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 334-335; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 610.

¹³² Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 680.

için irşatta bulunan ve müridlere rehberlik eden kişi demektir. Şeyh ile pîr, velî ve mürşid aynı anlamlarda kullanılmıştır.¹³³ Sühreverdi'ye göre şeyh: “Allah’ı kullarına gerçek mânâda sevdiren, kullarını da Allah’a sevdiren ve yaklaştıran kişidir.”¹³⁴

Şeyh, kâmil bir insan olma yolunda müridine yol gösterir, müridinin yanlış düşmesine engel olur ve ona kılavuzluk eder. Müridinin terbiyesiyle meşgul olur. Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*'nde şeyhin tanımını yaparken “ruh doktoru” ifadesini kullanır. Yani ona göre şey, müridinin kalbindeki hastalıkların farkında olup ona göre reçeteler sunabilen bir doktordur.¹³⁵ Şeyh kendisine intisab eden her müridinin ruhuyla ilgilenir ve her birinin özelliğini bilerek onlara ayrı ayrı reçeteler sunar, yol gösterir.

Şeyh kelimesinin Tasavvuf ıstılahı olarak kaynaklarda, Şeyh-i ta'lim: Öğreten, hoca, tasavvufi konularda çevresindekileri aydınlatan sûfi. Şeyh-i sohbet: Herkesin sohbetine katıldığı sözlerini dinlediği hal ve hareketlerini örnek aldığı sûfi. Şeyh-i tarikat, Şeyh-i terbiye, Şeyh-i irşad, Şeyh-i taslik: Mürid ve müntesiplerini bir annenin bebeğini terbiye etmesi ve yetiştirmesi terbiye edip yetiştiren şeyh. Kâl şeyhi: Lafta şeyh. Yal şeyhi: Menfaatçi şeyh. Tekke şeyhi: Tekkeyi yöneten. Evrad şeyhi: Zikri telkin eden şeyh. Hal şeyhi: Sûfilîği yaşayan ve yaşatan şeyh, gibi farklı tasnifleri yapılmıştır.¹³⁶

Şair sufilerden Niyâzi-i Mısrî (ö. 1105/1694) şeyh kavramı konusunda:

“Tevhide tapşur özünü

Şeyh izine tut yüzünü

Kimseye açma ruzunu

Şeyhin yeter burhan sana”¹³⁷

İfadeleri ile şeyhi bürhan olarak nitelendirir. Müridin kimseden medet ummadan sırrını sadece şeyhine açması gerektiğini dile getirir. Çünkü şeyhi, mürid

¹³³ Öngören, “Şeyh”, s. 50.

¹³⁴ Sühreverdi, *Tasavvufun Esasları, Avârifü'l Mearif Tercümesi*, s. 103.

¹³⁵ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 319.

¹³⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 334-335.

¹³⁷ Niyâzi-i Mısrî, *Tam ve Tekmil Niyâzi-i Mısrî Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1963, s. 39.

için gerçek bir delil olarak tanımlar. Müridin, şeyh yolunda sabit kalarak, şeyhden gayrisından irtibatı keserek hakikate vasıl olunabileceğini ifade etmiştir.

Ahmed Yesevî hikmetlerinde şeyh birçok yerde zikredilmektedir. Pîr kelimesinden sonra en çok şeyh kelimesi yer almıştır ve çoğunlukla kâmil bir şeyh nasıl olmalıdır? , sorusunu cevaplayan beyitler göze çarpmaktadır. Mesela Ahmed Yesevî:

“Ey şeyh ey, tâliplere yol göster,

Şeriatın beyânını kılmaz mısın?

Tarikatta kılavuzsuz yola girse,

Hakikatin yollarını söylemez misin?”¹³⁸

İfadeleri ile şeyhi yol gösterici olarak tanımlar. Şeyhi, şeriat hükümlerinin müridlere açıklayıcısı olarak vasıflandırır. Şeyh, tanımında da bahsettiğimiz gibi Ahmed Yesevî’ye göre de kılavuzdur, rehberdir. Tarikatta müridler mutlaka bir yol göstericiye ihtiyaç duyarlar Ahmed Yesevî bu konunun önemine vurgu yaparak hikmetlerinde kılavuzsuz yola düşenlere rehber olarak şeyhi işaret etmiştir.

2. Pîr

Pîr kelimesi sözlükte yaşlı kişi, ihtiyar,¹³⁹ ak saçlı, tecrübeli kimse¹⁴⁰ manalarına gelmektedir. Farsça kökenli bir sözcük olan “pîr”,Farsça sözlüklerde koca, yaşlı manasına da gelmektedir.¹⁴¹

Pîr” kelimesinin sözlüklerde birçok farklı tasnifi yapılmıştır: “ **Pîr-i hâcât:** İhtiyaçları karşılayan şeyh. **Pîr-i harabat:** Kâmil İnsan, rehber. **Pîr-i muğan:** Baş keşiş. Aşk şarabını sunan hakiki ve kâmil mürşit, kutb-i âlem, rehber. **Pîr-i sabak:**

¹³⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 306.

¹³⁹ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 286-287.

¹⁴⁰ Arpaguş, Safî, “Pîr”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 272.

¹⁴¹ Kanar, Mehmet, *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yay. , İstanbul 2010, s. 424.

İrade ve vird veren şeyh. **Pîr-i sâni:** Tarikatın ikinci kurucusu, tarikatı yeniden düzene koyan şeyh; örneğin Halvetiye'nin Pîr-i tarikatı Ebu Abdullah Siracuddin Ömer, Pîr-i sanisi Yahya Şirvânî'dir. Fakat her tarikatta ikinci Pîr bulunmaz. Bazı pîrlere rehberdir, sâliki Hakka erdirir, bazıları rehzendir, salikin Hakk'a ermesine engel olur. **Pîr-i sohbet:** Sohbet şeyhi. **Pîr-i tarikat:** Tarikatın ilk kurucusu, sahib-i tarikat. **Pîr-i zinde:** Yaşayan pîr.¹⁴²

Tasavvuf ıstılahı olarak pîr, şeyh, mürşid¹⁴³, velî ile aynı anlamda kullanılan, Allah'ın sevgisini ve hoşnutluğunu kazanması için seyr u sülûkünde sâlike yol gösteren ve ona rehberlik eden kişi manasına gelir.

İstilah manasıyla pîr kelimesini, ilk olarak III-IV. (IX-X.) yüzyıllarda Horasan sûfileri ve Nişâbur melâmetileri kullanmıştır. Özellikle Horasan sûfileri arasında V. (XI.) yüzyıldan sonra kullanımı artmış ve burada ki sûfiler mesela Ahmed Yesevî'nin "Pîr-i Türkistan" olarak anılması gibi birçok sûfi de yaşadıkları yer ve doğum yerlerine nisbet edilerek "pîr" kelimesiyle beraber zikretmişlerdir.¹⁴⁴

Pîr kelimesi, V. yüzyıldan sonra ilk Farsça eserler başta olmak üzere birçok eserde¹⁴⁵ örneğin özellikle Ahmet Yesevî ve Mevlana'nın eserlerinde mürşid, şey, velî, er kelimeleriyle aynı anlamda kullanılmıştır.

17. yüzyıl sufi şairlerinden Niyâzî-i Mısırî de şiirlerinde çoğunlukla şeyh, mürşid pîr kavramlarına yer vermiştir. Pîr kavramının tanımına örnek olacak şekilde dizelerinde şöyle yer verir:

"Pîrinle olan ahdi güt nen var ise ko git

Bildiklerini terk et irfana irem dersin."¹⁴⁶

şeyhi irfan yolunu aydınlatacak rehber ve kılavuz olarak nitelendirir. Müridin eski bildiklerini unutmaması gerektiğine ifade eder. Müridin, pîrine verdiği sözü tutup, bütün bildiklerini unutup yalnız pîrin gösterdiği doğrultuda istikamet üzere olmasının önemli olduğunu öğütler.

¹⁴²Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 286-287; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 502.

¹⁴³Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 286.

¹⁴⁴Arpaguş, "Pîr", s. 272.

¹⁴⁵Arpaguş, "Pîr", s. 273.

¹⁴⁶Niyâzî-i Mısırî, *Tam ve Tekmil Niyâzî-i Mısırî Divanı*, s. 134.

Ahmed Yesevî, hikmetlerinde “Pîr geldikten sonra on sekiz bin âlem sâkin,”¹⁴⁷, “Pîr odur ki, zâhir bâtın sefa kılınsın.”¹⁴⁸, “Pîr lütfu Hakk’ın lütfu tarikatte,”¹⁴⁹, gibi ifadelerle pîr kelimesini sıklıkla kullanmıştır. Pîri Hakka ulaşmada aracı olarak tanımlayan Ahmed Yesevî, müridleri pîrin varlığını kabul etmeye ve pîrin değerini bilmeye teşvik ettiğini de şu şekilde ifade etmiştir:

“Pîr hizmeti Hak hizmeti edep kılın,

Seher vaktinde nazâr kılar, agâh olun.

Ey talipler, uyanık olup yola girin,

İşitip, okuyup, hizmet eyleyin, dostlarım ey.¹⁵⁰

Pîr sözlük anlamıyla tecrübeli kimse anlamında ıstılah manasında ise şeyh, müşid ile aynı anlamı karşılayarak yol gösterici kâmil kişi manalarına gelmektedir. Ahmed Yesevî de pîr kelimesine rehber, aracı, yol gösterici diyerek şeyh ve müşidle aynı anlamda hikmetlerinde ifade etmiştir.

3. Velî

Velî sözlükte dost, yâr, sevgili, eren, ermiş¹⁵¹ yardım eden, koruyan; yardım edilen, korunan¹⁵² manalarına gelir. Tasavvufta ise araya bir günah girmeksizin itaatleri peş peşe işleyen kimse, isyan etmekten kendini alı koyan, şehvetlerden kaçınan ârif kişi, başka bir görüşe göre velî, Hakkı dost edinen Hakkında dost edindiği kimse demektir.¹⁵³

Velî ve çoğulu olan evliyâ kelimesi, Kur’ânda geçen kavramlardır. Ve “velî”, dost, yakın, manalarına gelerek dostunun gerektiğinde ihtiyacını gideren demektir.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 296.

¹⁴⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 316.

¹⁴⁹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 278.

¹⁵⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 278.

¹⁵¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 374; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 697.

¹⁵² Uludağ, Süleyman, “Velî”, *DİA*, c. 43, İstanbul 2013, s. 25.

¹⁵³ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 590.

¹⁵⁴ Yılmaz, Kâmil, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yay. , İstanbul 2011, s. 217.

İsfehânide velî kavramını nebi kavramıyla karşılaştırarak açıklar. Velî ile nebi arasında sadece vasıta farkı olduğundan bahsederek, nebiye meleğin zahir olup, getirdiğine vahiy; velîye ise, melek zahir olmayıp, velînin hâline ilhâm denildiğini söyleyerek açıklamıştır.¹⁵⁵

“Velîler için kullanılan diğer başlıca isimler şunlardır: Ehlullah, iyâlul- lah, ârif, ehl-i ma‘rifet, muhakkik, ehl-i hakikat, muhib, ehl-i mahabbet, âşık, abdal, büdelâ, vâsıl, ehl-i vuslat, safî-asfîyâ, hakîm-hükemâ, ahyâr, nükabâ, ebrâr, şüttâr, kutub, şeyh, mürşid, gavs, üstat, mürebbî, mürid, sâlik, derviş, ehl-i abâ, sâfiye, mutasavvife, mütekâşşife. Türkçede genellikle evliya zümreleri için “eren, ermiş, hak erenler” gibi kelimeler kullanılmıştır. Türkistan ve Tataristan’da evliyaya “îşân” ve “ata” denir. Kuzey Afrika’da ise genellikle “mevlâ-mevlâye, seyyid-sîd, sâlih-sulehâ” diye anılırlar.”¹⁵⁶

Ahmed Yesevî’nin *Dîvân-ı Hikmet*’inde velî kelimesi mürşid ve pîr kelimesine göre çok geçmemekle birlikte mürşid anlamında birkaç hikmette zikredilmiştir. Velîyi şu şekilde tanımlar:

“Evliyâlar bu âlemde geda oldu,
Geçip eş-çocuğundan ayrı oldu,
Candan geçip didâr için fenâ oldu,
Didâr için ölmeden önce ölmeyim mi?”¹⁵⁷

Yukarda tanımda verdiğimiz üzere, Hakkı dost edinen Hakkın da dost edindiği anlamına gelen velî kelimesin Ahmed Yesevî, velinin halinden haber vererek hikmetlerinde yer verir. Velîyi köle gibi yaşayan, kendi eş-çocuğundan sevdiklerinden geçip en güzele ulaşmak için fenâ olan kişi olarak tarif etmiştir. Şair sufi Niyâzî-i Mısırî de *Divân*’ında:

“Velî ârif celâl içre cemâlini görür dâim
Bu hâristanın içinde ana güzâr olur peydâ”¹⁵⁸

¹⁵⁵Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 1109.

¹⁵⁶Uludağ, “Velî”, s. 25.

¹⁵⁷Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 296.

dizeleriyle, Allah'ın azameti içinde dahi cemalini görebilen ilmin en özeline sahip kişiler olarak tabir eder. Velîleri, dikenler içinde dahi gül bahçesini peyda edecek kadar etkin vasıflara sahip kişiler olarak vasıflandırır. Sonuç olarak velî, Hak ile dostluğu sağlayarak Hakkında dostluğunu kazanmış olan kişi anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Hakk ile fenâ olan, bu halde olmayanların bilemeyeceği güzellikleri bilecek ilme sahip kişi olarak tabir edilmiştir.

4. Er

Er kelimesine sözlükte recul, erkek, mert anlamları verilir. Tasavvuf ıstılahı olarak Ricâlu'llah ve Merdân-i Hudâ'dan olan zat olarak¹⁵⁹ tanımlanır. “Er”, pîr, velî, mürşid, şeyh kelimeleriyle aynı anlama gelen tasavvufî bir kavramdır. Fakat her ne kadar “er” sözlüklerde bu kavramlarla anlamdaş kabul edilse de Tasavvufî eserlerde bazı mutasavvıfların eserleri hariç çok tercih edilmemiş, genelde pîr, şeyh, mürşid kavramları daha çok yer almıştır. Kâdiriyye tarikatının Eşrefiyye kolunun kurucusu mutasavvıf-şair Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469-70) *Divan*'ında er kavramına sıklıkla değinmiştir. Eri, Hakk'a adanmış kişi olarak tanımlamıştır. Müridin ise ere ikrar verip tam bir teslimiyet içinde olmasının sonucunda Hakk'a ulaşabileceğini dizelerinde şöyle ifade eder:

“Hak'tan utan olma âsi gel ikrâr eylegil ere

Er dediğim Tanrı hası gel ikrâr eylegil ere

Zinhar erden olma irak sekiz uçmak ere durak

Etmeyesin yarın firak gel ikrar eylegil ere

Er gönlü dolu Hak nûru ere müştak uçmak hûru

Ko ol münkir-i tekbiri gel ikrar eylegil ere

Erdir ol hazretevaran didârını şeksiz gören

¹⁵⁸ Niyâzî-i Mısırî, *Tam ve Tekmil Niyâzî-i Mısırî Divanı*, s. 33.

¹⁵⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 286; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 194. Ayrıca Ricâlu'llah tanımı için bk. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 518.

Yüklülere meded eren gel ikrâr eylegil ere
 Erenleri kim sevmeye tamu dibinde kaynaya
 Kimse şefâat kılmaya gel ikrâr eylegil ere
 Er İlter seni cennete hem ulaştırır rahmete”¹⁶⁰

Mutasavvıf Türk şairlerinden olan Yunus Emre de (ö. 720/1320) Eşrefoğlu Rûmî ile aynı düşünceyi savunur. Dervişliğin şartlarının yerine getirilebilmesi için dervişin, ere tam bir teslimiyet içinde hizmet etmesi gerektiğini ifade etmiştir. *Divan*’ında kendi nefesine hitap ederek ancak erenlere el verilerek çıkılan yolda yanlışla sapmadan ilerleneceğini ve dervişliğinin kemale ereceğini şiirlerinde şu beyitle ifade etmiştir:

“Aşık Yunus yan var yürü
 Erenlere yalvar yürü
 Öp ellerin var ileri
 Dervişliğin tamam oldu”¹⁶¹

Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinde ise mürşid ile aynı anlamda kullanılmış ve birçok hikmette er kelimesi kullanılmıştır. Ahmed Yesevî, erenleri kılavuz, yol gösterici olarak görmüş onlarsız yola girenlerin eksik kalacaklarını şöyle belirtmiştir:

“Erenlerin izizni arayıp yola girsen,
 Geç fani dünyadan gerçek kul olsan,
 Kılavuzsuz bu yola girer olsan,
 Arayıp onu bulmadıkça girse olmaz.”¹⁶²

Yesevî daha birçok beyitte “Erenlerin hizmetinde behre al,”¹⁶³, “Aşk derdini bilen kişi dünyayı bulur, erenlerin izini alıp dinmeden öper,”¹⁶⁴, “Erenlerin izin

¹⁶⁰ Eşrefoğlu Rûmî, *Eşrefoğlu Rûmî Divanı*, s. 36.

¹⁶¹ Yunus Emre, *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1965, s. 15.

¹⁶² Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, s. 198.

arayıp yola girsem, dergâhında dua kılıp yüzüm sürsem.”¹⁶⁵, “Eri gördüm erleştim, istediğimi sordum,” gibi ifadelerle erden bahsetmiştir. Erin müride ne gibi katkısı olur, ersiz müridin gittiği yolda başarılı olup olamayacağı, er ile yol almanın salike erlik vasıfları kazandıracığı konularına işaret ederek, erin rehber, önder ve örnek olunan kişi olarak tanımını da yapmıştır.

5. Pîr-i Kâmil

Seyr u sülûkunu tamamlamış müridine yol gösterebilecek seviyeye erişmiş kemal sahibi, rehber kişi manasına gelmektedir. Pîr-i kâmil, mürşid-i kâmil ile aynı anlamda kullanılmıştır. *Divân-ı Hikmet*’te ise yirmi sekiz hikmette “pîr-i kâmil” çeşitli anlam ve yönleriyle dile getirilmiştir. Burada sadece pîr-i kâmilin tanımına yönelik hikmetleri ele alacağız konumuzla alakalı diğer hikmetlere ise ilerleyen konu başlıklarında değineceğiz.

Ahmed Yesevî, pîr-i kâmil yolda olanların, yolda olmayı talep edenlerin başı, yola girmek için gerekli olan kişi olarak zikretmiştir. Ayrıca pîr-i kâmilden başta tanımında da zikrettiğimiz üzere doğru yolu gösteren, yola koyan olarak şöyle dile getirmiştir:

“Kul Huvallah Sübhânallah din kamçısı,
Oruç, namaz, tesbih, tehlil Hak elçisi,
Pîr-i kâmil tâliplerin yol başçısı,
Elimi tutup yola koy Ente’l-Hâdi.”¹⁶⁶

“Hak bağılsının risalelerini ele verse,
Hak ilahım rahmi ile rahmet etse,

¹⁶³ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 273.

¹⁶⁴ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 194.

¹⁶⁵ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 287.

¹⁶⁶ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 50.

Pîr-i kâmil doğru yolu gösterip yola koysa,

Ne yüz ile Hazreti'ne varayım ben işte.”¹⁶⁷

Yine Yesevî, pîr-i kâmile talibine nazar etmesiyle şeytanı, nefsi arzularını uzaklaştırarak talibinin benliğini, kemale kavuşturan biri olarak şöyle tanımlar:

“Pîr-i kâmilin nazâr eylese verir deva,

Hâyu heves, ben-benlik olur tamam,

Ondan sonra lânetli şeytan senden uzak,

Dar kabirde iman ile yattı olmalı.”¹⁶⁸

Ayrıca kendi nefsi arzularının üstesinden de kâmil bir pîr yardımı ile geldiğinden, pîr-i kâmili doyuma ulaştıran son yudum olarak görmüş ve tatmayanın “lî-maallah” makamına erse dahi bir anlam ifade etmediğini söylemiştir. Pîr-i kâmili “mükemmil” yani tamam olan tamamlayan olarak tanımlamış ve pîre hürmete öncelik verilmesini hikmetlerinde şu dizelerle bahsetmiştir:

“Nefsim beni hevâ kıldı çok şaştım,

Başım alıp Pîr-i Kâmil tarafına kaçtım,

Kul Hoca Ahmed ötelerden gelip aştım,

Uçan kuş gibi lâ- mekân'a aştım ben işte.”¹⁶⁹

“Kul Hoca Ahmet kabir içinde makâm tutmayınca,

“Fenâ-fillah” makâmından aşip geçmeyince,

Pîr-i kâmilin damlasından yudum yutmadan,

“Lî-meAllah” makamına erse olmaz. .”¹⁷⁰

¹⁶⁷ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 56.

¹⁶⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 99.

¹⁶⁹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 38.

¹⁷⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 200.

“Öyle mürşid peyda olsa, canın verir,
 Har bastığın izlerini göze sür,
 Pîr-i Kâmil mükemmildir, şüphesiz bil,
 Şükürsüzler pîr değerini bildiği yok,”¹⁷¹

Ahmed Yesevî, pîr-i kâmil olarak Hz. Muhammed’i (s.a.v) işaret etmiştir. Ona göre pîrlik makamında kâmil manada bir rütbeden söz edecek olursak en üstünü Peygamberimiz Hz. Muhammed’dir (s.a.v). Ki hikmet sahiplerine hikmetinde şöyle hitap etmiştir:

“Pîr-i Kâmil Hak Mustafa, şüphesiz bilin,
 Nereye varsan, vasfını gösterip saygı gösterin,
 Salât-selam deyip Mustafa’ya ümmet olun;
 O nedenle altmış üçte girdim yere.”¹⁷²

Pîr-i kâmil, Ahmed Yesevî hikmetlerden anlaşıldığı üzere “mükemmil” yani müridin eksiklerini giderip onu tamamlayan önder kişidir. Ahmed Yesevî, pîr- kâmilî yukarda örneklemeye çalıştığımız beyitlerde kılavuz, yol gösterici, rehber anlamına gelecek şekilde mürşid, şeyh ile aynı anlamda kullanmıştır.

Müride rehberlik edecek mutlak bir mürşide ihtiyaç vardır ve Ahmed Yesevî birçok beytinde kendi nefsi eğitimini de bir kâmil mürşid sayesinde giderdiğini dile getirmiştir. Sonuç olarak ise her mürid için yolunu aydınlatıp ona yol gösterecek bir pîr-i kâmilin varlığı elzemdir. Kendi kemal sahibi olan mürşid, müridinin seyr u sülûkunda kılavuzluk edecek, müridin nefsi hatalarının üstesinden en kolay şekilde gelmesi sağlanacaktır.

6. Pîr-i Muğan

¹⁷¹Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 256.

¹⁷²Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 10.

Pîr-i muğan, sözlükte baş keşiş, Tasavvuf ıstılahı olarak ise aşk şarabını sunan hakiki ve kâmil mürşid, kutb-i âlem, rehber¹⁷³ manalarına gelen “pîr” kavramının özel bir isimlendirmesidir. Yola çıkan salıkları, ilahi aşk ateşiyle yakarak onların kemale ulaşmasını sağlayan bir rehberdir.

Divâ-ı Hikmet’te on hikmette “pîr-i muğan” kavramı çeşitli anlam ve görevine vurgu yapılarak zikredilmiştir. Öncelikle pîr-i muğan olarak, pîr-i kâmilde de kullandığı üzere Ahmed Yesevî, Peygamber Hz. Muhammed’i (s.a.v.) işaret etmiştir. Şöyle ki:

“Pîr-i muğan, Hak Mustafa şüphesiz bilin,

Adı geçse, dürûd deyip, tazim edin

Sünnetlerini sıkı tutup, ümmet olun,

Ümmet olan şer yolundan yanmaz olur,”¹⁷⁴

“Kul Hoca Ahmed, amelim yok nereye varayım?

Pîr-i muğan hizmetinde göğsümü yarayım.

“Özür” söyleyip gece- gündüz hazır durayım,

Ya Mustafa! Elim alın yolda kaldım.”¹⁷⁵

Dizeleriyle “pîr-i muğan” olarak yani baş mürşid, aşk şarabının ilk elden sunan olarak Hz. Muhammed (s.a.v) gösterilmektedir. Yolda kalmışlığın O’nun rehberliğinde O’nun elden tutmasıyla son bulacağı ve menzile varılabileceği zikredilmiştir.

Yukarıda sözlük ve ıstılah anlamını verdiğimiz “pîr-i muğan” *Divan-Hikmet*’te, rehber, yol gösterici, yola koyan manalarında şu şekilde geçmektedir:

“Tevbe eyleyip Hakk’a yansam olur mu ki,

Tevbesizken ölüp gitsem, neylerim ben işte?

¹⁷³Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 287.

¹⁷⁴Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 261.

¹⁷⁵Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 328.

Pîr-i muğan beni yola koyar mı ki,
Yola girmeden ölüp gitsem, neylerim ben işte?”¹⁷⁶

“İşte bu yola girdim ise, hayrân kaldım,
Başım donup, aklıma azdı, sersem oldum,
Bilge idim, pîrsiz yürüyüp nâdân oldum,
Pîr-i muğan hizmetinde yürüsem mi ki?”¹⁷⁷

“Candan geçmeyip, işin bitmez kıyâmette,
Hasret ile ağlayıp yürü nedâmette,
Mağzı sarın kaynab durunca elâmette,
Pîr-i muğan tarafına kaçsam kalarmıyım?”¹⁷⁸

Yesevî, bu dizelerde yolda olabilmeyi, yola girmeyi bir pîrin varlığına bağlarken, yeri geldiğinde kendisinin de pîre bağlanma konusunda kararsızlıklarını dile getirmiştir. Müridin ise pîre kâmil anlam da bağlı olması ve hizmet kılması gerektiğini şu dizelerle vurgulamıştır:

“Seherleri erken kalkıp zâri kılan,
Yahşilere hizmet kılıp dua alan,
Pîr-i muğana doğru yürüyüp hizmet kılan,
Pîr-i muğan eteğini bırakmaz olur.”¹⁷⁹

“Kul Hoca Ahmed, nefsdan büyük belâ olmaz,

¹⁷⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 237.

¹⁷⁷ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 355.

¹⁷⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 368.

¹⁷⁹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 261.

Yer ve gökte lokma versen asla doymaz,
 Toprak olup yerde yatsa, kâfir ölmez,
 Pîr-i muğan hizmetinde durmak gerek.”¹⁸⁰

“Âşık isen, bağırında yok gözün kanı,
 Ey nârasâ, cisminde yok aşk nişanı,
 Hizmet kılsan, pîr- i muğân incinin kaynağı,
 Hizmet kılmayıp dür kânını bildiği yok.”¹⁸¹

Yesevî, pîr- i muğanı “incinin kaynağı” olarak tabir emiş, nefsi arzuların belasından ancak ve ancak bir yol gösterici rehber sayesinde kurtulabileceğini, pîr eteğini tutanların pişman olmayacağını, hizmet ettikçe ve pîrin incilerinden yararlandıkça pîr eteğinden ayrılmak istemeyeceklerinden bahsetmiştir. Pîr-i muğanın incilerini yani pîrin müridine kazandırdıklarını ise şöyle dile getirir:

“Bir katre mey tatmadıkça Hakk’ı bilmez,
 Derd ve hâlet değmedikçe, boy alamaz,
 Pîr- i muğan nazar kılmayıp yola girmez,
 Mahşer günü âşıkların sana ağlar.”¹⁸²

“Hak Teâlâ kudret ile nazâr kıldı,
 Sevinçli olup Hak tarafına yandım işte,
 Pîr-i muğan şefkat ile elimi tuttu,
 Dağlara çıkıp, ahaliden kaçtım işte.”¹⁸³

¹⁸⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 329.

¹⁸¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 343.

¹⁸² Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 372.

¹⁸³ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 374.

“Vahdet meyinden içen âşık bilinçsiz olur,
Mansûr gibi candan geçip darağacına biner.
İhlâs ile Pîr eteğini sıkı tutar,
Pîr-i muğanzâr kılsa konuşur olur.”¹⁸⁴

“Hizmet kılan yeter âhiri Hudasına,
Pîr- i muğan şefaatchi oldu günahına,
Pîr yetiştirir HakTeâlâ yardımına,
İşitip, okuyup, hizmet eyleyin, dostlarım ey.”¹⁸⁵

Bu mısraları zikrederken, pîr-i muğan, Hak tarafından görevlendirilen ve Hak’ın inayetiyle şfaat yetkisi verilen, ihtiyaçlara ve eksiklere yetişebilen kişi olarak tabir edilmiştir. İlk mısralarda pîr-i muğan olarak Hz. Muhammed’in (s.a.v.) kastedildiğini söylemiştik burada kullanılan ifadelerde de adeta Peygambere verilen yetkileri kastetmiş ve bizim çıkarımımızı teyit eder nitelikte kullanılmıştır.

7. Mürşid-i Kâmil

Mürşid-i kâmil sırât-ı müstakîmi gösteren, delâletten hidâyete sevk eden kişidir. ¹⁸⁶ Tasavvufta ancak kemale ermiş bir mürşid, müridlerine kılavuzluk edebilir. Bunun için de müridlerini Hak yola yönlendiren, onlara bu yolda rehberlik eden kişiye mürşid-i kâmil denir.

Şair sufilerden Mevlânâ (ö. 672/1273) , pîri, mürşid-i kâmil anlamına gelecek şekilde kullanmış ve mürşid-i kâmilirehber kılavuz olarak nitelendirmiştir. “Taze genç bahta pîr adını taktım; çünkü o, Tanrı lûtfuyla pîr olmuştur; günlerin gelip geçmesiyle değil. Öyle bir pîrdir o ki, ona başlangıç yoktur; öylesine tek inciye ne eş vardır ne benzer.” diyerek, mürşidin kemalatının Allah’ın lûtfuyla gerçekleştiğini, bu

¹⁸⁴ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 263.

¹⁸⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s.278.

¹⁸⁶ Tûsî, *el-Lûma’*, s. 474.

şekilde kemalata ulaşarak insanın karanlığına aydınlık, güzüne bahar olacağını ifade etmiş ve müşid-i kâmil inciler sunabilecek bir kaynak olarak nitelendirmiştir.¹⁸⁷

Dîvân-ı Hikmet'te üç hikmette müşid-i kâmil kavramı yer almıştır. Müşid-i kâmilin müridini lanetli şeytanın tuzaklarından kurtaran, müridinin nura gark olmasını sağlayan bir rehber yol gösterici olduğuna işaret etmiştir. Şöyle ki:

“İmanıma çengel vurup gamlı kıldı,
Müşid-i kâmil Hazır ol!” deyip ol koku saçtı,
Lânetli şeytan benden kaçıp kirli gitti,
Allah’a hamdolsun, iman nûru açtım ben işte.”¹⁸⁸

“Müşid-i kâmil hizmetinde gidip yürüdüm;
Hizmet kılıp göz yummadan hazır durdum;
Yardım etti, şeytanı kovalayıp sürdüm;
Ondan sonra kanat çırpıp uçtum ben işte.”¹⁸⁹

Yesevî'ye göre müşid-i kâmil, kendisine hizmette bulunan, ona tam itaat gösteren müridlerinden şeytanı ve şeytani fikirleri uzaklaştırarak, onların sınırlar aşmasını sağlayan bir önderdir. Ayrıca müşid-i kâmilin varlığını, sûflük ideasında bulunanlara bu iddialarının gerçeğe dönmesi için gerekli bir şart olarak sunmuş ve ona her dem hizmet etmenin gerekli olduğunu şöyle dile getirmiştir:

“La ilâhe illallah” deyip ağla,
Hak zikrini her kim dese oraya git,
Müşid-i kâmil hizmetine girip yürü,
Hak cemâlini göstermese perişân olunur.”¹⁹⁰

¹⁸⁷Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990, s. 272.

¹⁸⁸Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 5.

¹⁸⁹Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 5.

¹⁹⁰Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 150.

“Sûfiyim deyip söz edersin, söz ve figanın hani?

Derin aşk ve gözünden akan kanlı yaşın hani?

Mükemmel mürşid-i kâmil yol göstericin hani?

Sûfi- nakş oldun veli, asla Müslüman olmadın.”¹⁹¹

Ahmed Yesevî, mürşid-i kâmil rehber, kılavuz, doğru yolu gösteren önder olarak tanımlamış daha önce açıkladığımız mürşidin türevleri olan terimlerle aynı anlamda kullanmıştır. Mevlânâ da aynı şekilde mürşidin kemalatının kaynağını açıklarken pîri mürşid-i kâmil ile aynı anlamda kullanmıştır. Mevlânâ, mürşidi inci cevher saçan bir kılavuz olarak nitelendirmiş, Yesevî de mürşidi şeytanın hileli tuzakları karşısında rehberlik edecek bir önder olarak tabir etmiştir. Sonuç olarak mürşid-i kâmil, müridin eğitiminde kemale ulaşmasını sağlayacak, eğitim yolculuğunda yanlışa düşmesine engel olacak kâmil bir önder yol göstericidir

B. Mürşidin Nitelikleri

1. Şeriate Bağlılığı

Bu başlık altında mürşidde bulunması gereken en önemli özellik olan şeriat bilgisi ve bir mürşidin bu bilgiyi ne kadar tatbik etmesi gerektiği konusudur. Ahmed Yesevî’i hikmetlerindemürşidin, Kur’an sünnet ışığından beslenmesi konusu üzerinde sıklıkla durur. Hikmetlerinde, mürşidin şeriat bilgisi hususunda taliplere şöyle hitap eder:

“Ondan sonra bir er gerek iradeli,

Olmuş olsa o bir erden icâzetli,

Şeraitte doğru uygun kerâmetli

Öyle erin eteğinden yapışmak gerek.”¹⁹²

¹⁹¹Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 190.

¹⁹²Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 120.

Bu hikmetinde, irade sahibi, bir şeyhten icazet almış, şeriatte doğru yolu tutturmuş birine rastlanırsa sıkı sıkıya bağlanmanın onun gittiği yoldan gitmenin, söylediklerini yapmanın öneminden bahseder. Mürşid de olması gereken vasıfların da sıralandığı bu dizelerde müşidi irade sahibi olarak niteler.

Tasavvufta irade, nefsi, onun arzularından çevirip Hakk'ın rızasına yöneltmek.¹⁹³ manasına gelir. Abdulkâdir Geylânî ise iradeyi: " Adet üzere gelen, (alışıla gelmiş, alışkanlık hâlini almış) şeyleri terk etmek, kalbi Hakk'ı talep etmeye ve ondan gayrısını (mâsivâ'yı) bırakmaya yöneltmektir."¹⁹⁴ diye tarif etmiştir. Kuşeyri Üstad Ebu Dekkâk'dan irade beyanında şu sözünü aktarır: "İrade; gönülde bir yanış, kalpte bir alevleniş, vicdanda bir sızlanış, içte bir ızdırıp çekiş, yüreklerde tutuşan bir ateşleniştir." İrade Kuşeyri'ye göre; suluk yolunda gidenlerin başlangıç halidir. Allah Teâlâ'ya gitmeye kast edenlere verilen ilk isimdir. Bu sıfata irade isminin verilmesi, her işin başının irade olmasındandır. Kul, bir şeyi irade etmezse onu yapmaz. Azîz ve Celîl olan Allah 'giden yolu tutanlar için ilk iş bu olduğundan, buna irade adı verilmiştir. Böylece her işi başında bulunan kasta benzetilmiştir.¹⁹⁵ Ahmed Yesevî de mürşidi tanımlarken irade sahibi yani kalbini mâsivadan temizlemeye niyet etmiş, böyle birinden de icazet almış bir mürşid olmalıdır demiştir. Bu şekilde kalbini masivadan arındırmış bir mürşid şeraiti tam manasıyla uygular ve müridlerine tam anlamıyla aktarabilir.

"Şeriatte doğru uygun kerametli" diyerek Ahmed Yesevî, şeri hükümlerde isabetli kararlar alabilen, Allah Teâlâ tarafından sahip olduğu keramet ile sülûk ehlini etkileyen, şeri hükümleri tam olarak tatbik eden birinin mürşid olabileceği zikretmiştir. Zira tasavvufi kaynakların hepsinde Kur'an ve sünneti hayata tam olarak tatbikten sonra, tasavvufi adaptan bahsedilmiştir. Ki Tasavvuf başlı başına Cibril Hadisi diye anılan hadis üzerinden siste matize edilmiştir. Hadiste İslam ve imandan sonra ihsan gelir ki ihsan, Tasavvuf ilmini karşılar, yani Allah'ı görüyormuşçasına yaşama adabından önce İslam ve iman kısmının mürşid dediğimiz irşad ehlinde kemale ermiş olması gerekir.

¹⁹³Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 189.

¹⁹⁴Gürer, *Abdulkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 236.

¹⁹⁵Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, s. 283-284.

Ahmed Yesevî, mürşid için şeriat-tarikat birlikteliği olması gerektiği, hatta şeriatıntarikata geçmek için bir basamak olduğu ve şeraitsiz tarikat binası kurulmayacağını hikmetindeşu dizelerle açıklar:

“Şerîatsiz tarîkate geçmek olmaz,
Hakîkatsiz marifete yetmek olmaz,
Pîrsiz asla şevk şarâbını tatmak olmaz,
Tadsa olmaz, Pîr hizmetini kılmadıkça.”¹⁹⁶

“Kim bilmeden bu yolları “Şeyhim” dese,
Kerâmetten veliliğe haber verse,
Bâtıldır eğer Ruhü'l-emin bile ise,
Özünü öyle batıllardan korumak gerek.”¹⁹⁷

Pir-i Türkistan, bu dizelerde bir şeyhte olması gereken vasıfları bilmeyen müride ikazlarda bulunur. Şeyhlik iddiasında bulunan kişi, şeyhlik için yukarıda bahsettiği donanıma sahip değilse, Ruhü'l-emin bile olsa müridin böyle kişilerden uzak durması gerektiğini söylemiştir. Ona göre böyle kişiler batıldır ve mürid özünün böyle batıllardan korunması gerekmektedir. Şeyh olacak kişinin şeriatı hayatının her alanına tatbik etmiş olması gerekmektedir. Beyazıd Bistâmî'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: “Ulu ve Yüce Allah'ın evliyasından falan şehir de bir veli var, denilince, kalktım, ziyaret maksadıyla onun yanına gittim, veli olduğu söylenen zatın mescidinin (ve zaviyenin) yanına varınca, bu zatın evden çıktığını, mescide yeryüzüne tükürdüğünü gördüm. Bunun üzerine derhal geri döndüm, adama selam dahi vermedim. Kendi kendime velinin şeraiti nefsinde tatbik etmesi veya Allah'ın bunu onda tatbik etmesi (böylece şeraitin ahkâmına riayet etmesi) lazımdır. Şayet bu adam veli olsaydı, şeraite saygı esasına riayet ettiği için veya bu esası Allah onun üzerine muhafaza ettiği için mescidin zeminine tükürmezdi, dedim. Zira keramet sahibi oluşunun sıhhatinin alameti budur. O gece rüyamda Peygamber (s.a.) gördüm.

¹⁹⁶Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 202.

¹⁹⁷Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 120.

Bana: Ey Beyazid, yapmış olduğun o işin bereketleri sana ulaşacaktır, dedi. Ertesi gün, görmekte olduğunuz bu dereceye ulaştım.”¹⁹⁸ Beyazid Bistâmî’den gelen bu rivayetten de anlaşıldığı üzere şeyhin şeri bilgileri hayatına işlemesi gerekir ki o yapmasa dahi, gerçek müşid diyebileceğimiz kişide Allah tarafından bu bilgilerin şeyhin hayatına işlenmiş olması gerekmektedir.

Müşidin şeri bilgilerde kemale ermiş olması gerekir ki, hem örnek olmalı hem de öğreten olabilmelidir. Bu sayede ona tabi olan müridleri de hataya düşmekten kurtulsun ve maksatları daima Allah Teâlâ olsun. Eşrefoğlu Rûmî’ye göre de müşidlik bir makamdır ve noksansız bir müşid olabilmek için nefsin terbiye ederek kendini eğitmiş kişi başkalarını eğitebilir. Bu kannatini dizelerinde şöyle ifade eder:

“Terk ettir âdetini evliyaya ulaştır
Kanaat kılıcıyla kes nefsin başını
Nefse uyup canını tap mihnete sataştır
Uyma nefsin itine eriş müşid katına
Nefsine uyar isen var it gibi dolaştır
Nefsi ko gel aşka uy dervişlikten toyı duy
Dervişlik duyanların varı yolda tıraştır”¹⁹⁹

Kadiriyye tarikatı kurucusu Abdulkâdir Geylânî’ye göre de şeyh, şeraite tam bağlı ve müridlerine de bu şekilde rehberlik etmesi gereken kişidir. Gerektiğinde müridleri şeraite aykırı bir fiil gerçekleştirdiklerinde onları uyaracak donanıma sahip olmalıdır. Ona göre şeyh, müridleri tarikatta sebat sahibi yapar. Onları tarikattan, müşahededen ve hakikatte Allah-u Teâlâ olan maksattan nefret ettirmez. Bir müridden şeriatin kerih gördüğü bir fiil sadır olursa, önce ona gizlice nasihat eder. Müridin usulde ya da fûrûda olsun, hâl sahibi olmadığı bir iddiada bulunmasını, ilim ve rû’yeti sebebiyle böbürlenmesini, kibre kapılmasını veya her ne şekilde olursa olsun, başka türden kusur, hata ve günahlara müdâvemetini nehyeder.²⁰⁰ Sonuç

¹⁹⁸Ali b. Osman Cüllâbî Hücrivî, *Keşfu’l Mahcûb*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul 2010, s. 280.

¹⁹⁹Eşrefoğlu Rûmî, *Eşrefoğlu Rûmî Divanı*, s. 43.

²⁰⁰Gürer, *Abdulkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 245.

olarak Ahmed Yesevî'ye göre, bir şahsa mürşid diyerek bel bağlayabilmemiz, onun iradesi altına girebilmemiz için onda görmemiz gereken en önemli özellik şeri hükümlere tam manasıyla tatbik etmiş olmasıdır. Ancak böyle bir mürşid, müridlerine yol gösterici olabilir ve onları şeraitten hakikate yükseltebilir.

2. Mürşidin Ahlaki Özellikleri

Tasavvuf başlı başına ahlak üzerine kurulmuştur. Bir şeyhte olması gereken en mühim özellikte şeriat bilgisinden sonra, güzel ahlakıdır. Ahlak tasavvuf ıstılahı olarak, nefsin bir melekesi olup o sayede fiiller, düşünüp taşınmaya ihtiyaç göstermeden kolaylıkla meydana gelir.²⁰¹ Muhammed Bakır'a (r.a.) göre: "Tasavvuf (iyi ve güzel ahlak ve) huydur, huy bakımından senden fazla olan tasavvuf bakımından da fazladır." demiştir. Hücrivî (ö. 390/ 999-470/1077) ise iki çeşit güzel ahlak vardır der. Biri Hakk'a karşı, diğeri halka karşıdır. Hakk'a kaşı olan iyi ahlaklı olup, kazasına boyun eğmek, halka karşı olan ise Hak rızası için halka karşı iyi niyet beslemek onlardan gelen sıkıntıya sabretmektir.²⁰² Tasavvuf başlı başına güzel ahlak olduğuna göre halk ile muhatap olacak, halka yol gösterecek irşad edicinin de öncelikle Allah için daha sonra da halk için iyi bir ahlak sahibi olması gerekmektedir.

Ahmed Yesevî bir mürşide güzel ahlaklı diyebilmemiz için onda bulunması gereken özellikleri hikmetinde şu şekilde sıralar:

"Pîr-i mürşid kılsa her an emr-i maruf,
Mürüvvetli, tatlı sözlü, yahşi huylu,
Gece-gündüz riyâzeti çekse o hoş,
Öyle pîrin hizmetinde yürüyün, dostlar."²⁰³

Piri mürüvvetli, tatlı sözlü, güzel huylu olması gerektiğini dile getirmiştir. Riyazet sahibi, gece gündüz nefesine savaş açan, etrafındakilere sürekli iyiliği

²⁰¹Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 30.

²⁰²Hücrivî, *Keşfu'l Mahcûb*, s. 101.

²⁰³Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 269.

emreden olarak nitelemiştir. Riyazet başlı başına ahlakın güzelleştirilmesidir, nefsin kötü adet ve isteklerine karşı gelmektir. Nefsi Allah'tan başkasından alı koymaktır.²⁰⁴ Bu şekilde nefsinin kötülüklerden arındıran mürşid, Ahmed Yesevî'ye göre ahlakını imar etmiş mürşiddir ve böyle mürşide bağlanmak gerekmektedir.

Ahmed Yesevî, halk içinde yer edinmek için, şeyhlik iddiasında bulunarak, halktan bir menfaat bekleyen şeyhlerin ahlakını eleştirmiştir. Ahmed Yesevî *Fakr-nâme* adlı eserinde bu konuyu şöyle dile getirir: “Şeyh odur ki yardım alsa, hak etmiş olanlara verir. Eğer alıp kendisi yese, murdar et yemiş gibi olur. Eğer elbise yapıp giyse, o elbise eskiyene kadar Hak Teâlâ onu cehennemde türlü azaba uğratar. Ve eğer öyle şeyhe bir kişi itikat etse, kâfir olur. Öyle şeyhler mel'undurlar. Onların fitnessi Deccal'den beterdir. Şeriattan tarikattan, hakikatten, marifetten uzaklaşmışlardır.”²⁰⁵ Ona göre gerçek bir şeyh halktan bir menfaat beklemeyen, beklentisi ancak Allah'ın rızası olan biridir.

“Halk içinde tesbihi ele alıp yürüyen,
Şeyhim diye câhillere vaazın söyleyen,
Adağını alıp gelir mi deyip bakıp duran,
Pîr odur ki, zâhir, bâtın sefa kılsın.”²⁰⁶

Ahmed Yesevî “Pîr odur ki, zâhir, bâtın sefa kılsın.” sözüyle pir diyeceğimiz kişide ahlaki özelliklerin tam olması gerektiğini ifade eder. Ancak o zaman zahir ve batın ne varsa ondan hoşnut olabilir. Yani şeyh, şekli itibariyle cahil halkı etkisi altına alan kişi değil, tam anlamıyla irade sahibi ve bir şeyhten icazetli tarikat adap ve usulüne vakıf olan biridir. Bu hasletin de şeyh denilen kişide olması gereken ahlaki özelliklerinden biri olduğunu, aksi durumda şeyhlik iddiasında bulunan bu kişilerden olabildiğince uzak durulması gerektiğini şöyle dile getirir:

“İradesiz, icazetsiz mürşid olmaz,
Tarikatın yollarını asla bilmez,

²⁰⁴Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 319.

²⁰⁵Eraslan, Kemal ve Tosun, Necdet, *Yesevî'nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi*, Ankara 2017, s. 51.

²⁰⁶Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 316.

Müptedir iradeye layık değil,

Böylelerinden bucak bucak kaçmak gerek.”²⁰⁷

Tasavvuf başlı başına ahlaki kurallar örgüsü diyebiliriz. Ahmed Yesevî, bu döngü içerisinde eğitimci olarak öncelikle mürşid ahlakının üzerinde durmuştur. Ahmed Yesevî hikmetlerinden anlaşıldığı üzere mürşid, şeraite tam manasıyla vakıf olup onu hayatına tatbik edebilen, tarikat adap ve erkânına hâkim, olgunluğa ermiş, müridinin sırlarını gizleyebilen biri olmalıdır. Sözlerini yumuşatarak söyleyen, gerektiğinde müridlerinin hatalarını görmezden gelebilecek olgunluğu kazanmış, müridlerine iyilikleri emredip, kötülüklerden uzak durmalarını sağlayabilen bir önderdir.

C. Mürşid-Mürid İlişkisi

1. Mürşidin Müride Rehberliği

Tasavvufta müride telkin etmek için her tarikatta belirli kaideler vardır ve mürşidin görevi bu kaideleri müride öğretmek ve onu bu yönde yetiştirmektir. Mürşidin müridi eğitiminin en önemli boyutu ise elbette ki kâmil bir mürşidin müride rehberlik etmesidir. Bu nedendir ki mürşidin tanımının “rehber, kılavuz” olarak sözlüklerde geçtiğinden söz etmiştik.

Mürşidin müridlerine ve halka karşı rehberlik vasfına sahip olması gerekmektedir. Örnek olduğu insanlara iman ve İslam hakkında bilgileri doğru bir şekilde aktarabilmelidir. Mürşidin aktardığı tüm bilgiler Kur’ân ve sünnet kaynaklı olmalıdır. Ebu Hafs Haddâd (ö. 264/878) “Kim ki işlerini, sözlerini ve hallerini Kitap ve sünnet terazisine koyup ölçmezse (ve hatırına gelen fikirlerini itham etmezse) biz onu erler zümresinden saymayız.”²⁰⁸ sözüyle rehber ve önderlik edecek mürşid için, rehberliğinin içeriği hakkında bir sınır çizmiştir.

²⁰⁷Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 121.

²⁰⁸Abdurrahman Câmî, *Nefehatü'l Üns*, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yay. , İstanbul 1995, s. 185.

Ahmed Yesevî genel hatlarıyla mürşidin müride rehberliği ve rehberlik edecek mürşid de olması gereken hususları şöyle aktarmıştır: “ Ey talip, eğer Hakkı bulayım dersen, öyle bir pîre el ver ki şeraitte ârif bi’llah olsun, tarikatta sırlara vakıf olsun, hakikatte tam manasıyla olgun olsun, marifette büyük bir deniz olsun... Öyle bir pîre el ver ki işin saadet olsun... Eğer mürit şeriat ilmini bilmeseydi, şeriat ilmini öğretsin. Eğer tarikatta bir hal meydana gelse, tarikat ilmi ile yola salsın ve hakikat yolunda müride yol gösterebilir ve marifet yolunda ilâhî cezbe meydana getirsin.”²⁰⁹ Bu sözleriyle hem müride hem onu eğitecek mürşide rehberlik etmiştir. Mürşidin ahlaki özelliklerini sıralamış bu birikimle müride bilgisini tam manasıyla aktarmasını ve onu tarikat, hakikat ve marifet konularında eğitmesini tavsiye etmiştir.

Ahmed Yesevî *Dîvân-Hikmet*'inde isepîrin rehberlik edeceği hususların bazıları üzerinde özellikle durmuştur. Bu konuları, “Dua ve Zikir Telkini”, “Edebe Yönlendirmesi”, “Müridleri İkaz” başlıkları altında toplamaya çalıştık. Aşağıda açıklamaya çalıştığımız bu başlıklarda Ahmed Yesevî, mürşidin müridini Hakka giden yolda uyararak, müridinin ihtiyacı olan rehberliği yapmasını incelemiştir ve müridinde uyması gereken kaideleri hikmet ehlinin idrakine sunmuştur.

a. Dua ve Zikre Yönlendirmesi

Zikir, anmak, şan, şeref, övmek, namaz ve dua anlamına gelir. Tasavvuf istilahında ise Allah’ı belirli cümleler veya kelimelerle anmak demektir.²¹⁰ Sûfilere göre zikir Allah’ı esması ve sıfatlarıyla, rahmetinin bolluğu ile kalpte devamlı tutmak ve onu görüyormuş gibi hareket etmektir.²¹¹

Dua, bir diyalog vasıtasıdır, insanın kendi ihtiyaç ve eksikliklerini giderme aynı zamanda da en iyiye ulaşmayı sağlayan bir vasıta.²¹²

Tasavvufta dua sözlü ve susarak iki şekilde yapılmış en çok da lisân-hâl ile olanı önemsenmiştir. Dua, sünnette nasılsa o şekilde icra edilmiş fakat muhteva

²⁰⁹Eraslan, Kemal ve Tosun, Necdet, *Yesevî'nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi*, s. 51.

²¹⁰Ateş, Süleyman, “Zikir”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1966, c. XIV, s. 235.

²¹¹Öngören, Reşat, “Zikir”, *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s. 410.

²¹²Cilacı, Osman, “Dua”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 529.

bakımından farklılık arz etmiştir. Mutasavvıflar daha çok duanın kabul edilmesinin şartları üzerinde durmuşlardır.²¹³

Tasavvufta zikir ve duanın önemli bir yeri vardır ve müride karşı mürşid rehberliğinin başladığı yerdir. Tarikata giren her müride şeyhi o tarikatın günlük evradını öğreterek müridinden bunlara uymasını ister, uymayanlara ise ikazlarda bulunulur.

Ahmed Yesevî, hikmetlerinde dua ve zikir konuları üzerinde sıklıkla durmuş ve yapılması gereken zikirler ve duanın gerekliliği konusunda müridlerine rehberlik ederek tavsiyeler vermiştir. Mesela “Lâ ilâhe illallah” zikrinin ağlayarak söylenmesini tavsiye etmiş ve Hak zikriyle meşgul olan kişilerle beraber olunması gerektiğini şöyle vurgulamıştır:

“ “Lâ ilâhe illâllah” deyip ağla,
Hak zikrini her kim dese oraya git,
Mürşid-i kâmil hizmetine girip yürü,
Hak cemâlini göstermese perişân olunur.”²¹⁴

“Allah’ı zikreden kişi, O’nun şeriatını zikretmiş, emrini ve yasağını kavramış ve gereği üzere O’na mutî olmuş olur. Allah’ı zikreden, rubûbiyetin manasını anlar ve kulluğun gerekleriyle bezenir. Kendinin ve içerisinde yaşadığı âlemin kadrinin farkına varır.”²¹⁵ Sürekli Allah zikriyle meşgul olan kişiye Allah nuruyla karşılık verir ki aşağıda zikrettiğimiz hikmette bu duruma şöyle işaret edilir:

“Hak Teâlâ nûr saldı canım tutuştu,
Gelin yığılın zakir kullar zikir söyleyelim
Seher vaktinde pîr-i kâmil bakıp sordu
Gelin yığılın zakir kullar zikir söyleyelim.”²¹⁶

Ahmed Yesevî, şeyhten dua almanın mürid için önemli olduğunu söylemiştir, mürşidin yaptıklarını yapmayan, pîrin gösterdiği yoldan yürümeyip vird ve evradına

²¹³Uludağ, Süleyman, “Tasavvufta Dua Anlayışı”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 535.

²¹⁴Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 150.

²¹⁵Ebu’l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf ve İslâm’da Manevi Hayat*, İz Yay. , İstanbul 1996, s. 221.

²¹⁶Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 99.

uymayanların, yardım için dua ve niyazda bulunmayanların şeyhinin duasına da mazhar olmayacakları konusunda şöyle uyarmıştır:

“Erenlerin yaptıklarını yapamasam,
Pîrsiz yürüyüp, vird ve evrad bilemesen.
Yardım dileyipdua alamasan,
Seçkin ulular sana ne diye dua eylesin?”²¹⁷

Dua ve zikrin tasavvufi eğitimde her tarikata göre değişen belli kural ve kaideleri belirlenmiştir. Ahmed Yesevî’ye göre zikir ile meşgul olan kişi, Allah’ın emir ve yasakları üzere mutî olmuş kişidir. Zikir ile kişi kendinin ve âlemin farkına varır. Sürekli Allah zikriyle meşgul olan kişiye Allah nuru ile karşılık verir. Özellikle “Lâ ilahe illâllah” zikrini hikmetlerinde değinerek bunu zikrederken samimi bir yaklaşım sergilenmesini tavsiye etmiştir.

Ahmed Yesevî, Allah’a yaklaşmak için dua ve zikre ihtiyaç duyulduğunu zikrederken bunun içinde bir mürşid yönlendirmesinin zorunlu olduğunu savunmuştur.

b. Edebe Yönlendirmesi

Başlı başına Tasavvuf denilince akla ilk gelen edep kavramı, kişiyi kötü olan her şeyden uzak tutan bir meleke,²¹⁸ insanı hayra yönlendiren ve insanın övgüye değer vasıfları²¹⁹ olarak tabir edilir. Mutasavvıflarca eserlerde çeşitli tanımları yapılan edep, genel manada insanda bütün hayırların toplanmasıdır. Mürşidin müride rehberliğinde öncelikli kazanılması gereken bir melekedir.

Tasavvuf edepten ibârettir. Her ânın, her hâlin her makamın kendine göre bir edebi vardır.²²⁰ Tasavvuf edeple eş değerdir her hâl ve makamın edeple

²¹⁷ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 220.

²¹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 116.

²¹⁹ Bayındır, Abdulaziz, “Âdâb”, *DİA*, c. 1, İstanbul 1988, s. 334.

²²⁰ Sühreverdi, *Tasavvufun Esasları, Avârifü’l Mearif Tercümesi*, s. 65-66. Ayrıca edep için bk. Abdurrahman Câmî, *Nefehatü’l Üns*, s. 145, 223, 784.

yoğrulmuştur. Üstad Ebu Ali Dekkâk'ta (ö. 405/1015): "Kul, ibadeti ve taatı ile cennete, ibadet ve taattaki edebi ile Allah'a vâsıl olur."²²¹ demiştir. İbadet ve taat ile cennete fakat edep ile Allah'a ulaşılabilceğini vurgulamıştır. Yani Tasavvufi eserlerde Allah'a ulaşmayı amaçladığı için seyr u sülûku boyunca her müridin uyması gereken edepler silsilesinden söz edilmiş, ayrıca bu eserlerde şeyhin de riâyet edeceği âdâp kuralları sıralanmıştır.²²² Bunlardan birisi de Hücrivî'dir ki eseri *Keşfu'l Mahcûb*'ta üç türlü edepten bahseder: Birinci edep, Yüce Allah' karşı tevhidde olan edeptir ki insanın açıkta gizlide aynı davranması riyadan uzak olmasıdır. İkincisi, yaptığı işlerde nefse karşı duyulan edeptir. Kişinin nefesine karşı mürüvvet esasına riayet etmesiyle olur. Üçüncüsü, sohbette halka karşı takınılan edeptir böyle bir edep içinsünnete uygun şekilde davranılması gerekmektedir.²²³

Tasavvuf tarihinde mürşid-i kâmil olarak menkıbelerinden sıklıkla bahsedilen Ebu Hafs Haddâd (270/883) mürşidin, müridlerine vereceği edep konusunda bir menkıbesinden şöyle bahsedilir. Ebu Hafs, hacdan dönünce müridleri kemal-i edeple yanında ona hürmet edince onu görenler: "Müridlerine hükümdarların edeplerini öğretmişsin?" derler. Ebu Hafs cevaben: "Hakk dostlarının zahir adabına riayet etmek, batınen Hakk'a gösterilen edebın aynasıdır."²²⁴ demiştir. Hakk dostlarına gösterilen edebi Hakk'a gösterilen edep olarak görmüştür. Ona göre zahirdeki güzel edep batındaki güzelliğın aynasıdır. İnsandaki güzel edebın iç ve dış âlemini etkileyeceğini dile getirirken müridlerini bu edep üzere yetiştirmiş ve yönlendirmiştir. Bu da gösteriyor ki mürşide düşen, müridinin iç ve dış âlemini etkileyecek edebe müridini yönlendirmek ve onun bu edep ile Hakka vasıl olmasını sağlamaktır.

Ahmed Yesevî hikmetlerinde mürşide hizmet, tazim, teslimiyet konularında edebe değinmiştir. Pîri Allah'a ulaştırın bir vesile olarak tanımlamış, pîre hizmeti Hakka hizmet olarak görmüş ve pîre hizmetin edeb sonucu olduğunu söylemiştir:

"Pîr hizmeti, Hak hizmeti edep kılın,

Seher vaktinde nazâr kılar, agâh olun.

²²¹Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, s. 372.

²²²Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları, Avârifü'l Mearif Tercümesi*, s. 519-526.

²²³Hücrivî, *Keşfu'l Mahcûb*, s. 398.

²²⁴Abdurrahman Câmî, *Nefehatü'l Üns*, s. 185.

Ey tâlipler, uyanık olup yola girin,

İşitip, okuyup, hizmet eyleyin, dostlarım ey.”²²⁵

Hız. Mevlâna, bir gazelinde edepten mealen şu şekilde bahseder: “Bilmiş ol ki insanın teninde can edeptir, gönül nurları ve Hak nurlarının göz bebeği edeptir. İnsan âlem-i ulvîdendir, süflî âlemden hareketle bulunmaz. Bu feleğin devranındaki güzellik ve coşku edeptir. Eğer sen şeytanın başını ezmek istersen, aç gözünü de bak, şeytanın katili edeptir. İnsanoğlu edepsiz ise insan değildir, insanın cismi ile hayvan arasındaki fark edeptir. Aç gözünü de bak! Kelâmullah âyet âyet hemen bütün Kur’ân’ın manası edeptir. Akıldan “îmân nedir?” diye sordum, akıl gönül kulağım fısıldadı ki, “îmân” edeptir. Ey Şems-i Tebrizî! Sen Allah’ın sırrısın, sus! Bu gecenin en samimi en nurlu ve en faziletli mumu edeptir.”²²⁶ Ona göre gizli veya açık insanda güzel olan insanı insan olma vasfı kazandıran, eşref-i mahlûkat derecesine yükselten bütün hasletler edeptir yani edeptendir. Sehl b. Abdullah : “Nefsini edeple kahreden; Allah’a ihlâs ile ibadet eder.”²²⁷ diyerek nefsi edeple öldürmeden ibadetlerin ihlâsa ulaşmayacağından söz etmiştir. Nefsi arındırmak için girişilen çabanın tamamı edeptendir. Ahmed Yesevî de hikmet sahiplerine aynı şekilde seslenir ölmeden önce nefsi öldürmeyi tavsiye etmiş ve bunu da iyilerin hizmetinde olarak yani mürşid hizmetinde devamlı olarak gerçekleşeceğinden şöyle bahsetmiştir:

“Ey tâlip ölmeden önce öledür,

İyilerin ayağının tozu oladur,

Toprak olup feyz-fetih aladur,

Alsa olmaz, pîr hizmetini kılmadıkça.”²²⁸

Tasavvuf başlı başına edepten ibaret olarak görülmüştür. Yaratılmışı karşı edep insanı kemale ulaştıran en büyük ahlaki özelliklerden sayılmıştır. İnsanı insan olma vasıflarına ulaştıran, eşref-i mahlûkat derecesine yükselten en büyük meleke edep olarak kabul görmüştür. Bu nedenle tüm tarikat şeyhleri, müridlerine öncelikle her durumda edebe riayet etmeyi tavsiye etmiştir. Bir tasavvuf ve tarikat terbiyecisi

²²⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 278.

²²⁶ İsmail Rusuhî Ankaravî, *Minhâcî’l Fukarâ*, haz. Safî Arpağuş, Vefa Yay. , İstanbul 2008, s. 361.

²²⁷ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi*, s. 374.

²²⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 203.

mürşid, müridlerinin hem Hakka hem de halka karşı zahiri ve batını her halinin edep üzere olması için eğitim vermişlerdir.²²⁹ Hz. Mevlâna, imanı dahi başlı başına edepten ibaret saymıştır. Ahmed Yesevî, ölmeden önce nefsi öldürmeyi, mürşid hizmetinde daim olmayı edep olarak görmüş müridin ancak bu sayede kemale ulaşabileceğini hikmetlerinde dile getirmiştir. Hepsinin sonucu olarak ise yaratılmışa hürmet ve tazim, yaratılmışa gösterilen edep, Hakka ulaşmada en önemli yol kabul edilmiştir. Yaratılmışa edep, yaratana karşı edeptir denilmiştir.

c. Müridleri İkaz Noktaları

Tasavvuf en önemli konulardan birisi eğitimidir ve eğitimde de eğitime ihtiyacı olan kişi kendisini doğruya yönlendirecek birini bulmayı amaçlar.²³⁰ Müridin eğitimi, mürşidin varlığından geçer çünkü insan tek başına kendi noksanlıklarının farkına varamaz mutlaka onu ikaz edecek bir mürşide, rehber ihtiyacı duyar.

Mürşid, müridini kendisinde oluşacak keşfi halleri başkalarına anlatmaması konusunda uyarmalıdır. Bu sadır olan haller mürşid ile mürid arasında sır olarak kalabilmelidir.²³¹ Bu sır mürşid ile mürid arasında ki birlikteliğin ve bağın artmasını sağlayacak ve mürşidin müridini tanmasına vesile olacaktır. Öncelikli olarak önemli olan da budur yani pîrin müridlerini, ikaz ederken onları çok iyi tanımış ve onların düşünce yapılarını, ihtiyaçlarını çözmüş olması gerekmektedir.

Mürşidin ikazlarının lehine olduğunu bilen mürid mürşide tam olarak teslim olmalı, gerektiğinde sonucu ne olursa olsun mürşidinin ikaz ettiği noktaları yerine getirmeye ya da düzeltmeye çalışmalıdır. Müridin, mürşidinin uyarılarına uymaması sonucunda ise mürşidi tarafında cezaya layık görülmüştür. Bu ceza müridin manevi gelişimi için önemli sayılmıştır.²³²

Ahmed Yesevî hikmetlerinde hikmet sahiplerini birçok noktada ikaz etmiştir. Çalışmamızda bundan önceki başlıklarda, mürşide yönelik ikazlarını dile getirmeye

²²⁹ Okudan, Rıfat, “ Bir Hadisin Işığında “Edeb” Kavramının Tasavvufta Kazandığı Anlam”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy. 9, s. 89.

²³⁰ Konur, “Mesnevî’de Mürid-Mürşid İlişkisi”, s. 150.

²³¹ Altıparmak, “Tarikat Geleneğinde Mürid-Mürşid İlişkisi”, s. 49.

²³² İdris, *Tarikatlar Öncesi Dönemde Mürşid-Mürid İlişkisi*, s. 38.

çalıştık. Bu başlık altında da mürşidin hangi konularda müridlere ikazda bulunduğunu bir kaç örnekle açıklayacağız. Mesela Ahmed Yesevî, aşağıda zikrettiğimiz hikmette akıl sahiplerini Hak'tan başka söz söylememeleri konusunda ikaz etmiş, mürşid hizmetinde devamlı kalarak ve Allah zikriyle Şeytanı uzaklaştırmaları gerektiğini nasihat etmiş, Hak demeyenlerin dinlerini sattıklarını ifade ederek, hikmet ehlini bunların durumuna düşmemeleri hususunda uyarmıştır:

“Akıllı isen Hakk’ın başka sözler haram,

Diri oldukça Pîr hizmetini eyle tamam,

Allah desen Lânetli şeytan sana köle,

Allah demezler dinlerini sattı olmalı.”²³³

Yine başka bir hikmette ise muradına ermek isteyenleri, pîr hizmetinde devamlı ve pîr dergâhına layık olmaları konusunda ikaz etmiş, ikazına uymayanların ömrünün gaflet ile geçeceğini şöyle dile getirmiştir:

“Gaflet ile ömrün senin geçer bil,

Canın ile Pîr hizmetini kalkıp eyle,

Ondan sonra dergâhına layık ol,

Hizmet eyleyen muradına yeter dostlar.”²³⁴

Bir mürşid eğitiminden geçmeyi kabul eden mürid, öncelikle mürşidinin her tavsiyesine uymalı uyarılarına dikkat etmelidir. Mürid, mürşidinin bütün ikazlarına riayet ederse eğitiminde bir ilerleme kat edebilir.

Ahmed Yesevî, bir mürşid olarak müridlerine özellikle zikri bırakmamaları konusunda ikazlarda bulunmuştur. Şeytanın hileli tuzaklarına karşı en iyi korunma yöntemi Allah zikriyle dolu bir kalp olduğunu dile getirmiştir. Yine hikmetlerinden çıkardığımız sonuca göre müridi mürşidsiz düşünemeyen Ahmed Yesevî, müridin mürşide hizmetinin devamlı olması konusunda tavsiyeler vermiştir. Çünkü mürşid olmadan insanın her an gaflete düşüp hata yapabileceğinin hatırlatması yapılmıştır.

²³³ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 98.

²³⁴ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 139.

2. Mürşidin Nazarı

Tasavvufi manada nazar, şeyhin müridini yetiştirmek amacıyla müridine teveccühü²³⁵ ve şeyhlerin ve ermişlerin müritlere, sülûk ehline bakışı ki, bu bakış ruhlarına tesir ederek onlara yeni bir şekil verir; gönüllerini feyizle doldurur; ruhlarını olgunlaştırır. Bu nazarın eğitimci ve yetiştirici özelliği olduğu için velîler müritlerini kaplumbağanın yavrusunu yetiştirmesi gibi nazarla yetiştirirlerdenilmiştir.²³⁶

Nazarla ilgili tasavvuf ehlinin diline yerleşmiş birçok deyim vardır. Bunlar: Nazardan düşmek; şeyhin teveccühünden düşmek, nazara uğramak; her ne kadar tersi anlam bulsa da tasavvuf erbabı tarafından olumlu anlamda kullanılmış bir şeyhin teveccühüne mazhar olmak, nazar etmek; birine teveccühte bulunmak, temiz bakış, zıttı ise kem nazardır.²³⁷

Pîr-i Kâmilin sözleri kadar nazarı ve hâli de mühimdir. Sıdk makamına ulaşmış kişi artık kâl dilinden çok hâl diliyle konuşmaya başlar. İlim irfanıyla kemale ermiş mürşidin nazarı da mürid üzerinde derin etkiler bırakır. Eğitimin en önemli metodu da budur yani sözle telkinden çok örnek olabilmektir.²³⁸ Mürid eğitiminin mürşid gözetiminde olacağını savunan Yunus Emre de, mürşidin aşk ve isteğinin yine mürşidin nazarı sayesinde müride ulaşacağını ve bu sayede müridin amacına vasıl olacağını ve mürid için nazarın önemini şu dizleriyle ifade etmiştir:

“Bu Yunus kuluna

Nazar et haline

İrgür sen valsına

Aşkın ver şevkin ver.”²³⁹

²³⁵ Öngören, “Şeyh”, s. 51.

²³⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 272.

²³⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 467.

²³⁸ Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s. 113.

²³⁹ Yunus Emre, *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*, s. 17.

Ahmed Yesevî, birçok hikmetinde nazar konusuna değinmiş ve pîrin nazarı ile eğitimin varlığından ve öneminden söz etmiştir. Bu düşüncemize birkaç örnek verecek olursak meselâ mürşidin nazarını müride devâ olarak nitelendirir, onun teveccühü ile müridin benliğinin kemale ereceğini, şeytanın müridden uzaklaşacağını şu mısralarla anlatır:

“Pîr-i kâmilin nazâr eylese verir devâ,
Hâyu heves, ben-benlik olur tamam,
Ondan sonra lânetli şeytan senden uzak,
Dar kabirde iman ile yattı olmalı.”²⁴⁰

Ahmed Yesevî, sırra ermeden, yol gösterici pîrin nazarı olmadan, yola girse dahi yolda birçok sıkıntı ile karşılaşılacağından, ancak pîrin teveccühü ile nefisten haberdar olunabileceğinden ve bütün bunların pîre hizmet ile tamam olabileceğinden ise şöyle bahsetmiştir:

“Sırsız yüz bin ibâdet eyledim yoldan şaşım,
Yol göstericisiz yolagirip şaşırıp kaldım,
Pîr-i kâmil nazar eyledinefsden sezdim,
Sezse olmaz, Pîr hizmetin kılmadıkça.”²⁴¹

Aşka eremeyenleri, müminim deyip methiyeler dizse dahi imanlarının eksikliğiyle mahşer günü cemâli göremeyeceklerinden söz ederek, cemâli görmeye güç yetirse dahi pîrin nazarı olmadan onu idrak edemeyeceklerinden bahsederek pîr nazarının önemini şöyle vurgular:

“Aşksızları gördüm dostlar şaşkın yürür,
Mü’minim deyip imanları viran yürür,
Mahşer günü cemâl görmeden sersem yürür,
Pîr-i kâmil nazâr eylemeden görse olmaz.”²⁴²

²⁴⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 99.

²⁴¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 202.

Tasavvufi eğitimde en iyi terbiye metotlarından birisi müşşidin müride nazarıdır diyebiliriz. Allah'ın izni ve inayetiyle müridin manevi olarak gelişmesinde büyük katkıları sağlar. Manevi âlemde müride büyük yol aldırın nazar, müridin hayatında kalıcı değildir. Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için elde ettiği nazarın kalıcılığı için mürid, gayret ve istikamet üzere olması gerekmektedir.

Yukarda örneklerini verdiğimiz hikmetlerinden yola çıkarak şu sonuca varabiliriz ki Ahmed Yesevî, nazarı diğer mutasavvıflar gibi bir eğitim metodu olarak görmüştür. Müşşidin nazarını müridin dertlerine deva olarak görmüş, müridin manevi yolculuğunda yolunu aydınlatıcı bir nur olarak nitelendirmiştir. Müşşidin nazarı, müridin batın gözünü açarak manevi âlemden lezzetler almasını sağlar. Müşşidin nazarı olmadan müridin yaptığı ibadetler, şeytanın hileli tuzakları arasında boşa gitme tehlikesi ile yüz yüzedir. Şaşkınlık içinde müşşidsiz yolda kıvranan müridin yoluna rehberlik eder. Müridin benliğinin kemale ermesi müşşidin müride olan nazarıyla mümkün olur.

3. Müşşidin Sunduğu Mey

Tasavvufta mutasavvıflarca bazı kelimelere mecazi manalar yüklenmiştir, meyde bunlardan biridir. Tasavvufta “mey” aşkın galebe çalması, heyecanı ve coşkusu, dilber, sevgili,²⁴³ manasına gelmektedir. “Mey” ile şarap aynı manalara gelerek ilâhî aşkı temsil eder, “pîr-i muğan” bir anlamda da meyhaneciyi, “meyhâne” ise aşkın öğrenildiği tekkeyi temsil etmektedir.²⁴⁴

Müşşid, müridi Hakka yönlendirerek ona seyr ü sülûkunda yol göstererek ilâhî aşkı yudum yudum tatmasını sağlamakla görevli kişidir. Ahmet Yesevî hikmetlerinde de müşşidin bu yönü üzerinde durulmuştur. Ahmed Yesevî, otuz bir yaşında Hızır Baba'nın mey sunmasıyla Hakk'a sevdalandığından ve bu sayede Hakk'ın günahlarını affetmesinden ve şeytanın ondan uzaklaştığından şöyle söz eder:

²⁴² Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 195.

²⁴³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 248; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 433.

²⁴⁴ Akgün, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 420.

“Otuz birde Hızır Baba’m mey içirdi;
 Vücudumdan şeytanı temiz kaçırdı;
 Sevdâlandım, günâhlarımı Hak affetti,
 Ondan sonra Hak yoluna saldı dostlar.”²⁴⁵

Yine yukarda tanımını verdiğimiz gibi mürşidi, “sâki sunan kişi” olarak gören Ahmed Yesevî, pîrin sunduğu şarap ile şeytanın, kendi elleriyle nefis ve hevâyı yok ettiğinden, yani pîrin sunacağı ilâhî aşk şarabının, şeytanı bile müridin doğru yolunda hizmetkâr edebileceğinden söz etmiştir:

“Kırk yedimde yedi yönden ilhâm ulaştı,
 Sâki olup şarap kadehini Pîr’im tuttu,
 Şeytan gelip nefis ve hevâyı kendisi yuttu,
 Zâtı ulu Rabbim, sığınıp geldim sana.”²⁴⁶

Ahmed Yesevî, mürşidin mey sunmasını yer yer aynı anlama gelen farklı kelimelerle ifade etmiştir. Hepside mürşidin müridini yönlendirdiği aşka işaret etmiştir. Mesela, “sır şerbeti”, “elest şarabı”, “muhabbet şarabı” bunlardan bazılarıdır.²⁴⁷ Aşağıdaki hikmette Ahmed Yesevî elest şarabını pîr-i kâmil elinden içmesiyle aşka doyduğunu dile getir. Ve o da taliplerine aynı aşka ulaştırmak için “inci ve cevherler” diye nitelendirdiği öğütlerini ve tavsiyelerini saçtığını söylemiştir:

“Elest” şarabını Pîr-i kâmil doyasıya verdi
 İçiverdim miktarım kadar koyaverdi
 Kul Hoca Ahmed içim dışım yanıverdi
 Taliplere inci-cevher saçtım dostlar.”²⁴⁸

²⁴⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 14.

²⁴⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 17.

²⁴⁷ Gürer, Betül, “Ahmed Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmet’i Ekseninde Tasavvufî Düşüncede İlahî Aşk”, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, sy. 80, s. 21.

²⁴⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 47.

Tarikata giren mürid Allah'tan pay alır; pîr-i kâmilin nazarıyla vahdet, elest şarabını içer; taliplere inci cevher saçır. Dolayısıyla Ahmed Yesevî'ye göre bu yola bir kılavuzla girilmeli; ona hizmet edilmelidir.

“Tarikatın yolu çetin sonsuz şaşım,
Başım kururdu pîr-i kâmile kaçtım,
Pîr eteğin tutup bâtın gözünü açtım,
Rezil olup yollar gezip yürüdüm ben işte”²⁴⁹

Tasavvuf manasında olduğu gibi Ahmed Yesevî, hikmetlerinden çıkardığımız sonuca göre “mey” ilahi aşkın tadını alma halidir. Ahmed Yesevî, meyi (aşkı) ilk olarak Hızır'ın ellerin içtiğini dile getirmiş, bu durumu da aşka yolculuğunda başlangıç olarak görmüştür. Şair sufilerden Yunus Emre de vahdet meyini ma'sûk elinden içtiğinden ve ilahi aşka bu yolla ulaştığından şu dizlerle bahseder:

“Mülk-i bekadan gelmişem fani cihanı neylerem
Ben dost camalin görmüşem hûr u cinânı neylerem
“Vahdet” meyinin cür'asın ma'sûk elinden içmişem
Ben dost kokusunu almışam müşk-i Hitâ'yı neylerem”²⁵⁰

“Vahdet meyinin cur'asın ma'sûk elinden içmişem
Ben dost kokusun almışam müşk-i Hitâ'nı neylerem”²⁵¹

Yine Yunus Emre mürşidinden icazet alıp Hakk'ın ilahi şerbetinden içip dervişlik mertebesine ulaştığını ise yine dizelerinde şöyle ifade etmiştir:

“Hak'tan inen şerbeti
İçtim elhamdülillah
Şu kudret denizini

²⁴⁹ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 30.

²⁵⁰ Yunus Emre, *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*, s. 7.

²⁵¹ Yunus Emre, *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*, s. 20.

Geçtik elhamdülillah”²⁵²

Meyi, Ahmed Yesevî ve Yunus Emre gibi elest şarabı, yokluk şerbeti olarak nitelendiren Eşrefoğlu Rûmî de dizelerinde mey içen dervişin dünyanın geçici zevklerine tamah etmeyeceğini, halkın teveccühünden geçip İlahi aşka ulaşmak için çaba sarf edeceğini şöyle dile getirmiştir:

“Halkı kodu Hak’ta tuttu yüzünü dervişler

Halka bakmaz Hak’dan ayırmaz gözünü dervişler

Çünkü yokluk şerbetinden bir kadeh nûş ettiler

Hiçe sattılar bu izz ü nazını dervişler

Dünyanın bir çöp kadarca katlarından kadri yok

Gözlemezler çoğunu ya azını dervişler

Bildiler bu dünya hiçtir hiçe aldanmadılar

Dünü gün artırdılar ah sözünü dervişler...

Aşk şarabın içtiler ik cihandan geçtiler

Dinlemediler bu halkın sözünü dervişler”²⁵³

Ahmed Yesevî, bu konu başlığı altında mürşide yeni bir anlam yükleyerek “saki sunan kişi” olarak nitelendirmiştir. Yani Ahmed Yesevî, ancak bir pîr aracılığı özellikle pîrin sunduğu meylerle gerçek aşka vasıl olunabileceğini, ondan gelen her şeyin gerçek aşka giden yolda numuneler olduğunu dile getirmiştir. Sonucunda bu numunelerin lezzeti alına alına, şeytan ve nefsin engellerine takılmadan gerçek aşka ulaşılacaktır.

4. Mürşide Teslimiyet

Teslimiyet, Allah’ın emrine boyun eğme ve hoşla gitmese bile itirazda bulunmama²⁵⁴ manasına gelir. Mürşid-mürid ilişkisinde de yukarıda vasıflarını

²⁵²Yunus Emre, *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*, s. 11.

²⁵³Eşrefoğlu Rûmî, *Eşrefoğlu Rûmî Divanı*, s. 31.

sıraladığımız mürşidin ilminden ve irfanından yararlanmak, mürşidden tam olarak istifade edebilmek için ona tam teslimiyet gerekli görülmüştür. Teslimiyet mürşide intisabın bir şartıdır çünkü intisap, şahsiyette üstün bir kişi veya kuruma, soylu bir hânedâna, bir topluma mensubiyet ve bağlılık, onlarla irtibat kurma ve taalluk demektir.²⁵⁵ Ve mürşide tam manada bir intisaptan söz edebilmemiz için mürşid kalbinin, seyr u sülûkunda sağlam bir niyet ve teslimiyetle mutmain olması gerekir.

Tasavvufta müridin mürşide tam bir teslimiyeti önemli görülmüştür. Müridin mürşidinin sözünü dinlemesi, onun huzurunda sukut etmesi, onun ödevlerini yerine getirmesi teslimiyetin bir gereğidir. Bu sayede Allah'tan gelecek nimetlerden nasibini arttırmış olacaktır.²⁵⁶

Tasavvuf tarihinde birçok mürşid bu konunun önemi üzerinde durmuştur. Hacı Bayram Velî, müridlerinin teslimiyetini sorgulamak için koyun gibi kesme imtihanından geçirerek eğitimde teslimiyete verdiği önemi vurgulamıştır. Yine Hacı Bayram Velî, müridi Akşemseddi'in kısa zamanda eğitiminde ilerlemesini teslimiyetteki titizliği sonucunda olduğunu söylemiştir.²⁵⁷ Niyâzî Mısrî de aynı kanaattedir insanın nefsi heveslerinden ancak bir şeyhe gönülden bağlılıkla uzak kalınabileceğinden bahsetmiştir. Yani teslimiyet hususunda ileri giderek müridin benliğinin şeyhin benliğinde bir olması yani fenâ fi şeyh olarak dizelerinde şöyle ifade eder:

“Ger kabûl olursa şâh oldun ebed

Kande böyle asılı bazâr olur.”²⁵⁸

Bir başka beyitinde ise pîrsiz asla Hakk'a ulaşılamayacağını ve yâr isteyeninin menzilinin pîre teslimiyet ve bağlılık olması gerektiğini şöyle aktarır:

“İsteyen yâri izlesin pîri

Pîrden ayrılan Hak'tan ayrılır”²⁵⁹

²⁵⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 354.

²⁵⁵ Demirdağ, “Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'ye Göre Mürid-Mürşid İlişkisinin Boyutları”, s. 326.

²⁵⁶ Altıparmak, Ö. Faruk, “Tarikat Geleneğinde Mürid- Mürşid İlişkisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, sy. 14, s. 42.

²⁵⁷ Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 58.

²⁵⁸ Niyâzî-i Mısrî, *Tam ve Tekmil Niyâzî Divanı*, s. 27.

İsmail Ankaravî (1041/1631) eserinde: “Asl-ı tarikatın rûkn-i a’zamı teslimiyettir. Bir dervişte pîre teslimiyet sıfatı buluna elbette iflâh olur.”²⁶⁰ demiştir. Yani tarikatta asıl önemli olanın mürşide teslimiyettir ve müridin bununla felaha ereceğini söylemiştir. Gazzâlî (505/1111) ise insanın kendi kusurlarının farkına varması için onu uyaran ve yönlendiren bir mürşide teslimiyetin şart olduğunu söylemiştir.²⁶¹ Hz. Mevlâna: “Ey Hak yolunun yolcusu! Pîri bulunca, aklını başına al da, ona teslim ol; Mûsâ Peygamber gibi, Hızır’ın buyruğu altına gir. !”²⁶² diyerek, müridin mürşidine tam bir itaat ve teslimiyet üzere olmasını, bu teslimiyetten doğacak hikmetlere mazhar olabilmesi için, Hz. Musa’nın Hz. Hızır’a teslimiyetini misal olarak almasını istemiştir. Ahmed Yesevî hikmetlerinde bu konuyla ilgili, müridin mürşid önünde gassal önünde meyyit gibi tamamen mürşide teslim olmuş bir ruh ve beden olması gerektiğini vurgulamıştır:

“Pîrin gassal, mürid ölü; konuşamaz,
Gönül veren Pîrden özge gözleyemez,
Hakkı bulan Haktan özge arayamaz,
İşitip, okuyup, himmet eyleyin, dostlarım ey.”²⁶³

Bu konu da Eşrefoğlu Rûmî de Ahmed Yesevî ile aynı düşünceleri savunarak, ölmeden önce ölmek ve mürşide bağlandıktan sonra dünyanın her türlü heva ve hevesinden geçilmesi gerektiğini dizelerinde şöyle dile getirmiştir:

“ Dost ile buluştun ise ası ziyandan fâriğ ol
Gafletten ayıldın ise kendüzüne geldin ise
Fesad işten döndün ise tertip düzenden fâriğ ol
Ölmezden ön öldün ise ger sen seni buldun ise
Yola boynun verdin ise bu ad u sandan fâriğ ol
Mürşid elin tuttun ise dünyayı terk ettin ise

²⁵⁹ Niyâzî-i Mısırî, *Tam ve Tekmil Niyâzî Divanı*, s. 27.

²⁶⁰ Ankaravî, *Minhâcû'l Fukarâ*, s. 73.

²⁶¹ Gazzâlî, *İhyâu'Ulûmi'd-Dîn*, c. 3, s. 146.

²⁶² Ankaravî, *Minhâcû'l Fukarâ*, s. 73.

²⁶³ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 279.

Hak sözün işittin ise veren elinden fâriğ ol
 Eşrefoğlu Rûmî sen değer gerçeklerden isen
 Fâriğ ol bu cümlesinden kevn ü mekândan fâriğ ol”²⁶⁴

Başka bie beyitte ise Ahmed Yesevî, tarikatın çetin yolculuğunda pîre teslimiyet ve bağlılık, kendi deyimiyle eteğinden tutması sonucu batın gözünün açıldığına değinerek taliplerini de böyle bir teslimiyete yönlendirmiştir:

“Tarikatın yolu çetin sonsuz saştım,
 Başım kurudu Pîr-i Kâmil e kaçtım,
 Pîr eteğin tutup batın gözünü açtım,
 Rezil olup yollar gezip yürüdüm ben işte.”²⁶⁵

Ahmed Yesevî, pîre tam bir teslimiyetle pîrin rızasını almanın yukarda da bahsettiğimiz gibi Hakkın rızasını ve rahmetini kazandırdığı, müridi bu yolda Hakka daha da yaklaştırdığına şu hikmetteki mısralarla vurgu yapmıştır:

“Pîr rızası Hak rızası olur dostlar,
 Hak Teâlâ rahmetinden alır dostlar,
 Riyazette sır sözünden bilir dostlar;
 Öyle kullar Hak’a yakın olur imiş.”²⁶⁶

Teslimiyet Allah’ın kuluna ihsanıdır, bu ihsana talip olanların teslimiyetin ehemmiyetini idrak ederek hareket etmesi gerekmektedir. Kalp ancak teslimiyeti tam olmasıyla huzura kavuşur. Teslimiyet ehli olan kişinin gönlü mutmain olur, her yaptığı ibadetten zevk alır ve maneviyattaki dereceleri artar.

Tasavvufî terbiyede en önemli konulardan biri teslimiyet olarak görülmüştür. Mürşid- mürid ilişkisinde mürşide intisapta da en önemli konulardan birisi mürşide tam anlamıyla bir teslimiyettir. Mürşidine eksiksiz bir teslimiyetle yaklaşp rızasını alan mürid, Hakkın da rızasına nail olacaktır.

²⁶⁴ Eşrefoğlu Rûmî, *Eşrefoğlu Rûmî Divanı*, s.37.

²⁶⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 30.

²⁶⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 176.

Ahmed Yesevî, diğer birçok mutasavvıf gibi teslimiyet konusuna hikmetlerinde yukarıda örneklerini verdiğimiz konularda değinmiş, mürşide teslimiyet konusunu önclemiştir. Mürşidin önünde müridin, gassal önünde meyyit gibi tam bir teslimiyet halinde olmasını dile getirmiştir. Mürid, mürşidin eğitimine tam olarak uyarsa ve ona teslim olursa ancak o zaman erenler makamına yükselebilecek ve Allah'ın rızasına kavuşacaktır.

5. Mürşide Hizmet

Tasavvufta kâmil bir mürşide teslimiyetin gereği ona hakkıyla hizmet etmeye bağlanmıştır. Çünkü hizmet, müridin mürşide olan sadakat ve hürmetinin yansımasıdır. Tarikatına hakkıyla bağlı müridin gerek tarikatı ve gerek mürşidi için bazı görevler yapması istenmiştir. Bu tarikat ve mürşide karşı edebin de bir gereği sayılmıştır. Mürid, bütün benliği ve samimiyeti ile dikkatini mürşidine hizmete vermesi gerekli görülmüştür.²⁶⁷ Şeyh Zu'n-nûn-i Mısrî (ö. 245/859?), bir mürid kırk yıl hizmet kılmayınca, şeyhlik ve fakirlik ve dervişlik mevkesine ulaşamaz ve hırka giymesi ona layık olmaz.²⁶⁸ diyerek, bir mürşide hizmet etmeden müridin erenler postuna oturamayacağını dile getirmiştir. Mürid için mürşide hizmet Hak rızasına ulaşması anlamına gelmektedir. Hak rızasına ulaşan kişi her türlü makama layık görülmüştür. Niyâzî-i Mısrî'ye göre de mürid mürşidine sultanlara yaraşır bir hizmet anlayışıyla yaklaşması gerekmektedir. Halk içinde divane, biçare olarak anılsa bile Hak rızası için bu durumu önemsemeden, öncelikle mürşid rızasını kazanma yolunda çalışmalıdır. Müridin mürşidine teslimiyetle hizmet etmesini, Hz. Musa'nın Hz. Hızır'a teslimiyetini ve hizmetini örnek göstererek dizelerinde şöyle dile getirmiştir:

“Salikin mürşidine hizmet-i şâhâne gerek

Eşiğine koya başın diye şâhâne gerek

Gie dünya ile ukbayı dahi etmiye ar

Bu yolun mihnetine ol kati merdâne gerek

²⁶⁷Sühreverdi, *Tasavvufun Esasları, Avârifü'l Mearif Tercümesi*, s. 515.

²⁶⁸Eraslan, Kemal ve Tosun, Necdet, *Yesevi'nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi*, s. 51.

Namurâd olmağa talib ola kim meydan ala

Dahi halk içre adı âkil ü dîvâne gerek

Dahi Mûsâ gibi Hızr'a gemisin deldire ol

Eski dîvârı yıkıp hem katli oğlane gerek”²⁶⁹

Ahmed Yesevî birçok hikmetinde mürşide hizmetin gerekliliğinden, öneminden, faydalarından ve nedenlerinden sıklıkla bahsetmiştir. Bu da gösteriyor ki Ahmed Yesevî pîr hizmetini Hak rızasına ve mağfiretine sebep olarak kabul etmiştir. Hak rızasını pîrin rızasına bağlamıştır. Pîr hizmetini hakkıyla yapmayan taliplerin Allah'a karşı taat ve tazimde ne kadar yükselirse yükselsin hiçbir değerinin olmayacağından aşağıdaki hikmetlerde şöyle bahsetmiştir:

“Allah de ki canın yanıp ateşler çıksın,

“Hû” dediğinde kemiklerin hepsi kırılsın,

Bağrın deşip dalağın şişip eriyip aksın,

Aksa olmaz, Pîr hizmetin kılmadıkça.”²⁷⁰

“Bu yola adım atan candan geçti,

Kalp zikrini diye diye göğsünü deşti,

Ondan sonra Sevgili bakıp kapı açtı,

Açsa olmaz, Pîr hizmetin kılmadıkça.”²⁷¹

Pîre hizmette kusur etmeyenleri “nûru aydınlar” olarak yani gözleri aydın olacak, müjdeler beklemesi gereken kişiler olarak tabir eder. Pîre hizmette eksikleri olanların ise cehennemde eziyet ve cefa çektiklerinden bahsederek, pîre hizmet edip etmemenin ceza ve mükâfat getirdiğinden şu şekilde bahseder:

“Pîr hizmetini kılan kişi nûru aydın,

Didârına Allah özü vaad eyleyen.

²⁶⁹ Niyâzî-i Mısırî, *Tam ve Tekmil Niyâzî Divanı*, s. 98.

²⁷⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 203.

²⁷¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 203.

Şüphe getirip, yalandan tâlip yolda kalan,
İşitip, okuyup, hizmet eyleyin, dostlarım ey”²⁷²

“Pîr emrini tutmayanı vallah gördüm,
Cehennem içre “nasılsın” deyip hâlini sordum,
Melaikler vura verdi, ben hem vurdum,
İşitip okuyup, hizmet eyleyin dostlarım ey.”²⁷³

Mürîd, önce şeraitte Hakka karşı tam olarak itaat sahibi olmalıdır. Hak emrine itaat edip, batıl işlerden uzak olmalıdır. Geceleri ibadetle, gündüzlerini hizmet ile geçirmelidir. Mürşid hizmetinde daim olmadıkça kendini bu hizmette yetiştirmedikçe mürid ilerde mürşidlik ideasında da bulunamaz.²⁷⁴ Ahmed Yesevî mürşide hizmeti Hakka hizmet olarak görmüştür. Dünyada mürşide hizmet edenlerin dünya da yüzleri ak olacak, ahrette ise mürşide hizmet azaptan kurtulmaya vesile olacaktır.

D. Tasavvufî Eğitimde Mürşidin Gerekliliği

Tasavvuf tamamen insanı eğitmeyi amaç edinmiş, onu manevi olarak doyuma ulaştırmaya çalışan bir ilim dalıdır. Bu eğitimde en önemli eğitici mürşiddir. Önceki bölümlerde de değinmeye çalışsak da daha çok mürşidin tanımı ve *Dîvân-ı Hikmet*’te mürşidin yeri üzerinde durduk. Burada ise, mürşidin Tasavvuf eğitiminde yeri nedir? Müridin eğitiminde hangi fonksiyonları üstleniyor? Sorularına cevap arayıp, genel bir değerlendirme yapacağız. Ayrıca Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinde dile getirdiği, hikmetlerinin mürşid olabilmesi konusunu inceleyeceğiz.

Mürîdin, bir mürşidin iradesinde başladığı manevi yolculuğa seyr u sülûk denir.²⁷⁵ Sey u sülûk tamamiyle psikolojik bir olaydır. Müridin, tarikat prensipleri çerçevesinde yapmış olduğu ibadet, dua, riyazet, mücahede, halvet, tefekkür, v.s

²⁷²Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 277.

²⁷³Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 277.

²⁷⁴Eraslan, Kemal ve Tosun, Necdet, *Yesevî'nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi*, s. 51.

²⁷⁵Uludağ, Süleyman, “Sülûk”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, 127.

neticesinde, ruhun tedrici olarak saflaşması ve ilahi hakikatleri kavramasına mani olan perdelerin kalkıp asli berraklığını kazanması demektir.²⁷⁶ Sufiler, kâinattaki canlıların varlık mertebelerine yönelik bir değerlendirme yaparak, topraklıktan yaşlılığa ve ölüme doğru bir gelişim, kemâle doğru gelişim demişlerdir.²⁷⁷ Seyr u sülûkta amaçlanan ise salikin nefsinin isteklerini yok sayıp, İlâhi iradenin hâkimiyeti altına girmesi ve sonucunda başkalarına rehberlik edecek seviyeye ulaşmasıdır. Bu şekilde kemale emiş olan salik, seyr u sülûkunu tamamlamış olur.²⁷⁸ İşte bu yolculukta salike en çok yardımcı dokunacak olan şey bir mürşidin varlığıdır. Bütün meşayihin ittifakına göre bu yolculuk için her şeyden önce bir mürşit, bir delil, bir rehber bulmak gerektiğini söylenilmiştir.²⁷⁹

Müridin manevi eğitim yolculuğunda, mürşidin önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda Tasavvuf tarihinde birçok sufi tarafından mürşidin gerekliliği savunulmuş, manevi eğitimde mürşide önemli fonksiyonlar yüklenmiştir. Mürşidsiz bir seyr u sülûktan bahsedilemeyeceği savunulmuştur. Bu konuda en genel ve keskin değerlendirme Bayezid Bistâmî'ye (ö. 234/848) aittir: "Üstadı bulunmayanın imamı şeytandır."²⁸⁰ diyerek mürşidsiz seyr u sülûkun gerçekleşmeyeceğini ve şeytanın hilelerine galebe çalınamayacağını söylemiştir. Ondan sonra gelen sufilerin birçoğu da bu sözü onaylar cümleler sarf etmişlerdir. Kuşeyrî (ö. 465/1072) "Her müridin bir şeyhden edep öğrenmesi lâzım gelir. Üstadı bulunmayan ebediyen felâh bulmaz."²⁸¹ diyerek müridin mürşidin talim ve terbiyesine ihtiyaç duyduğundan bahsetmiştir. Kâdiriyye tarikatı Eşrefiyye kolu kurucusu Eşrefoğlu Rûmî de dizelerinde Beyazid Bistami ile aynı düşünceleri savunmuştur. Eşrefoğlu Rûmî'ye göre Hz. Peygambersiz bile Hakk'a ulaşmanın imkânı olmamıştır. Talip olanlar, bu çetin yolda şeyh olmadan mutlaka hataya düşer olacaktır. Israrla beyitlerinde müridin bir şeyhe el vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Eğer ki mürid, bu çetrefilli yolda şeyh sahibi olmazsa şeytanın ona şeyhlik yapacağına ve yoldan çıkartacağına aşağıdaki dizelerinde şu şekilde yer vermiştir:

²⁷⁶Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 133.

²⁷⁷Küçük, Hülya, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yay. , İstanbul 2015, s. 137.

²⁷⁸Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 467.

²⁷⁹Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 279.

²⁸⁰Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi*, s. 61.

²⁸¹Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi*, s. 61.

“Şeyhsiz varamazsın yolu zinhar şeyhe eriş şeyhe
 Şeyhin himmetidir âlî zinhar şeyhe eriş şeyhe
 Bir şeyh izin yola rehber işbu yola şeyh ile var
 Budur sana doğru haber zinhar şeyhe eriş şeyhe
 Gör ol şeyhsiz gidenleri kimi mülhid kimi dehri
 Olmağıl cebri ya kadri zinhar şeyhe eriş şeyhe
 Hak habibi iken Resûl şeyhsiz Hakk’a varmadı yol
 Kim şeyhi yok şeytandır ol zinhar şeyhe eriş şeyhe
 Talib isen Hak yolunun var elin al bir ulunun
 Tut pendin Eşrefoğlu’nun zinhar şeyhe eriş şeyhe”²⁸²

Mevlânâ: “Pîrsiz bu yolda birçok afetler, korkular tehlikeler vardır. Birçok kere gittiğin yolda bile kılavuz olmadıkça per-perîşan olursun, hiç görmediğin bu yola sakın yalnızca ayak basma, kılavuzdan başçekme.”²⁸³ diyerek müridin içeriği hakkında bilgi sahibi olmadığı bu yolda birçok tehlikenin ve zorluğun varlığından bahsetmiştir. Bu yolda ilerlemek isteyenleri ne kadar ilim sahibi, tecrübeli olsalarda bu yolun farklı olduğu konusunda uyarılmış bir mürişidin önderliğinin, rehberliğinin şart olduğunu dile getirmiştir. Mutasavvıf- şair Niyâzî Mısrî de müridin çıktığı çetin yolculukta mutlaka bir mürişide ihtiyacı olduğu konusunda Mevlânâ ile aynı düşüncededir. Ona göre, ancak bir mürişidin önderliğinde Hak’a vasıl olunabilir ve mürişidsiz müridin bildikleri kesin bilgiler değildir. Bura da dikkat edilmesi gereken diğer husus ise asli bilgiye ulaşmak için mürişid kabul edilen kişinin kâmil bir mürişid olması gerektiğidir. Niyâzî Mısrî’nin bu uyarılarını şu dizelerinden anlıyoruz:

“ Mürişid gerektir bildire Hakk’ı san Hakk- elyakîn
 Mürişidi olmayanların bildikleri gümân imiş
 Her mürişide dil verme kim yolunu sarpa uğratar

²⁸² Eşrefoğlu Rûmî, *Eşrefoğlu Rûmî Divanı*, s. 71.

²⁸³ Gölpınarlı, *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi*, s. 272.

Mürşidi kâmil olanın gayet yolu âsân imiş”²⁸⁴

Tasavvuf bir hal ilmidir ve her şekilde bir öğreticiye ihtiyaç duyar. Şeyh, insanı manevi olarak eğitip geliştiren bir mürebbidir ve bu gelenek “Mürşid i Azam” olan Hz. Peygamber ile başlamıştır.²⁸⁵ Yukarıda da örneklendirmeye çalıştığımız birçok sufi tarafından da bu eğitim metodu gelenekleşerek, Hz. Peygamberden sonra da devam ettirilmiş ayrıca bir eğiticinin müridin manevi eğitiminde şart olduğu savunulmuştur.

E. Mürşidin Mürid Üzerinde Etkisi

Mürşid, mürid üzerinde tasavvufi terbiye konusunda derin etkilere sahiptir. Tasavvuf bir manevi eğitim mektebi ise bu mektebe gelen talebenin de yetişmesi için kemal sahibi mürşidin eğitiminden geçmesi gerekir. Mürşid, müridini iman, İslâm ve ihsan konularında tam manasıyla eğitmeli ona önder olabilmelidir.

Kuşeyrî’ye göre iki çeşit şeyhten bahsedilebilir. Birincisi talim ve terbiye şeyhi, ikincisi ise sadece talim şeyhidir. Birinci manada şeyh, hem eğitimi hem öğretimi ile meşgul olur. Bir mürebbi bir baba çocuğu nasıl terbiye eder ve yetiştirirse, o da müridini öylece terbiye eder ve yetiştirir. Mürid bu hususta mutlak surette şeyhine tabi olur, her konuda onu takip eder. Ahlakını düzeltmek için şeyhinin emriyle halvete çekilir. Şeyhin kendisine telkin ettiği zikre ve virde kesintisiz ve tam olarak devam eder. Az yer, az uyur, ve az konuşur. Gizli aşikâr her halini şeyhe açar ve ondan aldığı talimata göre hareket eder. Bu manada müridin sadece bir şeyhi bulunur... İkinci manada şeyh ise; âbit, zâhit, sâlih, takvâ sahibi ve âlim bir kişidir. Şeyh ile etrafındakiler arasında bir şeyh-mürid münasebetinden çok bir hoca-talebe münasebeti vardır. Fakat bu münasebet sadece bilgi alışverişinden ibaret değildir. Burada şeyhin hem ilminden, hem de hâl ve hareketlerinden faydalanmak ve feyz almak bahis konusudur. Fakat şeyhe karşı belli ve sabit esaslar içinde hareket etmek, şeyhin nezaretinde halvete girmek, hırka giymek ve bir şeyle

²⁸⁴ Niyâzî-i Mısırî, *Tam ve Tekmil Niyâzî Mısırî Divanı*, s. 169.

²⁸⁵ İz, *Tasavvuf*, s. 162.

iktifa etmek bahis konusu değildir.²⁸⁶ İkisi arasında fark ise, ikisinde de bir müridlerini etkileyen onlara rehberlik eden bir şeyhden bahsedilir, fakat birincisi hem ilmi hem de ahlaki yönden müridlerini yetiştirir, ikincisi ise sadece talim şeyhidir daha çok şeyh muallim konumundadır ve müridini etkiler ve yetiştirir.

Mürşid, müridi ile her iletişime geçtiğinde onun manevi olarak gelişmesine katkıda bulunacaktır. Mürid, sâlih ve sadık kimselerle görüştüğü her vakit kemalatı artar. Mürşidin müride hem nazarı hem de sözü ile faydalı olur. Sadık bir mürid, mürşidinin sukûtuna, konuşmasına, halkın içindeki haline, halvetteki edebine bakarak istifade eder. Bu, kâmil bir insanı görmenin kazancıdır.²⁸⁷ Bunun için mürşidin, müridinin her halinden haberdar olması gerekir. Ki bu sayede mürşidin, müridin kemalatına yönelik katkısı artacak, mürşid ile mürid arasında bağ sağlamlaşacaktır.

F. Ahmed Yesevî'ye Göre Dîvân-ı Hikmet'in Mürşidliği

1. Dîvân-ı Hikmet'in Mürşid Olarak Vasıfları

Ahmed Yesevî *Dîvân-ı Hikmet'in* de taliplere, mürşid de olması gereken özellikleri sıralamış, talep edenlere gerçek mürşidin hangi vasıflara sahip olması gerektiği konusunda yol gösterici olmuştur. En önemlisi ise Ahmed Yesevî, özellikle “münacat” başlığı altında hikmetlerinin bir mürşid olduğunu zikretmiştir. Hikmetlerini “kudretli pîr” olarak niteleyen Ahmed Yesevî, sözlerinin marifetullah'a ulaşmaya çalışanları sarhoş edecek derecede etkili bir vasfa sahip olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Benim hikmetlerim bir pîr-i kâmil;

Hangi kul Allah'a olsa mail.

Benim hikmetlerimi çok kişiye söyleyin,

Dua-tekbir eyleyip rahmete bâtın.

²⁸⁶Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risalesi*, s. 60-61.

²⁸⁷Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları, Avârifü'l-Mearif Tercümesi*, s. 151-152.

Benim hikmetlerim kudretli bir pîr;

İşitenler olur sarhoş ve şuursuz.²⁸⁸

Ahmed Yesevî, müridlerini hikmetleri aracılığı ile marifete yönlendirirken, marifete giden yolda onun şeriat-hakikat-marifet-hakikat dörtlmesine değinmemiz gerekmektedir. Zira tasavvuf tarihinde tarikat erkânını ve irşad metodunu “dört kapı kırk makam” esaslı üzere tespit eden Ahmed Yesevî’dir.²⁸⁹ Birbirini tamamlayan bu dört aşamalı sistem de eksiksiz ilerleyebilmek marifete ulaşmak için talibe rehberlik edecek ona yol gösterecek bir pîrin şart olduğunu şöyle dile getirir:

“Geçti ömrüm şeriate yetemedim,

Şeriatsız tarikata geçemedim,

Hakikatsiz marifete batamadım,

Sarp yoldur pirsiz nasıl geçer dostlar.”²⁹⁰

“Mürşidlerin hizmetini eyle alışanlık,

Kendiliğimden yola girdim deme sakın,

İyi bilsen tarikatın tehlikeleri var,

Klavuzsuz iş bu yola girmeyin dostlar.”²⁹¹

Pîrin rehberliğinde müridin gecesini ve gündüzünü aydınlık edecek etrafında dört kapı vardır. Makamalara bu yolla ulaşan mürid iki cihanın sırtına vakıf olur ve velîliğe yükselir diyen mutasavvıf Yunus Emre’de müridin bu yolculuğu konusunda şiirlerinde şunları ifade eder:²⁹²

“Evvel kapı şeri’at emr ü nehyi bildürür

Yuha günahların her bir Kur’an hecesi

²⁸⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 406.

²⁸⁹ Gürer, Betül, “Dîvân-ı Hikmet’te Ârifliğin Gereklileri ve Marifetin Tahsili”, *Buhara’dan Konya’ya İrfan Mirası ve XIII. Y. Y. Medeniyet Merkezi Sempozyumu*, Aralık 2018, Konya, s. 111.

²⁹⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 138.

²⁹¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 133.

²⁹² Kahraman, Abdullah, “Yunus Emre *Dîvân*’ında Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet (Dört Kapı)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, c. 1, sy. 1, Mayıs 2017, s. 6.

İkincisi tarikat kulluğa bil bağıya
 Yolu togrı varamı yarlıgaya hocası
 Üçüncüsü marifet can gönül gözin açar
 Bakma ‘nisarayına ‘Arş’a deyin yücesi
 Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya
 Bayram ola gündüzi Kadir ola gicesi
 Bu tarikat güç olur tarikat yokuş olur
 Marifet sarplık durur hakikattir yücesi
 Dervişin dört yanında dört ulu kapı gerek
 Kancaru bakarisa gündüz ola gicesi
 Ana iren dervişe iki cihan keşf olur
 Anun sıfatın öğer ol hocalar hocası”²⁹³

Ahmed Yesevî ve Yunus Emre’den sonra makamlar konusunda fikir beyan eden bir başka mutasavvıf şair de Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 1209/1270)’dir. *Mâkâlât* adlı eserini tamamen dört kapı kırk makamı izah etmeye ayıran Hacı Bektâş-ı Velî de tarikatın ilk makamının bir pîre bağlanmak olduğu konusunda şöyle der: “Azizim! Bil ki tarikatın ilk makamı pîrden el alıp tövbe etmektir.”²⁹⁴ Ona göre tarikat yolculuğunda müridin, kendisine rehberlik edecek bir pîrin eteğine yapışması, ondan ders alması gerekmektedir.

Tasavvuf yolunda mutasavvıfın tek ve gerçek derdi Allah’a vasıl olabilmektir. Ahmed Yesevî bu dert ile yola düşenlere hikmetlerinin derman olacağını söyler. Hikmetlerinin beslendiği kaynağın hadisler olduğunu dile getiren Ahmed Yesevî, hikmetlerden payına düşeni almayanın kendisine kötülük yaptığını, yolda kalacağını söyler.

Benim hikmetlerim dertliye dermân;

²⁹³Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1990, s. 240-241.

²⁹⁴Hacı Bektaş Velî, *Mâkâlât*, haz. Esad Coşan, sadeleştiren Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1996Ankara, s. 13.

Kişi pay götürmese, o yolda kalan.

Benim hikmetlerim hadis hazinesidir,

Kişi pay götürmez, bil habistir.²⁹⁵

Hikmetlerinin talep edenlerin günahlarına, hatalarına karşı bir rızık olduğunu söyler ve sözlerinin kaynağının Kur'an olduğunu, hikmetlerine sarılanların gözyaşlarıyla arınacaklarını, muhabbetin şevkine varacaklarını dile getirir. Allah'a mahcubiyetle yalvarıp niyazda bulunan Hakka niyazları, hikmetlerime hürmeten kabul olur demiştir.

Benim hikmetlerim talibin rızıkı,

Eğer binlerce olsa cürmü, fikri.

Benim hikmetlerim Sübhânın fermânı,

Okuyup bilsen, hepsi Kurân'ın anlamı.

Benim hikmetlerim alemde sultan;

Eyler bir anda çözü gül bahçesi.

Benim hikmetlerim muhabbetin şevki,

Gözünün yaşına eyleye taharet.

Namazında Rasûlullah imamı;

Onun soyu melekler tamamı.

Kırılmışlıkla kıldığı namazı,

Kabul olur onun hakka niyâzı.²⁹⁶

Ahmed Yesevî hikmetlerinin altın gibi değerli olduğunu ve değerini hakkıyla ancak sarraf olanın anlayabileceğini dile getirmiştir. Aşkın ve sadıkların kalplerinde yer edinebileceğini, kalbi karaların cahil olanların ve gözleri kör, kulakları hakikate tıkalı olanların hikmetlerden pay edinemeyeceklerini dile getirirken, Vehhâb olan

²⁹⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 406.

²⁹⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 406.

Allah'ın hikmetlerle yol alanları arzu ettiklerine ulaştıracağını ise şu şekilde ifade etmiştir:

Benim hikmetlerimi âşığa söyleyin,
 Gönlü ayna gibi sâdık söyleyin.
 Tamamı kör, sağır, bâtını boş;
 Bütün iklimi gezdim bulmadım sâf.
 Benim hikmetimi sarrafa söyleyin;
 Allah'ım, Kerem sahibi Vehhâbâ söyleyin.
 Adalet padişahı, bir adı sâdik;
 Eyle bir anda vasıla lâyık.
 Benim hikmetlerim cahil işitmez;
 Gönlü-kalbi kara, öğüdümü almaz.²⁹⁷

Ahmed Yesevî hikmetleri, sünnet ve hadislerle bezeli gerçek aşka giden yolda gerçeğe talip olan müride reçeteler sunabilen bir rehberdir. Hikmetleri aracılığı ile müşid-mürid ilişkisi nasıl olması gerektiği, gerek müşidin gerekse müridin üzerine düşen sorumluluklar nelerdir gibi sorularının cevabını vermiştir. Hakikate ulaşmak isteyenlere rehber ve kılavuz olarak hikmetlerini işaret etmiştir. Ancak kalbi temizlerin, hikmetlerdeki manalara mazhar olacağını, hikmetleri hakkıyla kavramaya çalışanlara hikmetlerin kendini açacağını ve onlara rehberlik yapacağını dile getirmiştir. Hikmetlerin müşidliğini kabul etmiş gönüllerin marifetullaha ulaşacağı ve ihya olacağı ifade edilmiştir.

2. Dîvân-ı Hikmet'in Müride Etkileri

Ahmed Yesevî, hikmetlerinin “kudretli müşid” olarak tabir ederken onun müride kazandırdıklarından ve etkilerinden bahsetmiştir. Ona göre mürid seyr ü

²⁹⁷Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 406.

sülûkuna hikmetlerin önderliğini kabul ederek başlasa, hikmetlerim dertliye derman olur, yol göstericisi olur ve kabre girse cesedi çürümez, sözlerim müride hazinesinden vermeye devam eder demiştir. Ona göre hikmetler cennete girmeye sebep, cehennemden kurtulmak, iman ile dünya hayatının son bulması için bir nimettir.

Kıyamette ona yol gösterici olurum;

Eğer dertli olsa, dermânı olurum.

Eğer yüz yıl gösterici olurum;

Eğer yer altına girse, çürümez.

Allah eyleye onu cehennemden âzad;

Ebedi cennetinde eyledi şâd...

Kişi hikmet işitse canı ile,

Çıkar canı onun imanı ile..²⁹⁸

Hikmetleri için Allah'ın övgüsüne mazhar olduğunu dile getirir ve bu nedenledir ki Ahmed Yesevî hikmetlerini muhabbet ehlinin derdine derman, arayışına cevap olarak nitelendirir. Ve taliplere “aşk küpü meyi” olarak nitelediği hikmetlerinin değerinin anlaşılması konusunda da şöyle öğütte bulunur.

Benim hikmetlerim Hakk'ın övgüsü,

Muhabbet ehlinin derdinin devâsı.

Kul Hoca Ahmed hikmetinin değeri anla,

Aşk küpü meyinden tadıver bir damla..²⁹⁹

Ahmed Yesevî, hikmetlerini bir mürşid olarak kabul görmesini istemiş, müridlere yol gösterici olarak sunmuştur. Hakikat arayışında olan taliplerin hikmetler sayesinde hakikate vasıl olabileceklerini dile getirmiştir. Hikmetler, sadece Yeseviyye tarikatına özgü değil tüm Allah'a ulaşmak isteyen taliplerin gönül dünyasına ışık tutabilecek kapsam ve derinliğe sahiptir diyebiliriz. *Dîvan-ı Hikmet*'in

²⁹⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 407.

²⁹⁹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 408.

tabiri ile etkin bir rehber ve yol göstericidir. Allah'ın teveccühünü kazanmak isteyen, cenneti arzulayan, hikmetler hazinesinden yararlanarak amacına ulaşabilir. Ahmed Yesevî, hikmetlerinin ilahi bir sevgiye mazhar olduğunu, gerçek aşka ulaşmak isteyenlere ise meyler sunabileceğini ifade etmiştir. Sonuç olarak hikmetler, yolda olanlara rehber, sıkıntıda olanlara yoldaş, cennete sebep, soruları olanlara her türlü cevabı bulacakları bir mürşid-i kâmilidir.

SONUÇ

Tasavvuf, maddi zevklerden bunalan insanı manevi olarak doyuma ulaştıran ve yine arayış içinde olan insanı manevi olgunluğa erİştiren ilim dalıdır. Tasavvufun öncelikli hedefi, insanın nefsi ile girdiği mücadele de ona yardımcı olmak ve insanın nefsi terbiyesi için ona rehberlik etmek ve bu ihtiyacına çözümler sunmaktır.

Ahmed Yesevî, Türkistan bölgesinde yetişip etkileri hâlâ devam eden bir Türk-İslâm büyüğüdür. Doğumu ve vefatı hakkında kesin tarihler belirlenemese de öğretileri tüm Orta Asya Türkleri arasında yayılmış, kendi adına nisbetle Yeseviyye olarak anılan tarikatı bugün bile aktifliğini sürdürmüş, Ahmed Yesevî kâmil bir şeyh olarak hikmetleri aracılığı ve tarikat geleneği ile müridlerini eğitmeye devam etmiştir.

Ahmed Yesevî'nin araştırmamıza konu olan eseri *Divân-ı Hikmet*, "hikmetlerim" adını verdiği içeriğinde dini-Tasavvufi manzumelerin yer aldığı şiir mecmuasıdır. Bu eserin yazılış amacı, ilahi sırların, gerçeklerin bilgisi ve varlıkların var oluş amaçlarının kavranmasıdır. Eserini, İslâm dinini, Ehl-i sünnet akidesini ve tarikatı Yeseviyye'nin esaslarını müridlerine aktarmak için coşkulu ve sufiyane bir üslupla kaleme almış, bugün bile etkisini sürdüren bir Tasavvuf edebiyatı oluşturmuştur. Yine bu eserin dil özellikleri ve anlam yoğunluğu incelendiğinde karşımıza çıkan sonuç tasavvufi esaslarla dolu olduğudur. Bu eser, bugün bile ilmi talep edenlerin başvuracağı bir rehber ve klavuz kabul edilmiştir.

Divân-ı Hikmet'te birçok tasavvufi konu hikmetlerde işlenmiş ve Ahmed Yesevî'nin düşünce dünyasıyla harmanlanmıştır. Bu konuların başında "mürşid" gelmektedir. Mürşid, rehber, kılavuz, yol gösteren müridlerin doğru yola ulaşmalarını sağlayan önder ve terbiye edicidir.

Önder kabul edilecek mürşidde olması gereken vasıflar vardır ki bunlardan en önemlisi, mürşidin şerî ilimlerle donanımlı olmasıdır. İslâm ve Ehl-i sünnete uygun bir yaşantıya sahip olması gerekir. Çünkü ancak kendi kemale ermiş biri, müridini kemalat derecesine ulaşması için rehber olabilir.

Mürşid, ilmi ve ahlaki bakımdan kemal sahibi, şöhret peşinde koşmayan, müridlerinin hallerini bilerek onlara saygı ve sevgi çerçevesinde eğitim veren, dini vazifelerini yerine getirmekte hassas davranan, mürid geliştirmeye yeteneği olan biri olmalıdır. Mürşid-mürid ilişkisi bakımından da müridin dikkat edeceği husus mürşidinin rehberliğini kabul etmek ve ona tüm samimiyeti ile bağlanmalıdır. Çünkü her rahmet tam bir kabul edişin sonucu olarak gelir.

Ahmed Yesevî çoğu hikmetinde mürşid kavramı, “şeyh, pîr, velî, er, pîr-i kâmil, pîr-ımuğan, mürşid-i kâmil terimleriyle ifade edilmiştir. Sözlükte küçük anlam farkı var olsada her dönemde farklı terimler mürşid kavramının yerini tutmuştur ve tasavvufi eserler incelendiğinde mutasavvıfların çoğunluğu, mürşid kavramının yerine özellikle şeyh terimini yoğunlukta kullanmıştır. Ahmed Yesevî ise, hikmetlerinde mürşidi karşılayan terimler arasında çoğunlukla “pîr” terimini kullanmıştır. Pîr-i Muğan, pîr-i kâmil kavramları mürşid yerine sıklıkla kullanılmıştır. Bu kavramların yanında şeyh, velî, er kavramları da az da olsa hikmetlerde yer almıştır.

Sonuç olarak Ahmed Yesevî'nin çalışmamıza aldığımız bu eserinden mürşid kavramı konusunda şunlar çıkarılabilir. Ahmed Yesevî mürşidinin iyi bir şeriat bilgisine sahip olması gerektiğini savunur ve şeraitsiz tarikat binasının kurulamayacağından bahseder. Mürşidinin, müridlerini eğitirken sevgi dilini kullanması öğütler. Müridin mürşidine Hz.Musa'nın Hz. Hızır'a teslimiyeti gibi teslim olmasını, mürşidinin hal dilinden çok nazarının da önemli olduğunu söyler ki bu sayede mürid deva bulabilecek, kemalata erebilecektir.

Mürşidi aşkı yudum yudum tattırmakla görevli, mey sunan bir pîr-i muğan olarak tabir eder ve aşk yolcusunu mürşidinin meyinden içmeye davet etmiştir. Âşıklıkla vasıflanmak için maşuka giden yolda sunulan meye talip olmak gerekmektedir.

Müridin, mürşidinden alacağı duanın önemli olduğunu hikmetlerinde zikreden Ahmed Yesevî, müridlerin mürşidinin vereceği vird ve evrada dikkat etmeleri ve onun yönlendirmelerine uymaları gerektiği üzerinde durmuştur. Bu sayede mürşidinin duasına mazhar olunabilir ve mürid Allah'a giden yolda amacına ulaşabilir.

Ahmed Yesevî, bu eserinde en dikkat çeken hususlardan biri ise hikmetlerini “kudretli mürşid” olarak görmesidir. Hikmetlerinin Kur’an ve sünnetten beslendiğini ve talip olanlara dünya ve ahret saadetine vesile olacağını söyler ki bu da arayış içinde olanlara hikmetlerin mürşid olabileceğini, kaynak olabileceğini göstermektedir. Gösteriyor ki hikmetler Marifetullah’a ulaşmaya çalışanlara sarhoş edecek derecede etkili bir pîrdir ve murad edenlere yol aydınlatıcı bir kandildir.

Mürşidlik konusu, *Divân-ı Hikmet*’te mürşidin müride rehberliği, mürşide hizmet, mürşide teslimiyet gibi başlıklar hariç çok fazla geçmese de Ahmed Yesevî, mürşidin rehberlik yönü, vasıfları, mürşid-mürid ilişkisi bakımından önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Tasavvuf tarihi açısından bakılacak olursa mürşid hakkında tavsiyeleri, hikmetlerinin mürşid olabileceği konusu ve mürşide teslimiyet konuları hariç diğer mutasavvıfların görüşleriyle uyum göstermektedir.

KAYNAKÇA

ABDULKERİM KUŞEYRÎ, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul 2016.

ABDURRAHMAN CÂMÎ, *Nefehatü'l Üns*, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yay. , İstanbul 1995.

AHMED YESEVÎ, *Divân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, h Yay. , İstanbul 2016.

AKGÜN, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 389-427.

ALTIPARMAK, Ö. Faruk, “Tarikat Geleneğinde Mürid- Mürşid İlişkisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, sy. 14, s. 37-55.

ARPAGUŞ, Safi, “Pîr”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 272-273.

ATEŞ, Süleyman, “Zikir”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1966, c. XIV, s. 235.

AYNÎ, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi Yay. , İstanbul 1992.

BAŞ, Eyüp, “Ahmed Yesevî'nin Bektaşilik, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sy. 52, s. 21-53.

BAYINDIR, Abdulaziz, “Âdâb”, *DİA*, c. 1, İstanbul 1988, s. 334.

BİCE, Hayati, *Hoca Ahmed Yesevi Divân-ı Hikmet*, TDV Yay. , Ankara 1993.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka yay. , İstanbul 2005.

CEBECİOĞLU, Ethem, “Hoca Ahmed Yesevî (ö. 562/1167)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993, c. XXXIV, s. 87-132.

CİLACI, Osman, “Dua”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 529-530.

CÜRCÂNÎ, Ebü'l Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, *Tarifât*, Darun'n-Nefais, Beyrut 2003.

ÇATAK, Adem, “Şeyh İslam'ın Mu'inü'l-Mürîd Adlı Eserindeki Bazı Tasavvufî Kavramlar”, *Turkish Studies =Türkoloji Araştırmaları: International Periodical* fort

the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2012, c. VII, sy. 2, s. 279-303.

DEMİRDAŞ, Öncel, “Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî’ye Göre Mürid-Mürşid İlişkisinin Boyutları”, *I. Uluslar Arası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (03-05Ekim 2013 Gümüşhâne), 2014, s. 323-330.

DEMİRTAŞ, Öncel, “Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevi Eğitimdeki Rolü”, *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 53, 2012, s.131-142.

EBU’L-ALÂ AFÎFÎ, *Tasavvuf ve İslâm’da Manevi Hayat*, İz Yay. , İstanbul 1996.

ERASLAN, Kemal, “Ahmed Yesevî”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 159-161.

ERASLAN, Kemal, “Dîvân-ı Hikmet”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 429-430.

ERASLAN, Kemal, *Ahmed Yesevî Dîvân-ı Hikmet’ten Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1993.

ERASLAN, Kemal, **TOSUN**, Necdet, *Yesevî’nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi*, Ankara 2017.

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yay. , İstanbul 1994.

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. , İstanbul 1994.

ERGİNLİ, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yay. , İstanbul 2006.

ESİN, Emel, “Ahmed Yesevî Külliyesi”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 162-163.

EŞREFOĞLU RÛMÎ, *Eşrefoğlu Rûmî Divanı*, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul 1967.

GAZZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ’u Ulûmi’d-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroglu, Bedir Yay. , İstanbul 1985, c.1-3.

GÖLPINARLI, Abdulbâki, *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990.

GÜRER, Betül, “Ahmed Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmet’i Ekseninde Tasavvufî Düşüncede İlahi Aşk”, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, sy. 80, s.15-41.

GÜRER, Betül, “Dîvân-ı Hikmet’te Ârifliğin Gerekleri ve Marifetin Tahsili”, *Buhara’dan Konya’ya İrfan Mirası ve XIII. Y. Y. Medeniyet Merkezi Sempozyumu*, Aralık 2018, Konya, s. 103-113.

GÜRER, Dilaver, *Abdulkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay. , İstanbul 1999.

GÜRER, Dilaver, *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.

HACI BEKTAŞ VELÎ, *Mâkâlat*, haz. Esad Coşan, sadeleştiren Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1996.

HAZİNÎ, Ahmed b.Mahmud b. Hacı Şah, *Cevâhirü’l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr, İyilerin Dalgalı Denizlerden Çıkardığı İnciler Yesevîlik Adabı ve Menâkıbnâmesi*, haz. Cihan Okuyucu, Mücahit Kaçar, Büyüyen Ay Yay. , İstanbul 2014.

HÜCRİVÎ, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu’l Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul 2010.

İBN MANZÛR, *Lisânu’l-Arab*, tah. Abdullah Ali el-Kebîr vd. , Dâru’l-Meârif, Kahire 1119, c. IV.

İSMAİL RUSUHÎ ANKARAVÎ, *Minhâcü’l Fukarâ*, haz. Saadettin Ekici, İnsan Yay. , İstanbul 2005.

İSMAİL RUSUHÎ ANKARAVÎ, *Minhâcü’l Fukarâ*, haz. Safi Arpaguş, Vefa Yay. , İstanbul 2008.

KAHRAMAN, Abdullah, “Yunus Emre *Dîvân*’ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, c. 1, sy. 1, Mayıs 2017, s. 1-18.

KANAR, Mehmet, *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yay. , İstanbul 2010.

KARA, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yay. , İstanbul 2003.

KARA, Mustafa, “Hikmet” , *DİA*, İstanbul 1994, c. 17, s. 518-519.

KÂŞÂNÎ, Abdurrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yay. , İstanbul 2004.

KENCETAY, Dosay, “Hoca Ahmed Yesevî’nin Türk-İslâm Anlayışındaki Yeri”, *Orta Asya’da İslâm Temsilden Fobiye-*, 2012, c. II, s.773-806.

KOTKU, Mehmet, *Nefsin Terbiyesi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1999.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay. , Ankara 1976.

KÜÇÜK, Hülya, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yay. , İstanbul 2015.

KÜÇÜK, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif'i*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. , Konya 2005.

KÜÇÜK, Hülya, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Dem Yay. , İstanbul 2011.

KÜÇÜKKAYA, M. Askeri, “Yeseviyye Tarikatı'nın Temel İlkeleri” , *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 40, Temmuz- Aralık 2018, s. 143-162.

NADİRHAN, Hasan, “Hoca Ahmed Yesevî'nin Hayatı, Eserleri ve Yesevîlik Araştırmalarının Bazı Meseleleri Üzerine”, *I.Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, 29-30 Nisan 2016 Ankara, editör: Ahmet Kartal, Baskı 2017, s. 659-669.

NIYÂZÎ-İ MISRÎ, *Tam ve Tekmil Niyâzî-i Mısri Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1963.

OKUDAN, Rıfat, “ Bir Hadisin Işığında “Edeb” Kavramının Tasavvufta Kazandığı Anlam”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy. 9, s. 89-95.

ÖNGÖREN, Reşat, “Şeyh”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 50-52.

ÖNGÖREN, Reşat, “Zikir”, *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s. 409-412.

ÖZKÖSE, Kadir, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Ensar Yayıncılık, İstanbul 2008.

SEYYİD MUSTAFA RASİM EFENDİ, *Tasavvuf Sözlüğü İstılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, haz. İhsan Kara, İnsan Yay. , İstanbul 2008.

SUNGURHAN, Aysun, “Ahmed Yesevî'nin Hikmetlerinde Pîr-i Kâmil” , *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. Y.Y. Medeniyet Merkezi Sempozyumu*, Aralık 2018 Konya, s. 87-102.

SÜHREVERDİ, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Tasavvufun Esasları, Avârifü'l Mearif Tercümesi*, haz. H. Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, Vefa Yay. , İstanbul 1990.

TATÇI, Mustafa, *Yunus Emre Divânı Tenkitli Metin*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1990.

TOSUN, Cemal, “Hoca Ahmed Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumunu Eğitme Metodu”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2000, c. 2, sy. 6, s. 119-132.

TOSUN, Necdet, “Yeseviyye” , *DİA*, c. 43, İstanbul 2013, s. 487-490.

TOSUN, Necdet, “Ahmed Yesevî’nin Menâkıbı”, *İLAM Araştırma Dergisi*, 1998, c. III, sy. 1, s.73-81.

TOSUN, Necdet, *Ahmed Yesevî*, editör: Necdet Tosun, Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay. , Ankara 2017.

TOSUN, Necdet, *Hoca Ahmed Yesevî Seçme Makaleler*, editör: Necdet Tosun, Ahmed Yesevî Üniversitesi İnceleme ve Araştırma Dizisi No: 40, Ankara 2017.

TÛSÎ, Ebû Nasr Serrâc, *El-Lûma’*, haz. H.Kâmil Yılmaz, *Tasavvufla İlgili Sorular ve Cevaplar*, Altınoluk Yay. , İstanbul 1996.

TÜRER, Osman, “Hoca Ahmed Yesevî’nin Türk-İslam Tarihindeki Yeri ve Tasavvufî Şahsiyeti”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 12, 1995, s. 18-30.

TÜRER, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Yay. , İstanbul 1998.

TÜRK, İdris, *Tarikatlar Öncesi Dönemde Mürşid-Mürîd İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir 2002.

ULUDAĞ, Süleyman, “Halvet”, *DİA*, c.17, İstanbul 1997, s. 386-387.

ULUDAĞ, Süleyman, “Velî”, *DİA*, c. 43, İstanbul 2013, s. 25-28.

ULUDAĞ, Süleyman, “Sülûk”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 127-128.

ULUDAĞ, Süleyman, “Tasavvufta Dua Anlayışı”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 535-536.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay. , İstanbul 2005.

YAMAN, Ali, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, Yedinci Kapı Yay. , İstanbul 2015.

YILMAZ, Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.

YILMAZ, Kâmil, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yay. , İstanbul 2011.

YUNUS EMRE, *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1965.